

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

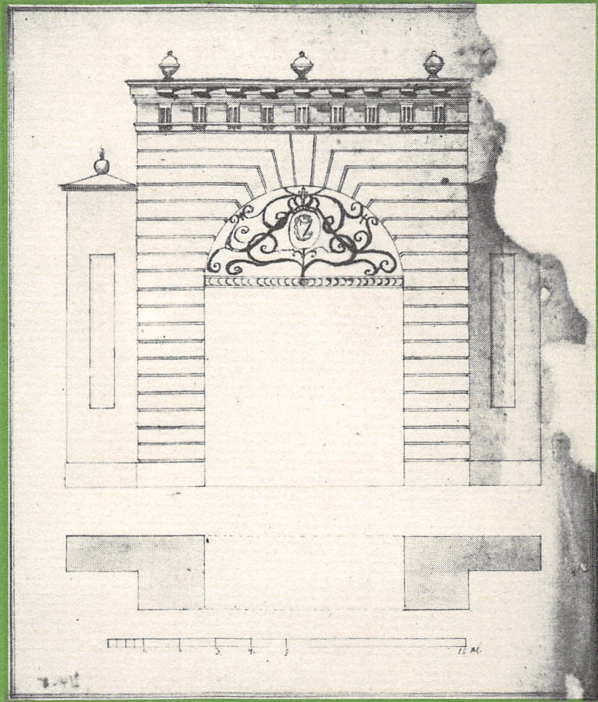
Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

HIMMERLAND

OG

KJÆR HERRED

1983

FRA HIMMERLAND OG KJÆR HERRED

UDGIVET AF
HISTORISK SAMFUND FOR HIMMERLAND OG KJÆR HERRED

72. ÅRGANG

1983

Redaktionsudvalg for årgang 1983

Arkitekt Poul Brøgger

Rektor Kaj Løber

Seminarielektor Karl Nielsen

Overlærer Svend B. Olesen

Viceskoleinspektør Gunnar Rebstrup

Dannelsen af Grundtvigske Institutioner i Vesthimmerland 1873-1905

Med særlig henblik på Lundby Højskole
og Søttrup Frimenighed

Af Eva Auken

Forord.

Baggrunden for denne artikel er min hovedopgave i forbindelse med mit historiestudium ved Københavns Universitet, afleveret i august 1981. Titlen på opgaven er „Dannelsen af Grundtvigske Institutioner i Vesthimmerland 1873-1905. Med særlig henblik på Lundby Højskole og Søttrup Frimenighed”.

Under indsamlingen af materiale til min undersøgelse mødte jeg stor interesse for emnet. Med denne artikel håber jeg at imødekomme denne interesse, og jeg takker årbogens redaktion for at have åbnet mulighed for at sætte undersøgelsen ind i sin rette sammenhæng.

Det er i en kun lidt beskåret form, undersøgelsen her fremlægges. Den største ændring i forhold til forlægget er et stærkt beskåret noteapparat samt udeladelse af bilag og tabeller. Som noget nyt er der udarbejdet et personregister, som findes sidst i artiklen, og der er indsat billeder og andre illustrationer.

Arbejdet med de folkelige bevægelser i Vesthimmerland har optaget mig meget, og det er mit håb at få mulighed for at arbejde videre med stoffet og at uddybe nogle af de emner, som jeg måtte slippe undervejs. Indsamlingen af materiale har ofte givet problemer, og en overgang var det et spørgsmål, om der overhovedet fandtes materiale nok til at bære undersøgelsen.

Dette er et problem, der ofte gør sig gældende ved arbejdet med lokalhistoriske emner: er der materiale tilbage, hvor gemmer tingene sig, hvem skal man henvende sig til, osv. Skulle nogen, der læser denne artikel, ligge inde med supplerende oplysninger eller materiale til emnet, rettelser eller andet, der kan have interesse, hører jeg derfor meget gerne fra dem.

Frederiksberg, januar 1983.

Eva Auken

Indledning.

Dannelsen af grundtvigske institutioner i Vesthimmerland er blevet fulgt i årene 1873 til 1905. Året 1873 er valgt som begyndelsestidspunkt, da det var året for oprettelsen af den første grundtvigske bastion i området, Lundby Højskole. 1905 danner sluttidspunktet, da en af frugterne af Lundby Højskoles virke, Søttrup Frimenighed, dette år byggede egen kirke, og således må formodes at have konsolideret sig. 1873-1905 var en meget bevæget og begivenhedsrig periode i dansk historie, og inden der tages fat på de specielt Himmerlandske forhold, skal den generelle samfundsudvikling kort skitseres.

Politisk var det 19. århundredes sidste halvdel præget af udviklingen af og kampen for det danske demokrati. Med grundlovsændringen 1866, hvor der - i stedet for den almindelige valgret for mænd til både landsting og folketing fra 1849 - indførtes privilegeret valgret til landstinget, indledtes den politiske magtkamp mellem højre og venstre. Grundlovsændringen betød, at det var godsejerne, embedsmændene og byernes overklasse, der sammen med kongen indtog regeringsmagten i

Danmark. Kampen kan derfor også ses som en kamp mellem by og land, hvor bønderne stillede krav om politisk, økonomisk og kulturel anerkendelse. Fra 1872 hvor venstre opnåede flertal i folketinget og derfor krævede en regering i forhold til flertallet, begyndte den egentlige forfatningskamp. Kampen mellem højre og venstre blev efter den provisoriske finanslov 1885 skærpet. Regeringen kunne ikke få sin finanslov vedtaget, og benyttede sig derfor af muligheden for at regere v.h.a. provisoriske, d.v.s. midlertidige love. Ude omkring i landet reagerede man skarpt på konseilspræsident Estrups politik, og tanken om væbnet opstand var ikke fjern. Man dannede demokratiske foreninger, nægtede at betale kongelige skatter, holdt store folkemøder etc. Svaret fra Estrups side var blot udstedelsen af nye provisorier med indskrænkning af presse- og ytringsfriheden og oprettelsen af et væbnet gendarmerikorps. Højskoler, bl.a. Lundby Højskole, fik frataget statstilskuddet p.g.a. politisk aktivitet, folk fik bøder for politiske udtalelser, og ude omkring i landet blev de blå gendarmere et dagligt irritationsmoment. Splitelsen i venstre mellem en moderat fløj og en mere radikal forhindrede, at man ikke før 1894 fik et politisk forlig i stand, der banede vejen for systemskiftet 1901.

Danmark var et udpræget landbrugsland, hvor kornproduktion og korneksport var af afgørende betydning. 1830-1875 var en lang gunstig periode for dansk landbrug med gode kornpriser, men fra 1876, hvor det europæiske marked oversvømmedes af billigt oversøisk korn, faldt kornprisen drastisk. Bøndernes svar på de ugunstige forhold blev en intensivering af en allerede igangværende omlægning til animalsk produktion, der senere organiseredes gennem andelsbevægelsen. Videre søgte man gennem oprettelse af brugsforeninger at beherske detailhandelen. Krisen fik således gennem disse organisationers specielle opbygning betydning for udviklingen af demokratiet og selvstyret og betød for bønderne en økonomisk og materiel frigørelse.

For det kulturelle liv var tiden en blomstringsperiode. Man stillede krav om demokrati ikke blot på det økonomiske og politiske område, men også på det religiøse og kulturelle. På alle områder ønskede man at tage egne sager i egne hænder. Højskoler blev oprettet og blev formidlere af den for bondestanden vigtige folkelige selvforståelse. Overalt dukkede nye foreninger op, skytteforeninger, foredragsforeninger, foreninger

omkring friskoler, forsamlingshuse etc. og blev et markant træk for perioden. På det kirkelige felt fremsatte man fra Lundby 1881 ønsket om at danne frimenighed, men det blev dog valgmenigheden på Mors, der i 1883 tog det meget radikale skridt og dannede en fri menighed uden for folkekirken. Udviklingen frem mod dette skridt var loven om sognebåndsløsning 1855 og valgmenighedsloven 1868.

Lidt om egnen.

Vesthimmerland og Østhimmerland, der grænser op til hinanden ved de store skovområder omkring Rold, er landskabsmæssigt og i henseende til kulturel udvikling af forskellig karakter. I Østhimmerland er jorden bedre og dets klima „lysere og mildere”.

Karakteristisk for Vesthimmerland var de store hedestrækninger, moser og vandfyldte enge. En forfatter skriver, at „ved Midten af forrige Aarhundrede sad de fleste af den spredte befolkning i smaa Kaar og med Livet præget af Tarvelighed og Nøjsomhed”. Om Ulstrup Sogn fortælles, „at det er blevet kaldt det „sorte Sogn”, hvilket sagtens dets Fattigdom og dets megen Hede har været Skyld i ... selv saa sent som i Firserne og ogsaa senere drev man stærkt paa Faareavlen, og Trækraften var mestendels kun Stude”.

I Traps Danmarksbeskrivelse, beskrives Aars Herred som et af Aalborg Amts ufrugtbareste herreder og Gislum Herred som det ufrugtbareste med en jordbonitet på henholdsvis 35 tønder land og 37 tønder land pr. tønde hartkorn. Anderledes var det med Slet Herred, der blev henregnet til amtets frugtbareste. Til sammenligning skal oplyses, at landsgennemsnittet var $26\frac{1}{4}$ td.ld. pr. td.hrtk. En anden forfatter beskriver egnen som „aaben og vindomsust”, jorden var karrig „og i disse afsides Egne var man gammeldags til langt op i Tiden”. At man var gammeldags, var man selv klar over, hvilket følgende indlæg i Løgstør Avis vidner om: „Her fra Egnen høres ikke meget, vi har langt til Nutidens Samfærdselsmidler... derfor har vi her bevaret det nedarvede jævne Bondeliv, saa at vi bevæger os noget langsomt ... Sjældent holdes her

Foredrag, men holdes saadanne, kan vi dog godt kjøre eller gaa flere Mil for at komme med..." Fra 1890'erne, da jernbanen kom, skete der en stor udvikling på det landbrugsmæssige og økonomiske område. Hedselskabet var med i opdyrkning af heden, plantning af plantager, og overalt blev der gjort en indsats med plantning af læhegn, der skulle holde på den lette jord. Trods disse betydelige fremskridt er Vesthimmerland helt op til i dag et egnsudviklingsområde.

Politisk var Vesthimmerland et venstreområde. Til den grundlovgivende rigsforsamling udpegedes lige mange venstre og højremænd, men fra 1860'erne erobrede venstre magten i næsten alle amtets kredse. Ved valgene kom kampen ofte til at stå mellem moderate og mere radikale venstremænd.

I åndelig henseende er egnen blevet betragtet som en død egn, hvor der ikke før i 1850'erne mærkedes åndeligt røre. Den gudelige vækkelse i 1860'erne var pietistisk præget, „tilmed noget mørkt farvet indremissionsk". Betydningsfuld for vækkelsen i Vesthimmerland var Anders Lavrsen, der som den første indremissionær kom til området. Senere blev han grebet af det grundtvigske livssyn, og vækkelsen splittedes i en grundtvigsk og en indremissionsk retning. Centrum for de grundtvigsksindede blev i første omgang Lundby Højskole. For I.M. blev Farsø en slags centrum, hvor der i 1886 blev ansat en missionær, Jens Fisker. Missionsfolkernes sommermøder i Ertebølle fra 1885 blev denne retnings manifestationer med op til flere tusinde deltagere. Fra 1890'erne kom en del I.M. præster til Vesthimmerland og skabte røre i mange sogne. En meget „stærk og mørk prædikant" var pastor J. B. Estrup (1916-30) i Farsø, og det kom da også til mange sammenstød mellem denne og de grundtvigske frimenighedsfolk.

Lundby Højskole.

Anders Lavrsen.

Når talen er om den indremissionske og den grundtvigske bevægelse i Vesthimmerland, støder man på personen Anders Lavrsen, der kom til at stå som en central skikkelse, både når det gjaldt den indremissionske vækkelse, og når det gjaldt de vakte „omvendelse” til den grundtvigske livsanskuelse. Disse livsbevægelser opståen og vækst kan selvfølgelig ikke tilskrives én person, men må ses i sammenhæng med økonomiske, sociale og åndelige strømninger, der fik langtrækkende konsekvenser for hele det danske samfund.

Anders Lavrsen (herefter forkortet A.L.) blev født i Stjær ved Århus 1842 som søn af en gårdmand. (1) Faderen døde tidligt, og A.L. blev derfor opdraget hos en ældre bror. Som 19-årig søgte han optagelse på Lyngby seminarium ved Grenå, men da der ikke var plads, opgav han at få den ønskede læreruddannelse. A.L. var allerede på dette tidspunkt grebet af den religiøse vækkelse, og han begyndte at virke som kolportør for Indre Mission på sin hjemegn. Han udviste gode evner som forkynder og må være blevet kendt af Vilhelm Beck og Indre Missions bestyrelse. I hvert tilfælde blev han i 1867, efter at være blevet gift, sendt som kolportør til det „vidtstrakte og aandelig uopdyrkede” Vesthimmerland.

Vesthimmerland blev på dette tidspunkt betragtet som en „død” egn i åndelig henseende. I 1860erne var der kommet en del aktive præster til området, blandt andre pastor Klein i Aars. Han fandt „aandeligt Øde og Tomhed” blandt befolkningen og bad derfor Vilhelm Beck om at sende en kolportør, der kunne ruske op i den „døde” befolkning.

A.L. virkede altså i begyndelsen som kolportør for I.M. Han blev velvilligt modtaget af egnens præster, hvilket bevirkede en øget tilslutning blandt befolkningen. A.L. kom over hele Vesthimmerland, Aars, Haulbro, Strandby, Farsø, Blære, Lundby og Trængstrup, og da han viste gode evner som taler, skabte han efterhånden bevægelse i mange sogne. A.L. arbejdede ikke blot i Vesthimmerland, men også i Hanherred. Her kom han i berøring med to grundtvigske præster, J. L. Knudsen i Aggersborg og P. Rønne i Klim. A.L. blev, især efter omgang med J. L. Knudsen, „omvendt” til det grundtvigske livssyn, og opgav i 1871

sit arbejde for I.M. Dette anså I.M. som et tab, hvilket fremgår af en artikel i Indremissions Almanak fra 1920. Heri siges bl.a.: „Han var en smuk ung Mand med særdeles gode Evner som Taler og meget nidkær for Sjæles Frelse ... Hans Prædikener var meget skarpe Opvækkelsesprædikener, og de blev holdt med Ild og Glød og stor Begavelse”. Men det gode varede kun kort. A.L. gik over i grundtvigianernes lejr, „uagtet Vilhelm Beck meget indtrængende bad ham om at blive, trods sit grundtvigske Syn”. A.L. lod sig ikke overtale, „sikkert til stor Skade for ham selv og vel ogsaa for den Vækkelse, Herren havde brugt ham til”. Mange, som havde fulgt A.L. som indremissionær, fulgte ham over i den grundtvigske lejr. Da han i 1873 oprettede Lundby Højskole, var det disse mennesker, der støttede ham og dannede grundlag for hans arbejde både som højskoleforstander og grundtvigsk foredragsholder.

Oprettelsen af Lundby Højskole 1873.

Lundby Højskole blev oprettet 1873 på initiativ af Anders Lavrsen. A.L. havde som sagt taget den grundtvigske livsanskuelse til sig og ønskede at arbejde for den folkelige og kristelige vækkelse. Unge mennesker fra egnen var begyndt at tage på højskole andre steder, og A.L. mente, at der var behov for en højskole i Vesthimmerland. Højskolen kom til at ligge i Lundby, beliggende i den nordlige del af Vesthimmerland, ca. midtvejs mellem Løgstør og Nibe. Umiddelbart vil man spørge sig selv, hvordan man kunne finde på at placere en højskole netop der. Lundby var en lille landsby med nogle få gårde og huse, store hedearealer strakte sig syd for byen, landbrugsjorden var dårlig og befolkningen fattig. Vejene, der førte til Lundby, var dårlige, og der var ca. 30 km til den nærmeste jernbanestation (Støvring). Svaret gives ingen steder, og måske beroede det på en tilfældighed. A.L. havde holdt møder i Lundby og havde der fået nogle venner bl.a. gmd. Laust Barmer og hans kone. Laust Barmer gav A.L. en byggegrund nær sin gård, og A.L. flyttede dertil i 1870 og oprettede sin højskole her. De nærmere omstændigheder ved oprettelsen har det ikke været muligt at finde oplysninger om. A.L. havde ikke nogen egentlig skoleuddannelse, der i særlig grad gjorde ham egnet til at lede en højskole. Det må have været en personlig nødvendighed for ham at få højskoletanken realiseret. Som forholdene var, krævede det kamp og økonomiske ofre. Han havde kone og børn og

en ikke særlig stor formue, - alligevel besluttede han sig for at bygge og drive en højskole, og på bedste vis tilegnede han sig så mange kundskaber som muligt ved ind mellem højskolebyggeriet at tage ophold hovedsagelig på Ryslinge Højskole. Han var her første gang fra nytår til april 1872, og igen på pigeholdet om sommeren. Tredie gang var han her fra oktober til jul. Sidste del af sin forberedelse til højskolelærer fik han på Testrup Højskole fra nytår til april 1873. Til maj startede han sin højskole i Lundby med et pigehold.

A.L. byggede og drev højskolen for egen regning og risiko, hvilket forøvrigt var den mest almindelige form på dette tidspunkt. Dog må der have været en kreds af mennesker, der i moralsk henseende støttede oprettelsen af højskolen, og senere, da den begyndte at gå dårligt, støttede den økonomisk.

Højskolen blev bl.a. på grund af sin beliggenhed en egnehøjskole. Der var plads til ca. 30 elever, forholdene var små og hjælpemidlerne og lærerkræfterne få. Højskolen blev ikke en højskole, der kunne tilbyde noget åndeligt overlegent og herved trække elever til langvejs fra. Lokalt fik den stor betydning, ikke mindst da den i flere år kom til at fungere som centrum for den grundtvigske bevægelse.

Højskolens statistik.

Om selve højskolen, dens tilblivelse og drift findes ikke meget materiale. Det eneste, men meget betydningsfulde primære materiale, der er tilbage om højskolens drift, er A.L.s indberetninger til ministeriet, når han søgte statstilskud. Disse indberetninger giver et nogenlunde ensartet billede af højskolen år efter år, dens undervisningsplaner, elevtilgang, økonomi og forhold til lokalbefolkningen. Materialets beskaffenhed gør det muligt at drage sammenligninger med andre højskoler. Roar Skovmand bygger i sin disputats: Folkehøjskolen i Danmark 1841-1892 på de samme indberetninger til ministeriet, og det er derfor muligt ved hjælp af hans statistikker at sammenligne Lundby Højskole med landets øvrige højskoler.

A.L. søgte første gang statstilskud foråret 1874, og herefter findes med få undtagelser oplysninger for finansårene 1873/74 til 1885/86.

For finansåret 1877/78 indsendte A.L. ingen ansøgning på grund af den provisoriske finanslov af 12. april 1877. Her fulgte han trit med 34 af lan-

dets højskoler, der i protest mod den provisoriske finanslov undlod at søge understøttelse.

Fra 1886 foreligger der ikke flere ansøgninger fra Lundby Højskole. I april 1885 kom den anden provisoriske finanslov, og da A.L., idet han henholdt sig til grundlovens § 49, „Forinden Finansloven er vedtagen maa Skatterne ej opkræves”, nægtede at betale kongelige skatter, blev højskolen slettet af ministeriets liste over anerkendte og tilskudsberetigede højskoler.

Elevtallet.

Ifølge indberetningerne til ministeriet var der fra 1873/74 til 1884/85 i alt 206 karle og 199 piger på højskolen, eller et gennemsnit på henholdsvis 17 og 16 elever pr. år. Elevtallet svigede for karlenes vedkommende fra 23 til 8, og for pigernes fra 31 til 7.

A. Bobjerg kommer frem til et samlet antal på 550 elever. Ud fra billeder af 22 elevhold regner han sig frem til et gennemsnit af 17 karle og 17 piger pr. hold. Disse tal ganger han med antal hold i alt og kommer så frem til de 550. Denne metode er ikke særlig holdbar, da mange elever kun var der i få måneder, og måske ikke lige i den måned, hvor man blev fotograferet. Denne diskussion er dog af mindre betydning - 550 giver ikke det konkrete tal, men dog et fingerpeg om størrelsesordenen.

De første år var elevtallet stabilt, men fra vinteren 1882/83 faldt elevtallet brat. Det var kun i sommeren 1879, hvor der var 31 piger på skolen, man kunne udnytte den maximale kapacitet.

Den sociale rekruttering.

I indberetningerne er forældrenes stilling oplyst. I procenter udregnet for den samlede periode fremkom følgende tal:

Børn af:	Gårdmænd	Husmænd	Håndværkere	Embedsmænd Andre = lærere købmænd o.lign.
Karle	61 %	30 %	7 %	2 %
Piger	60 %	24 %	7 %	9 %

Som det ses, udgjorde gårdmandsbørnene, både for karlenes og pigernes vedkommende, langt den største del af eleverne. Husmændenes

børn udgjorde under en trediedel af eleverne, og håndværkere og andre udgjorde mindstedelen. Lundby Højskole var således primært en højskole for landbostanden og først og fremmest for gårdmændene. Selvom ovennævnte tal ikke direkte kan sammenlignes med Roar Skovmands, da hele perioden er undersøgt under et, hvorimod Roar Skovmand har undersøgt årsvis, kan man dog udlede, at hvad der har gjort sig gældende for landet som helhed også har gjort sig gældende for Lundby Højskole.

Grunden til den sociale skævhed må søges i de økonomiske forhold. Det var forbundet med store udgifter at tage på højskole, udgifter, gårdmanden bedre kunne klare end husmanden. (2)

Den aldersmæssige fordeling.

Den aldersmæssige fordeling ses af følgende procenttal:

	Under 18 år	mellem 18 og 25 år	over 25 år
Karle	9 %	63 %	28 %
Piger	5,5 %	67,5 %	27 %

Hovedparten af eleverne, både karle og piger, var mellem 18 og 25 år, og en ikke lille del var over 25 år. Det ses videre, at pigerne har været lidt ældre end karlene.

Sammenlignes med landet som helhed ses det, at gruppen over 25 år udgjorde en betydelig større del i Lundby. Om der har været nogen forskydning af aldersgrupperne perioden igennem, kan ikke aflæses af det tilgængelige materiale.

Lundby Højskole har hovedsagelig været en skole for voksne unge karle og piger.

Hjemsted.

Som sagt var Lundby Højskole en egnsskole, hvilket hjemstedsopgivelserne viser til trods for, at der ved hjemsted forstås elevernes *sidste faste* opholdssted.

	Aalborg amt	Thisted amt	Ringkøbing amt	Andre amter
Karle	87 %	5 %	4 %	4 %
Piger	81 %	9 %	3 %	7 %

Af det ovenstående fremgår, at for både karlenes og pigernes vedkommende, kom den langt største del fra Aalborg amt. Herefter fulgte amter i umiddelbar nærhed. Man har nok taget på højskole, men man har holdt sig til sin egnsskole, hvilket ikke har været forbundet med store rejseudgifter. Det har været lettere at splitte sit højskoleophold op, når man ikke skulle rejse så langt. (3)

Roar Skovmand har udarbejdet en oversigt over, hvor mange unge mennesker af en årgang, der tog på højskole i de forskellige amter. Her ses det, at Aalborg amt var det amt i Jylland, hvorfra der kom *færrest* på højskole. I 1888/89 var der kun 9 % d.v.s., at ikke engang hvert tiende ungt menneske af en årgang kom på højskole, hvilket Roar Skovmand vil betegne som en „død egn”. I 1881/82 var tallet 14 % og dette store fald fra 14 til 9 %, må ses som udtryk for den økonomiske krise i landbruget.

Undervisning og lærerkræfter.

På Lundby Højskole blev der undervist i de almindelige højskolefag. Ved siden af Danmarks- og Verdenshistorien, der udgjorde den største del af timerne, (12 timer) blev for karlenes vedkommende undervist i jordbeskrivelse, regning, sproglære, landmåling og agerdyrkningslære. Fra 1880 var der afsat en time til undervisning i statsforfatningen. Pigerne havde ved siden af historieundervisningen, regning, oplæsning af nordiske forfattere, skrivning, jordbeskrivelse og en hel del håndarbejde. Man havde sang mellem timerne, og når vejret tillod det gymnastik. Undervisningsformen var det mundtlige foredrag, og der blev ikke fordret gengivelse af eleverne. Af hjælpemidler havde man ikke stort. Der fandtes „kun landmåle og nivelleringsapparater”, et Europa- og et Verdenskort og nogle få lærebøger. I 1882 endvidere 30 stk. eksersergeværer og en træhest, der blev benyttet til gymnastik. Historie og dansk var efter timetallet at dømme tydeligvis hovedfagene, hvilket var almindeligt for de grundtvigske højskoler. Når A.L. holdt foredrag, hentede han ofte sine emner fra Bibel-, Kirke- eller Verdenshistorien og brugte disse til at kaste „Lys over Livets Veje”.

At A.L. fra 1880 underviste i statsforfatningen var bl.a. udtryk for hans radikale indstilling. I provisorieårene udtalte han ved en folkefest i Vester Hornum bl.a.: „Jeg gennemgaar hvert Aar Grundloven med mine Elever og selv om man hverken nævner Højre eller Venstre, saa vil

der dog altid af Mænd med en Overbevisning sættes Præg paa, hvad de udvikle. Historieundervisningen sætter ogsaa et vist Præg paa de Unge, og derfor kan jeg ikke forstaa Hørups Udtalelser om, at Højskolen ingen politisk Indflydelse have". (4)

Gymnastikken blev i højskolens første år kun nævnt paratetisk, „Der haves intet gymnastiklokale, vi har en træhest, som benyttes ude, når vejret tillader det". Fra 1879 figurerer det på timeplanen med fire timer ugentlig, men det mest tænkelige er, at det først fra 1882, da man byggede et forsamlingshus og dermed fik egnede lokaler, blev drevet mere regelmæssigt. I sommeren 1886 blev den lingske gymnastik (5) indført på Lundby Højskole, hvilket foranledigede følgende indlæg i Løgstør Avis: „I sommer bliver der knyttet svensk Gymnastik til den øvrige undervisning; til at lede denne Øvelse er antaget en Lærerinde fra Sjælland. Denne Gymnastik, som har opvist saa store Resultater mange Steder er indført paa de betydeligste Højskoler her i Landet; og vi kan ikke andet end lykønske de unge Piger hertil". På dette tidspunkt var det næsten udelukkende de grundtvigske højskoler, der havde gymnastik som fag.

Det mundtlige foredrag var som sagt den foretrukne undervisningsform på de grundtvigske højskoler, og brugen af lærebøger var på det nærmeste bandlyst. A.L. lagde da også størst vægt på de daglige foredrag, og ifølge gamle højskoleelever er det også disse foredrag, der har betydet mest for dem. A.L. var en „ildfuld Forkynder" og vakte med sine ord „slumrende Kræfter og Livsevner" til live hos eleverne.

Til belysning af undervisningen skal fremdrages et brev fra sognepræsten R. Bay Olsen til biskoppen, hvori han fortæller om et besøg på højskolen i anledning af en prøve, der skulle afholdes for at få hjælp fra amtets skolefond. Denne sognepræst havde nægtet at have noget med højskolen at gøre, da den var ham meget imod. Han indvilligede i at komme til overhøringen, hvilket han undskyldte over for biskoppen. I sit brev ironiserede han over højskolen og dens elever, men betegner alligevel Lavrsens foredrag som både „livligt" og "grundigt". De fremlagte skrivebøger måtte han erkende, „vidnede om en ikke ringe Fremgang hos Pluraliteten". Han indrømmede, at han havde haft fornøjelse af at tale med Lavrsen, „Vi landsbypræster faa jo sjældent nok en Samtale med Mennesker, for hvem Christendommen er Sandheden og

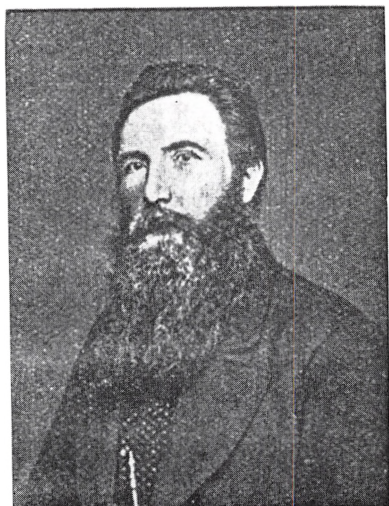

Livet". (6) Lundby Højskole var ikke nogen kundskabsskole, men en vækkelsesskole. Det var forstanderen, der hovedsagelig „tegnede” højskolen, og han havde i udpræget grad sin styrke som „vækker” og „forkynder”.

A.L. havde gennem højskolens sekstenårige eksistens ikke mindre end 9 forskellige lærere og lærerinder. Nogle var der kun en enkelt vinter/sommer, andre var der en tre-fire år. Lærerne var enten seminarister eller folk, der havde et eller flere højskoleophold bag sig. Lærerindernes uddannelser var mere forskellige. En var højskoleuddannet, en anden uddannet fra et institut i Odense, en syjomfru og andre igen havde slet ingen uddannelse. Forstanderen selv var højskoleuddannet, idet han havde været tre gange på Ryslinge Højskole og en gang på Testrup Højskole. På Lundby var der på intet tidspunkt lærere med en akademisk uddannelse.

Da A.L. søgte sin første lærer til sommerholdet 1873, havde Nørregaard på Testrup Højskole henvist ham til Ludvig Schrøder på Askov. Ved årsskiftet 1873/74 skrev A.L. igen til L. Schrøder om en lærer. A.L. havde været med til sommermøde på Askov og roste Schrøders foredrag i høje toner, „... dette mit besøg er et af de lyse minder på min vej”. I 1884 henvendte A.L. sig endnu engang til Schrøder om en lærer. Økonomien var trykkende, og den lærer, A.L. ønskede, skulle helst være „et dygtigt menneske, som kan nøjes med en lille løn, og det er jo måske to egenskaber, som ikke så let lader sig forene”. A.L. skiftede ofte lærere, „Det er for mig noget pinligt hver gang, jeg skal skifte lærer, men det er jo noget man er udsat for ved de mindre skoler”. Hvorvidt henvendelserne gav resultat vides ikke. Kun kan det ses, at de mænd, der blev foreslået i brevene, *ikke* blev lærere ved Lundby Højskole.

Lærerne har sikkert ikke været hverken dygtigere eller dårligere end på andre små højskoler. De udførte deres arbejde, men ingen bragte højskolen i et „saadant Ry, at Tilstrømningen af Elever derved øgedes”. Den eneste af lærerne, der synes at have været lidt ud over det sædvanlige, var Knud Thøgersen. Han var der i fire år og skulle være den, der ydede A.L. den største støtte i arbejdet.

Anders Lavrsen ca. 1885.

Lundby Højskole.

Højskolen og den lokale befolkning.

Der blev holdt en del offentlige møder på højskolen. Om vinteren hver onsdag aften og den første søndag i hver måned, og om sommeren hver anden søndag. Hvert år blev der holdt efterårsmøde, som varede i flere dage. Ved møderne blev der holdt kristelige og folkelige foredrag, og foredragsholderne var foruden A.L. og skolens lærere nogle grundtvigskindede præster fra egnen. Møderne var som regel godt besøgte, - mange kom langvejs fra. Efterårsmøderne især var en årlig begivenhed, hvor man kom fra alle de grundtvigske kredse i Himmerland. Disse møder kunne samle op til 400 deltagere, unge og gamle, for hvem højskolen var blevet et samlingssted. For at få plads til de mange mennesker byggede man i 1882 et stort samlingshus i Lundby. Det blev lagt foran højskolen, og blev indrettet med kamre ovenpå, så folk der kom langvejs fra kunne overnatte.

A.L. mente selv, at hvad han og højskolen stod for, vandt mere og mere indpas hos befolkningen. Hans arbejde gav resultater, ikke blot gennem møderne på højskolen, men også gennem de mange møder og foredrag, han og skolens lærere holdt ude omkring. Til belysning af dette skal fremdrages nogle af hans bemærkninger i ansøgningerne til ministeriet. (Det skal bemærkes, at A.L. forsøgte at føre sin sag godt, hvilket han var nødt til for at få tilskud. *Han* måtte ihvertilfælde tro på sagen).

I januar 1877 skrev A.L., at skolen havde været dårligt besøgt, men dette skyldtes, „at interessen for oplysning ikke har været levende her på denne egn, dog er det mit håb at det vil blive bedre ...”. Året efter skrev han, „at trangen til oplysning mer og mer kommer frem hos egnens ungdom”, og i 1879 har han den glæde at bemærke, „at interessen for, hvad skolen arbejder for trænger mer og mer ind i egnens befolkning ...”. A.L. var optimistisk med hensyn til folkeoplysningen på egnen, samtidig med, han var pessimistisk med hensyn til den økonomiske side af sagen. Højskolen gik dårligt, og det fik ham i 1882 til at skrive, at „sansen for historisk oplysning vokser mer og mer. Folk samles gerne og har god lyst til at høre; men når forældrene skal bringe et pengeoffer for at få deres sønner og døtre på højskole, så kniber det ...”. (Bemærk, at A.L. altid skriver navneordene med lille begyndelsesbogstav. Det samme ses, når han annoncerede i Løgstør Avis om nye elevhold. Dette kan ses som et udtryk for hans grundtvigske sindelag. Grundtvigianerne var

A. G.

Lundby folkehøjskole
ved Løgstebø d. 25 juli 1879.

Udøderlegede forstander for
Lundby folkehøjskole ansøger
underdanigst om underskiltet
af de til folkehøjskolen af Land-
kademiets midler bevilgede
penge.

Til det høje ministerium for
nære og undervisningsvesen.

Det i min særskilte gerning
at være som forstander på Lundby
folkehøjskole har jeg haft den glæde
i at mærke, at interessen for høje
skoler arbejdet for kongeriget og
med indv. og ugnens befolkning
blandt andre verdensgæringet
sikkert, at det her på egen danske
sig en højskoleforretning og for med
det formål for øje at hjælpe stæden
ne informerende møde og præge som
i nære nyder understøttelse gennem
om det, til at komme på skolen
ved at give dem for undervisning.
Det har høitil været svært med at
komme igennem, de elevantal
har været lille og min gæld stor, og
hæder jeg derfor, at det høje mini-
sterium vil komme min be-
mædelse ved at lade skolen få del i
de til folkehøjskolen bevilgede penge,
så meget mere som det er af for-
handlinger om højskolerne siden
min let forrige af ministerens ved-
tægt, at den er mulig verulig stavel
højskolerne. Med hensyn til hvad og
hvordan det arbejder på skolen, er jeg
så fri at henviser til medfølgende
skema.

Løgstebø FF 781, 16 $\frac{30}{7}$ 79

Underdanigst
Anders Lavrsen.

pro-nordiske og anti-tyske, og fra 1860'erne gik mange grundtvigianere over til en skandinavisk retskrivning med små begyndelsesbogstaver i navneordene og ö med prikker og bolle-å).

A.L. havde ret i sine betragtninger. De mange møder styrkede forbindelsen til befolkningen og styrkede højskolens indflydelse. Højskolen gik ikke godt økonomisk og havde aldrig de store elevhold. Alligevel blev den i nogle år centrum for den kristelige og folkelige vækkelse i Vesthimmerland. Direkte indflydelse fik A.L. på frimenighedsdannelsen. Han var i begyndelsen primus motor, og Lundby Højskole var samlingsstedet.

Frimenighedsdannelsen.

I slutningen af 1880 kom tanken om at danne frimenighed klart frem. Den store kreds af mennesker, der havde samlet sig om Anders Lavrsen og Lundby Højskole, fik efterhånden karakter af menighed, og allerede omkring 1874 var ønsket om at danne frimenighed med A.L. som præst opstået. A.L. var i begyndelsen imod, men lod sig efterhånden overbevise om „hvor skjønt det kunde være at samles som Menighed og bevæge sig noget friere”. (7) Det var kredsens bestemte ønske, at man ville danne frimenighed og ikke valgmenighed, idet en sådan ville blive dem for dyr; endvidere fandt de det „uhistorisk om en anden skulde være Præst i den Menighed, som gennem en Aarrække var samlet ved og om hans Forkyndelse”. På denne måde blev Lundbyfolkene de første i den grundtvigske lejr, der stillede krav om at få en „ulærd” mand til præst. Dette skabte stor furor både hos de grundtvigske og de ikke grundtvigske, bl.a. fordi konsekvensen var udtrædelse af folkekirken. En af grundene til, at man ønskede A.L. til præst, var et modsætningsforhold til sognepræsten Madsen Ruhweder. Han var højremand og en erklæret fjende af højskolen. Man havde foreløbigt løst problemet ved at løse sognebånd til grundtvigske præster på egnen, især til pastor V. Koch i Løgstør.

Den 27. december 1880 blev der indkaldt til møde om frimenigheds-sagen på Lundby Højskole. På dette møde blev det klart, at det var frimenighed, man ønskede. De grundtvigske præster, kredsens følte sig knyttet til, fik ikke nogen særlig indbydelse, og syntes bevidst at være holdt udenfor. Hvorvidt pastor V. Koch var tilstede ved mødet, er der

delte meninger om. I et brev trykt i Højskolebladet 6. maj 1881 siger han imidlertid, „At jeg ej var til Stede ved Møderne paa Lundby Højskole havde alene sine Grunde i tilfældige ydre Omstændigheder”. V. Koch var dog *imod* frimenighedsdannelsen og advarede i andre sammenhænge derimod.

Den 15. februar blev der igen indkaldt til møde, og her var valgmenighedspræst Rasmus Lund og fripræst L.B. Poulsen særligt indbudte. Endvidere var pastor Jungersen til stede. (8) L. B. Poulsen sympatiserede med frimenighedstanken, medens Rasmus Lund „opfordrede til at søge inden for Folkekirken de friheder som menigheden måtte savne”. Pastor Jungersen frarådede kraftigt og benægtede vigtigheden af de grunde, kredsen gav for at ville danne frimenighed. (Den lange tid mellem dåb og nadver, gudstjenestens form og indretning, det forfærdeligt blandede selskab ved nadveren). L. B. Poulsen føjede til: „Det undrer mig, at den egentlige grund ikke er bleven sagt: I vil have Anders Lavrsen til præst! de andre grunde vilde jeg nu være betænkelige ved”. Mødet førte ikke til noget resultat og allerede på dette tidspunkt var en del af kredsen blevet betænkelig ved sagen.

Et sidste møde fandt sted den 13. marts 1881, hvor kun de skulle komme, som ville være med til at danne frimenighed. Som sagt var en del blevet betænkelige, og kun ti familier gik ind for frimenighed. Man nedsatte et udvalg, der skulle undersøge, hvorvidt det var muligt at opnå de ønskede friheder og stadig forblive i folkekirken. Man blev dog enig om at se tiden an til efter det grundtvigske vennemøde i Askov i august. Det var af stor vigtighed for kredsen at blive accepteret og støttet af det „grundtvigske vennelag”. Vennemødet i Askov var oprindeligt planlagt for, at man i en større kreds kunne diskutere Morsmenighedens problemer og give dem støtte. (Se nedenfor). Imidlertid fik det et meget videre sigte.

Debatten i Højskolebladet.

At frimenighedssagen i Lundby dukkede op på det tidspunkt den gjorde, var ikke nogen tilfældighed. På den politiske front var der sket en afmatning. Venstre stod fra 1877 splittet mellem et moderat venstre, der gik i samarbejde med regeringen og et radikalt, der bestemt modsatte sig et sådant. De politiske kræfter blev kanaliseret over i kampen

for større kirkelig frihed; man ønskede *demokrati*, også på det kirkelige område. Man ønskede ministeriets udnævnelsesret af præster ophævet, man ønskede præsteeden og præsteuddannelsen lavet om. Også de frikirkelig tendenser voksede. Mange løste sognebånd, og flere steder kom det til valgmenighedsdannelse f.eks. på Mors. Her lød kravet om altergang for børn, altergang uden skriftemål, og fra Lundby stillede man for første gang kravet om at tage en „ulærd”, en ikke-teolog til præst.

Sagen blev ivrigt debatteret i Højskolebladet i foråret 1881. At tage ustuderede mænd til præster og at træde ud af folkekirken, var sager af yderste vigtighed. L. B. Poulsen, der havde været til stede ved Lundbykredsens andet møde den 15. februar 1881, åbnede debatten i Højskolebladet med et indlæg den 18. marts.

Efter en kort redegørelse af forholdene i Lundby går L. B. Poulsen over til hovedspørgsmålet: Hvorfor kan de ikke nøjes med at danne valgmenighed? Hvorfor tage det radikale skridt at træde ud af folkekirken? Hvis man valgte at danne valgmenighed, ville man ikke kunne få A.L. til præst, man ville ikke kunne indrette sig med kirkebygning og gudstjeneste, som man selv ville. Det var også et pengespørgsmål. Lundbykredsen var for lille og fattig til at have en almindelig studeret præst. For L. B. Poulsen at se, er præstespørgsmålet det vigtigste for kredsen, og han forsvarer det synspunkt, „at enhver Kreds kan faa til Præst netop den Person, som den mest tiltales af, og som der kan være bedst paa sin Plads og gjøre mest Nytte”. Mange af de universitetsuddannede præster kan ikke tilfredsstillende „den levende Menighed med det grundtvigske Kirkesyn”. Så længe uddannelsen af præster er forbeholdt latinskolen, så længe der ikke råder frihed inden for folkekirken, tvinges man til at træde ud.

L. B. Poulsen ønskede med sit indlæg at gøre opmærksom på, hvad der rørte sig ude omkring i de små vennekredse. Han ønskede sagen til debat.

Den 8. og 22. april kom der to indlæg imod udtrædelsestanken, henholdsvis fra V. Birkedal og Otto Møller. V. Birkedal mener, at en udtrædelse i Lundbykredsens tilfælde ville være en „skjæbnsvanger Begivenhed”, som ville få følger, der kunne føre til „Søndersplittelse af det danske Menighedsliv”. Han opfordrer A.L. til at trække sig tilbage fra

den ham tiltænkte stilling, når det gik op for ham, hvilke konsekvenser det ville få. Man skulle blive i folkekirken og her arbejde for større frihed.

Otto Møller finder ikke, at Lundbykredsen har nogen *tvungende* grunde til at melde sig ud. „At anføre, at Grunden er den, at man vil have Anders Lavrsen, der kan dø i morgen, til Præst vil da vel heller ingen: det var da i hvert Tilfælde en Grund af allerdårligste Slags”. Selv om han ikke var deres præst, kunne han dog stadig tale for dem og hjemmedøbe deres børn. Man må have tålmodighed og vente til frihederne bliver givet *inden for folkekirken*.

Den 29. april kom Morten Pontoppidan med et forsvar for udtrædelsen. Frimenighedsbevægelsen i Lundby er for Morten Pontoppidan at se ikke „sværmerisk og overspændt”, men udtryk for en „hel ædruelig og sund Udvikling og Tankegang”. Det er blevet et „Livsspørgsmål” at få A.L. til præst, og er det så rimeligt, at man skal underordne sig folkekirkenes bestemmelse om „theologisk Eksamen som nødvendig Betingelse for Præstestillingen”. Svaret er nej, - men at træde ud af folkekirken er også for Morten Pontoppidan en meget alvorlig ting, og han slutter sit indlæg med, at Lundbykredsen skulle indgive en begæring til regering og rigsdag om en mulig dispensation, så de med en ikke-teolog som præst kunne forblive i folkekirken. (Denne tanke om dispensation havde været fremme i kredsen, men var blevet stillet i bero).

Hele denne debat foranledigede et indlæg fra Lundbykredsen. Man pointerer meget kraftigt, at sagen ikke primært, sådan som det fremgår af indlæggene i Højskolebladet, drejer sig om at få A.L. til præst. „Frimenighedssagen hviler paa en Kjæde af samhørende hjærtelige og inderlige Aands og Sandheds Grunde”, og først når frimenigheden er en realitet, vil man tage stilling til præstespørgsmålet. Man vil ikke rette sig efter enkeltmandsudtalelser, - dertil er sagen dem for vigtig, men hvis de fornemmer, at „den levende Menighed i vort Land” er imod udtrædelse, vil de ikke sætte den igennem.

Askovmødet og frimenighedssagens videre forløb.

På Askovmødet i august 1881 blev Lundbysagen taget op på den sidste mødedag. A.L. redegjorde for kredsens stilling. Han fortalte om den grundtvigske vækkelse, der var sket på egnen og om den kreds, der sam-

lede sig omkring højskolen. Efterhånden var tanken om at danne frimenighed opstået. Han ville selv valgmenighed, men kredsens frimenighed bl.a. af økonomiske grunde. A.L. ville gerne være med til at arbejde for frihed inden for folkekirken, men hvis ikke de havde håb om, at friheden blev opnået, måtte de nødvendigvis træde ud. Trådte de ud, mente han, at de stadig tilhørte det danske folk og den kristne menighed.

På Askovmødet stod det klart, at grundtvigianerne stod splittet i en radikal og en moderat fløj. Det kom til udtryk i to adresser, den store og den lille Askovadresse, hvor man stillede krav til lovgivningsmagten om større kirkelig frihed. Punkt 5 i den store Askovadresse, „Der gives udvidet Frihed for Bisperne til under særegne Forhold at ordinere Mænd til Præster, som ikke er i Besiddelse af alle nu for Tiden gjældende Betingelser for Ordination“, var direkte foranlediget af Lundbysagen. Principielt var det en støtte til Lundbykredsens, men i realiteten ikke. På rigsdagen viste der sig ingen tegn på at ville reformere, og i den grundtvigske lejr var man meget uenige om, hvor radikalt Askovadresserne skulle forstås. (9)

Lundbykredsens holdt efter Askovmødet et møde om præstespørgsmålet, og enedes om at stille sagen i bero. Ved juletid 1882 holdt man igen et møde, og splittelsen i kredsens var nu tydelig. Faktisk kunne man tale om en splittelse mellem generationerne, idet især de unge var for det radikale skridt, hvorimod især de ældre i kredsens var blevet betænkelige. De havde fået det indtryk, at de ikke ville blive støttet af „vennelaget“, og uden den støtte turde de ikke tage skridtet fuldt ud. Indtil man fandt en afgørelse, fik man Rasmus Lund fra Mors, der i mellemtiden var blevet frimenighedspræst til at komme og holde gudstjeneste. Han blev i 1884, efter at spørgsmålet om A.L. eller ikke A.L. som præst var blevet afgjort, afløst af sin svigersøn Søren Anker-Møller.

Som nævnt blev præstespørgsmålet først afgjort i foråret 1884. På et møde i Søttrup blev det foreslået at anlægge bedehus og pighøjskole i Søttrup. Tanken var altså, at menighed og højskole skulle knyttes sammen med A.L. som leder og præst, og samtidig skulle samlingsstedet flyttes til det mere centraltbeliggende Søttrup. (10) Ideen vandt ikke tilslutning, og præstespørgsmålet var endelig afgjort. Frimenigheden var en realitet, men A.L. blev aldrig dens præst.

Sammenfatning.

Hvorvidt trangen til at danne frimenighed med A.L. som præst var ægte eller ikke ægte ligger uden for denne undersøgelses rammer at dømme om. Alt tyder på, at det var en lille del af kredsen, der ville sætte frimenighedssagen igennem på betingelse af A.L. som præst, og at den derfor på forhånd var dømt til at mislykkes. De følgende udtalelser kunne tyde på, at A.L. ikke var den rette til at stå i spidsen for en sådan epokegørende sag. Han var ikke kritisk nok „overfor visse halvsværmeriske Indflydelser”, og trangen til at ville danne frimenighed grænsede til det sygelige. A.L. formåede ikke at „beherske Situationen”, og efterhånden som tiden gik, fik man „Øje for hans Begrænsning”. Af betydning for, at frimenigheden ikke blev realiseret med en ikke-teolog som præst, var dels A.L.s person, dels at sagen ikke fik opbakning ude omkring i landet. Kravet var for radikalt og kredsen nød ikke tilstrækkelig anseelse.

Frimenighedssagen fik betydning for højskolens beståen. Højskolen kunne ikke længere bevare sin status som bevægelsens midtpunkt, - man samledes mere og mere ude i de enkelte sogne. Søttrup var allerede nævnt som nyt centrum for bevægelsen, men dette blev dog først realiseret i 1893.

Den kreds, der samledes omkring højskolen, fik mere og mere karakter af menighed, og højskolen mistede den forbindelse med lokalbefolkningen, uden hvilken en lille højskole ikke kan eksistere. Pastor Fr. Jungersen havde i 1881 sagt, at hvis frimenighedssagen ikke blev til noget, „i så fald er Lavrsens virksomhed, der, så vidt jeg forstår, har vundet ikke så få for vor herres sag, dermed forbi her på egnen, og det regner jeg for et tab”. (11) Det viste sig for en stor del at holde stik. I 1889 måtte skolen lukke, men dette skyldtes i højere grad dårlige økonomiske forhold for landbruget, hvilket betød lille elevtilgang, som igen betød dårlig økonomi for A.L. og hans højskole, og provisorietid.

Højskolen i Provisorietiden.

I april 1885 kom den anden provisoriske finanslov, hvilket forøgede den politiske aktivitet i Vesthimmerland. I Løgstør Avis skrev man, „Den store politiske Strid, som i en halv Snes Aar har gjæret i vort Land, har saa at sige først nu naaet rigtig ud i det indre Himmerland ... I Bladene

har vi læst om stormende Møder andet Steds fra, men dog er der gaaet Aar efter Aar, uden at man har fundet Anledning til Afholdelse af Møder for at drøfte de politiske Forhold. Nu er alt anderledes. Folk som hidtil har taget alt med Ro, ere i det sidste Par Maaneder kommet i Røre". På et møde har der været stærk stemning for, „at ruste sig i Stillehed for i fornødent Fald at kunne møde med Vaaben i Haand". (Riffelbevægelsen!)

I sommerens løb blev der, efter fornyet opfordring fra Venstres Fællesbestyrelse, oprettet demokratiske foreninger i de fleste sogne. (12) Der blev holdt mange politiske møder, og folkelige foreninger blev oprettet med det formål at fremme den „personlige Ligheds- og Frihedsfølelse". Møderne fik stor tilslutning, og flere steder besluttede man at bygge forsamlingshuse, „der kunne tjene som en Borg mod Aandsforladtheden". (13)

Fra begyndelsen af 1886 var det store spørgsmål, - skattenægtelse eller ikke skattenægtelse. I mange demokratiske foreninger vedtog man at nægte at betale skat. Andre vedtog at ville betale, men under protest, og andre igen vedtog at støtte et af medlemmerne ved skattenægtelsen. Chr. Bergs fængsling (14) fik aktiviteten til at stige. Der blev afholdt møder, indsamlet penge, underskrevet støtteerklæringer (15), og da Chr. Berg blev løsladt, blev dette fejret flere steder med store fester med op til 1000 deltagere. (16) I det hele taget bar 1886 præg af aktivitet. Hvorledes stillede A.L. og Lundby Højskole sig til alt dette? Løgstør Avis er undersøgt for årene 1884 til 1890 for at få et indtryk af, hvor aktiv A.L. var i disse år.

I 1884-85 synes A.L. ikke at have holdt mange foredrag uden for skolen. Der blev holdt politiske møder i Lundbykredsens samlingshus, men alle med fremmede talere. I 1886 blev han imidlertid meget aktiv. A.L. og hans lærer O. Jensen holdt politiske foredrag i foredragsforeningerne og i de demokratiske foreninger. A.L. var med til at arrangere politiske møder med kendte politikere og talere, og i Lundby var han primus motor i dannelsen af en demokratisk forening og en skytteforening. Endvidere var han aktiv inden for landboforeningen i Løgstør og inden for vælgerforeningen, hvor han i 1888 blev valgt til at repræsentere den demokratiske forening for Aalborg Amts 5. valgkreds på et møde for venstremænd i København.

Skattenægtelse og lokal opbakning.

Mest radikalt trådte A.L. frem, da han i 1886 nægtede at betale kongelige skatter for april termin, og blev frataget både stats- og amtsunderstøttelsen.

Finanslovsprovisoriet af 1. april 1885 vakte stort røre i højskolekredse. Ludvig Schrøder sammenkaldte højskoleforstanderne til møde for at drøfte, hvordan man skulle forholde sig. I maj samledes derfor 42 højskolemænd og heriblandt Lavrsen fra Lundby til møde i Odense. Spørgsmålet var, om man skulle søge statsunderstøttelse eller ikke. Lavrsen udtalte på mødet, at han havde været samlet med sin højskolekreds, „der havde erklæret, at han skulle *søge* Understøttelse, men tillige lovet, at han skulle blive hjulpet, dersom han i Forening med de andre Højskolelærere i Odense blev enig om *ikke* at søge”.

Man enedes om ikke at opgive sin ret, men at søge statsunderstøttelse til højskolerne, hvilket, som det blev pointeret, ikke var ensbetydende med billigelse af den provisoriske finanslov. Man var klar over, at uden statsunderstøttelsen ville flere højskoler blive nødt til at lukke, p.g.a. den i forvejen meget stramme økonomi.

A.L. søgte da også om statstilskud i juli 1885, Han fik 150 kr., men ifølge Steenstrups betænkning, ikke fordi han efter reglerne var berettiget hertil, men fordi han var meget fattig, havde mange børn og arbejdede i den bedste mening. Det blev således på en anden måde, A.L. besluttede at demonstrere sit politiske sindelag.

Lundby Højskoles økonomi var meget dårlig, hvilket fremgår af ansøgningerne til ministeriet. Alligevel besluttede A.L. det radikale skridt, at nægte at betale skat. Han må have vidst, hvad konsekvensen måtte blive. I 1885 havde A.L. skrevet til ministeriet, „... Nu håber jeg, at skolen har slået sådan rod i befolkningen her på egnen, at den meget nødig vil undvære den”.

Nok havde han en højskolekreds til at støtte sig, men hvor stort et offer var den villig til at yde?

A.L. nægtede at betale kongelige skatter under påberåbelse af grundlovens § 49, der siger, „Forinden Finansloven er vedtagen, maa Skatterne ej opkræves”. I oktober 1886 blev et cirkulære af 7. oktober fra kultusministeriet til skolerådene angående Lundby Højskole offentliggjort i Løgstør Avis: Da forstanderen på Lundby Højskole havde nægtet at be-

tale sine skatter, og at der derfor var blevet fortaget udpantning hos ham, henstillede man til skolerådene ikke at yde denne højskole støtte, (i form af understøttelse til fattige elever) da den var slettet af ministeriets liste over anerkendte højskoler.

Dette vakte forargelse, hvilket kom til udtryk i en artikel i samme avis. Man gav her udtryk for, at man var forberedte, og at man havde taget sine forholdsregler i tide. „Ministeren faar ikke her nogen Glæde eller Fordel af sin Velvillie. Der er allerede sørget for, at Lundby Højskole erholder den sædvanlige Pengeunderstøttelse; Pengene ville komme ind i Skolens Kasse, som om Kirkeministeren slet ikke existerede"... kultusministeren kan lære, „at der er Noget, han ikke kan f.Ex. standse eller hæmme Højskolegerningen her paa Egnen". Dette må tages som udtryk for, at A.L. blev støttet både økonomisk og moralsk af den lokale befolkning. Hvori den økonomiske støtte direkte bestod er imidlertid ikke klart.

En del højskoler landet over var i løbet af 1885 og 1886 bl.a. på grund af politiske udtalelser og skattenægtelse, blevet slettet af ministeriets liste over anerkendte og dermed tilskudsberettigede højskoler. Det var ikke kun den direkte støtte til højskolerne, der bortfaldt, men støtten til „fattige og ubemidlede elever" (der var endnu vigtigere for højskolerne) måtte kun anvendes til ophold på en af de anerkendte højskoler. I mange amter dannede man understøttelsesforeninger, ligeledes i Aalborg Amt, hvor de demokratiske vælgerforeninger stod for indsamlingen af bidrag til ubemidlede elever, der ønskede at komme på en af de udelukkede højskoler.

Denne demokratiske højskolefond henvendte sig ikke specielt til Lundby Højskole, med det er klart, at højskolen fik støtte af den, (især da Lundby Højskole var en egnskole) og at det er den, man hentydede til i ovenstående avisartikel. Med direkte sigte på Lundby Højskole blev der i sommeren 1887 dannet en højskoleforening på initiativ af gamle højskoleelever. (17) Foreningens formål var at skaffe uformuende karle og piger understøttelse til ophold på Lundby Højskole. Den henvendte sig ikke blot til gamle elever, men til alle, som „direkte eller indirekte har havt Gavn eller Glæde af Højskolens Virksomhed", og som er enige om, at det er vigtigt for hele egnen, at der er en højskole. (18) Det lykkedes for højskoleforeningen allerede det første år at give 8 karle fri under-

visning på højskolen, og ud fra annonceringer ses den at have fungeret indtil skolens lukning.

Lundby Højskole blev altså støttet af den lokale befolkning gennem bidrag til Lundby Højskoleforening og Demokratisk Højskoleforening. Direkte støtte modtog A.L. fra højskolekredsen. Hvor stor støtten har været, kan ikke siges, dog mente A.L. selv, at man kunne have hjulpet mere, end man gjorde.

Højskolen lukkes. Hvorfor?

Sommeren 1889 var der meget få elever på Lundby Højskole. Bobjerg skriver, at A.L. derfor besluttede at lukke skolen. Dette tidspunkt kan dog ikke være rigtigt. A.L. annoncerede i oktober 1889 om vinterskole for karle, og det må således først være efter dette tidspunkt, hvor han har set, at tilmeldingerne var for få, at han tog beslutning om at lukke skolen.

Da Lundby Højskole var en lille højskole med få elever, var den meget følsom over for de økonomiske konjunkturer. Igennem hele højskolens eksistens var det en evig kamp med økonomien, og i alle sine ansøgninger til ministeriet beklagede A.L. sig over sin økonomi. Krisen i landbruget med heraf følgende pengeknaphed og lille elevtilgang, har således været en væsentlig årsag til, at højskolen måtte lukke. En anden væsentlig årsag var provisorietiden, hvor A.L. kom til at betale for sin radikale demonstration med fratagelse af stats- og amtsunderstøttelse.

Nok fik A.L. opbakning fra den lokale befolkning, men spørgsmålet er, om det ikke har været „Tordenskjolds soldater“, der igen og igen gav penge til højskolen, og som til sidst ikke ville mere, da højskolen ikke længere kunne opfylde deres krav og forventninger. Da højskolen måtte lukke, blev dette ikke nævnt med et ord i den lokale avis, hvilket tyder på, at højskolen havde udspillet sin rolle.

Frimenighedssagen skabte som påvist splittelse blandt højskolens venner. Det blev en slags menighed, der sluttede kreds om Lundby Højskole, og som resulterede i, at forbindelsen med egnens befolkning, uden hvis støtte en lille højskole ikke kan eksistere, efterhånden blev afskåret. Højskolen mistede sin status som åndeligt centrum for den

grundtvigske bevægelse, og efterhånden som tiden gik, stillede man andre krav til form og indhold, som A.L. ikke kunne opfylde.

Med hensyn til undervisningen på højskolen opfyldte den ikke længere tidens krav. Højskolen var en vækkelsesskole, hvor man lagde mindre vægt på de reale færdigheder. Sidst i firserne blev kravet om kundskaber og faglig undervisning imidlertid større, og dette kunne Lundby Højskole ikke opfylde.

Det er svært at sige, at den og den bestemte ting var skyld i højskolens lukning. Det var et sammenfald af økonomiske, sociale og idemæssige årsager, der gjorde, at der ikke længere var mening i og mulighed for at opretholde skolen.

Anders Lavrsen efter højskolens lukning 1889.

Anders Lavrsen måtte som sagt lukke højskolen i 1889 dels af økonomiske grunde, dels på grund af manglende opbakning fra befolkningens side. Det har utvivlsomt krævet store ofre at drive en højskole som Lundby, og en skuffelse, at den ikke kunne gå, men dette, at højskolen måtte opgives, forårsagede dog ikke, at A.L. opgav sit udadvendte arbejde, dels som foredragsholder, dels som deltager i det politiske liv. Til højskolen hørte et lille landbrug, som A.L. efter 1889 drev frem til et mønsterlandbrug. I begyndelsen af 1889 var der i Lundby stiftet en brugsforening, som A.L. i 1893 blev uddeler for. Dette hverv bestred han i ca. 14 år. Da højskolen var lukket, benyttede han sin tidligere skolestue til uddelingslokale. Den tætte sammenknytning mellem højskole og brugsforeningsbevægelse, højskoleforstanderen som uddeler i den nedlagte højskole, er vel noget speciel, og skyldtes nok mere nødvendighed end overbevisning. A. Bobjerg fortæller, at det gjorde en gammel højskoleelev „bitterlig ondt, at se det Sted, der for ham og saa mange andre havde været en Helligdom, et Bedehus, blive brugt til det samme som en Købmandsbod”. Dette er meget forståeligt, men det viser dog også, at A.L. forstod at indrette sig på de givne vilkår.

Under sin virksomhed som højskoleforstander havde A.L. været aktiv inden for den demokratiske forening for Aalborg Amt, og flere gange var han blevet valgt som delegeret til de store møder, der blev afholdt for venstremænd i København, og i 1889 blev A.L. valgt ind i Overbestyrelsen. Dette „parti-arbejde” fortsatte han med, og i 1895 lod han sig op-

stille til rigsdagsvalget for venstre i Aalborg Amts 5. valgkreds; han blev dog ikke valgt. (19)

A.L. fortsatte ligeledes med sit arbejde inden for Nibe-Løgstør og Omegns Landboforening. I mange år havde han været kasserer i foreningen, og fra 1890 blev dette hverv lønnet, idet han blev bevilget 8 % af medlemsbidragene. Roar Skovmand anfører i sin disputats, at andelsforetagender i slutningen af 1880'erne optog landbobefolkningens tanker, men, skriver han, „Den sociale og økonomiske Udvikling, havde Højskolemændene ikke megen Interesse for... Højskolens Betydning for Andelsbevægelsen har i det store og hele sikkert blot været den: at en vågen og oplyst Bondestand stod rustet til at bekæmpe Tidens Nød med de Vaaben, som frembød sig...”.

For A.L.s vedkommende må det modsatte siges at gøre sig gældende. Fra referater i Løgstør Avis ses det, at A.L. var til stede og ytrede sig ved Landboforeningens mange møder om andelsbevægelse, mejerisag, dyrkningsmetoder, og på et tidspunkt ses han selv at have holdt foredrag om „Gjødningens Indsamling og Opbevaring”. Hertil skal siges, at A.L. altid selv havde været landmand og altid havde haft landbrug knyttet til højskolen. Af andre tillidserhverv ses det, at han på et tidspunkt efter 1888 sad i bestyrelsen for Vesthimmerlands Brandforsikring. Endvidere blev han medlem af „Kommissionen til Vurdering af Statshusmandslodder” i Aalborg Amt, hvilket han blev ved med til sin død.

A.L. fortsatte sin virksomhed som foredragsholder både i Vesthimmerland og i Vendsyssel, men langt mindre end da han var højskoleforstander. I vinteren 1910/11 især, opholdt han sig en del på Støvring Højskole (opr. 1886) og holdt foredrag. (20)

I juni 1911 døde A.L. Der var stor tilstrømning til begravelsen, og efter denne blev det vedtaget at nedsætte en komite, der skulle indsamle penge til „Et minde for Anders Lavrsen”. I 1912 blev der på hans grav afsløret en mindesten, „Rejst af venner”. Som højskoleforstander og prædikant fik A.L. betydning for den religiøse og folkelige vækkelse i Vesthimmerland, men som det ses af det ovenstående, tog han, også efter at højskolen havde udspillet sin rolle, del i tidens politiske og økonomiske spørgsmål. I det følgende skal det søges belyst, i hvor høj grad initiativtagere til forskellige foreningsdannelser ude i sognene havde været under indflydelse af Anders Lavrsen.

Søttrup Frimenighed.

Forudsætninger.

Frimenighedstanken, der var opstået omkring Lundby Højskole, blev ikke i dens først tænkte udformning en realitet: Frimenigheden blev en realitet, men Anders Lavrsen blev ikke dens præst. Som nævnt faldt den endelige afgørelse først i 1884. Hvornår frimenigheden nøjagtigt kan regnes for en realitet, er imidlertid en nærmere undersøgelse værd. Til møderne på Lundby Højskole kom folk fra hele Vesthimmerland. Efterhånden begyndte man at samles mere i hver sin egn, både p.g.a. højskolens dalende betydning for den grundtvigske bevægelse, og p.g.a. de store afstande til Lundby. Indtil præstespørgsmålet var afgjort, fik man i Løgstørkredsen 1883 Søren Anker-Møller fra frimenigheden i Klim til at komme, i Lundby Rasmus Lund fra Mors. Rasmus Lund var igennem flere år kommet på Lundby Højskole som foredragsholder, men først efter januar 1883 kom han for at holde gudstjenester for kredsen. Der var således to steder, der blev holdt gudstjeneste, Løgstør og Lundby. På et senere tidspunkt overtog Søren Anker-Møller alle kredsene i Himmerland under navnet „Himmerlands Frimenigheds Kreds”, og som sådan blev denne en slags anneks til frimenigheden i Klim.

I Løgstør Frimenigheds protokol fra 1903 siges, at „Himmerlands Frimenigheds Kreds” blev stiftet 9. november 1884, med afholdelse af den første gudstjeneste med sakramenternes forvaltning. Som begrundelse for dannelsen siges følgende: „Stødet til at frimenigheden dannedes må blandt andre grunde nærmest søges i, at den præst, til hvilken kredsens medlemmer havde sluttet sig, dels som sognepræst og dels som sognebåndsløser, Victor Koch, sognepræst til Kornum og Løgsted med Løgstør, fraflyttedes 1883 til Gerløv og Dråby på Sjælland, og der fandtes ikke i hele omegnen en sognepræst, der delte den kirkelige anskuelse, til hvem man kunne løse sognebånd”. Man gav altså som begrundelse for frimenighedsdannelsen, at Victor Koch blev forflyttet. Dette er dog en sandhed med modifikationer.

8. august 1883 skrev Victor Koch et brev til Biskop Swane i Viborg, hvor han bad om at måtte blive forflyttet, bl.a. fordi „En Del af dem, som jeg i Begyndelsen stadigen kunde samle om min Forkyndelse, nu ere uden

al præstelig Forbindelse med mig, idet en 5 Familier af dem have sluttet sig til *Frimenigheden* i Lundby... Dem af Kredsen, som vare Sognebåndsløsere til mig, havde jeg strax erklæret, at saasnt de gjorde positive Skridt, hvorved de brød den folkekirkelige Ordning, saa kunde jeg ej længere være deres Præst, og har derfor ogsaa nu afbrudt al præstelig Forbindelse med dem, fra det Øjeblik af de gjorde Skridt til at træde i Forbindelse med *Frimenigheden* paa Mors; men Bruddet med gamle Venner gjør det for mig til en Hjertesag, at komme til at virke under andre Forhold". (21) V. Koch taler om frimenigheden som en *realitet*, en realitet der har forårsaget, at han beder om forflyttelse. *Frimenigheden* er altså dannet før august 1883, og ikke november 1884 som der siges i Løgstør *Frimenigheds* protokol. A. Bobjerg støtter denne antagelse, da han skriver, at frimenigheden var en realitet i og med, at man i foråret 1883 kom i præstelig forbindelse med Rasmus Lund. At det har været gudstjenester og ikke blot møder man holdt, vidner to breve om, det ene fra sognepræsten i Lundby, januar 1884: „... Stundom forlyder det, at nu har Lund fra Mors eller Møller fra Klim været her og holdt Forsamling i Højskolen ...”, en familie holder sig borte, „skræmmende af, at Skriftemaal og Absolution nok er faldne bort ved Altergangen i Forsamlingshuset”. I det andet brev skrives, „... at Lavrsens datter ... var blevet konfirmeret og taget til Alters af Rasmus Lund ...”. Det ses videre af de to breve, at man i Lundby praktiserede frihedskravene fra Morsø *Frimenighed*, dels at man tog konfirmander til alters samme dag, de var konfirmerede, dels at man tog til alters uden tilsigelse af syndsforladelse.

Der var som nævnt to steder, der blev holdt gudstjeneste for frimenighedsfolkene i Himmerland, (fra 1888 blev der også holdt gudstjeneste i Trængstrup) det ene var Løgstør, hvor man i november 1884 indviede en kirkesal, det andet var forsamlingshuset i Lundby. I 1889 blev højskolen nedlagt, men møderne og gudstjenesterne blev man til 1893 ved med at holde i forsamlingshuset. Kredsen, der samledes her, var efterhånden lille, og da jernbanen i 1893 kom til Søttrup, besluttede man at flytte gudstjenesterne hertil. *Frimenigheds*medlemmerne fra Lundby og omegn tilsluttede sig menigheden i Løgstør, og resten sluttede sig til menigheden i Søttrup.

Det store forsamlingshus, man havde bygget i Lundby 1882, blev i som-

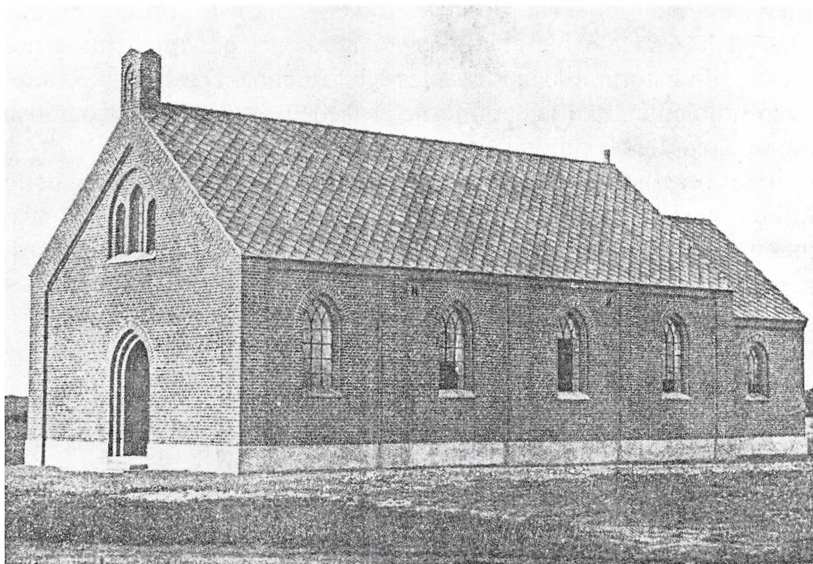
meren 1893 revet ned. Huset blev bygget bl.a. for at rumme de mange mennesker, der kom til efterårsmøderne. En ting, der vidner om højskolens aftagende betydning som samlingssted er, at man begyndte at holde efterårsmøder ude omkring i kredsene. I 1889 holdt man f.eks. for første gang efterårsmøde i Haubro. Efter at højskolen var lukket, holdt man i 1890, 1891 og 1892 efterårsmøde i Lundby forsamlingshus, og i 1892 blev det første efterårsmøde afholdt i Søttrup. Ved efterårsmødet i Søttrup 1893 holdt A. Lavrsen tale, refereret i Løgstør Avis, „... Senere fremstod fhv. Højskoleforstander Lavrsen, Lundby og fremførte nogle vemodige Betragtninger over, at det var gaaet saadant tilagters for Lundby. Skolen var nedlagt, og Forsamlingshuset revet ned i Sommer. Han tillagde sig selv Skylden derfor. Det var Følgen af en for ringe Tro. Lundby var dalet, Søttrup kommen frem. Det var ikke lyse Tanker for ham. Dog det kunne maaske ogsaa være godt for noget. Der kommer maaske nu nogle med, som ellers ikke havde faaet Lejlighed dertil”. Lundbys rolle som samlende midtpunkt var endelig afsluttet.

Oprettelsen af Søttrup Frimenighed.

Ifølge „Forhandlingsbog for Ulstrup Frimenigheds Kreds” afholdtes det første møde i den „nye” frimenighed den 22. maj 1893. Her skal anføres, at Søttrup Frimenighed og Ulstrup Frimenigheds Kreds er identiske. Søttrup by og Ulstrup by hører til Ulstrup sogn. Ved dette møde valgtes et forretningsudvalg på tre personer, som skulle „varetage de forskellige Forretninger ved Menighedskredsen”. Udvalgets første opgave blev at forhandle med forsamlingshusets ejere om brug af dette til de kirkelige møder. Mod en betaling af 150 kr. årligt blev Søttrup Forsamlingshus i første omgang samlingssted for frimenighedskredsen. Fra 1896 findes en liste over bidragydere til frimenigheden. Bidragyderne er lig med medlemmerne, dog kan man gå ud fra, at medlemstallet er lidt større end bidragslisterne antyder, da ikke *alle* ydede bidrag *hvert* år. Frimenighedens medlemmer var inddelt i fem kredse, 1) Haubro/Jelstrup 2) Ulstrup/Søttrup 3) Lille Ajstrup/Bjørnstrup 4) Gatten/Flejsborg 5) Strandby/Farsø, bestemt af den egn man kom fra. Først fra 1901 blev dette mere systematiseret, og man optrådte kredsvis i regnskabsprotokollen. Som det ses, kom medlemmerne fra et meget stort geografisk område.

Det kan ikke siges, hvem der var initiativtagere til frimenighedsdannelsen i 1893. I 1896, hvor den første bidragsliste findes, er der kommet nye medlemmer med, idet nogle ifølge folketællingslisterne 1901 først har fået fast bopæl i de respektive sogne efter 1893. Det er dog mindstedelen, og iøvrigt har det heller ikke den store betydning, da grunden til frimenighedsdannelsen blev lagt i Lundby i 1880'erne, og det således er her, man skulle søge de egentlige initiativtagere. Søttrup Frimenighed var i 1896 stadig i sin vorden, man har stadig følt sig som pionerer, og det har stadig været en alvorlig beslutning at tilslutte sig en menighed *uden for folkekirken*. Det at tilslutte sig en frimenighed har ikke haft noget med praktiske hensyn at gøre, men må udelukkende have været begrundet i ønsket om en bestemt forkyndelse og et bestemt fællesskab. Hvorledes frimenighedens møder har formet sig, og hvordan den har været organiseret, melder det tilgængelige materiale kun lidt om. Man må gå ud fra, at frimenigheden efter sine egne frihedsbegreber er blevet ledet demokratisk. Ved menighedens generalforsamling valgte man et forretningsudvalg/menighedsråd bestående af fem medlemmer, der skulle varetage forskellige sager vedrørende menigheden. Først fra 1901 nedsatte udvalget sig med formand og kasserer. De fem udvalgsmedlemmer repræsenterede hver sin kreds, især begrundet i opkrævningsformen, idet man lod bidragslisterne cirkulere via udvalgsmedlemmet. Det omtalte samarbejde med forsamlingshusets ejere om brugen af huset til de kirkelige møder, ser ikke ud til at have været problemfrit. I forhandlingsprotokollen for Søttrup Forsamlingshus februar 1901 siges, „...Ejerne af Huset føler sig trykket under den misstemning, der er kommen frem med hensyn til den Leje, der betales af Huset, og anmoder Menighedsraadet om, snarest at tage arbejdet op for at fremskaffe en anden Samlingssal ...”. Problemet er ikke blevet løst, for i januar 1902, da der var kommet en forespørgsel fra frimenigheden om en nedsættelse af lejen, vedtoges det at svare, „Vi finder ingen anledning til at nedsætte Lejen, da vi ønsker gerne selv at faa Huset til fri raadighed”. Om uoverensstemmelsen har været mere end det rent økonomiske og praktiske, siges der intet om, men i april 1903 vedtoges det på et møde i Frimenigheden snarest at få opført en kirkebygning.

Sottrup Frimenighedskirke, Hornum.

Kirkebyggeriet.

Opførelsen af en kirkebygning blev anslået at ville koste ca. 5.000 kr. Menighedsrådet blev bemyndiget at påligne medlemmerne bidrag til opførelsen, og da denne ligning var godkendt, nedsatte man i oktober 1903 et bygningsudvalg bestående af gårdejerne N. P. Jensen Grøn og Johan Kristensen og mejeribestyrer N. Kr. Olesen. En sum på 3.000 kr. blev yderligere financieret ved et lån i Farsø Sparekasse. Grunden til kirken blev solgt af Jens Andreas Jensen, „Evagård”, til en sum af 500 kr. Grundstenen blev lagt den 13. april 1904, den 4 maj „blev kransen hejst”, og den 26. august blev kirken indviet ved en højtidelighed, der samlede omkring 600 mennesker. Talere ved festen var foruden Søren Anker-Møller og Niels Dael, Høve, sognepræsten H. W. Tetens.

Frimenighedens statistik.

Ud fra regnskabsprotokoller fra „Ulstrup Frimenigheds Kreds” har det været muligt at udarbejde en oversigt over frimenighedens bidrag-

ydere/medlemmer. Ved at benytte folketællingslister fra årene 1890, 1901 og 1906 er det blevet muligt at sige noget om medlemmernes sociale tilhørsforhold og aldersmæssige fordeling. Det har ikke været uden problemer, da medlemmerne er fordelt over et stort geografisk område og således tilhører flere forskellige sogne.

Folketællingslisterne blev ført af lokale tællingskommisærer, og dette forhold bevirker, at listerne ikke altid er blevet ført ens. En stor husmand bliver f.eks. i et sogn benævnt som husmand, i et andet som gårdmand eller boelsmand. En håndværker med jordtilliggende benævnes et sted som håndværker, et andet som husmand.

Til trods for disse forbehold kan følgende bearbejdning af tallene dog give et fingerpeg om kredsens sammensætning.

Medlemstal og social rekruttering.

Medlemstallet i 1896 var 45, og igennem den tiårige periode, denne undersøgelse omfatter, steg medlemstallet jævnt, til det i 1905 var 81. Det egentlige medlemstal er større, da der er tale om betalende enheder, i de fleste tilfælde dækkende en hel familie med mand, kone, børn og tyende. Det stigende antal viser frimenighedens levedygtighed.

De tre største sociale grupper var gårdmænd, husmænd og håndværkere. Procentvis fordelte de sig således:

	1896	1898	1900	1902	1905
Antal medl. i alt:	45	46	38	60	81
Af disse udgjorde:					
Gårdmænd	44,5 %		31,5 %		36 %
Husmænd	13,5 %		13 %		11 %
Håndværkere	7 %		13 %		10 %
Andre	35 %		42,5 %		43 %

Gårdmændene udgjorde den langt største del af menigheden med i 1896 44,5%. Procentdelen, men ikke antallet, faldt igennem perioden til 36%. Husmændenes antal steg, men procentdelen faldt. For håndværkernes vedkommende steg både antal og procentdel.

Gårdmandsbørnene udgjorde den største del af Lundby Højskoles elever. Under Lundby Højskole blev det anført, at det især skyldtes økonomiske omkostninger vedrørende højskoleopholdet, som især gårdmændene var istand til at dække. Også i frimenigheden var rekrutteringen til en vis grad et spørgsmål om økonomi. Da det især var gårdmandsgruppen, der kom på højskole, blev det følgemæssigt denne gruppe, der blev bærere af højskolens og grundtvigianismens friheds-ideer bl.a. ideerne om frie menigheder om frie præster. Det krævede overskud både økonomisk og åndeligt at tage del i fællesskabet omkring frimenigheden. Og det har krævet mod at sætte sig uden for sognets traditionsbestemte folkekirkefællesskab, et mod man snarere var i besiddelse af, hvis man var socialt velanset. Husmandsgruppen var ikke stor til trods for det store antal husmænd i området. Det har ikke været medlemsbidraget, der har holdt husmændene tilbage, da dette var frivilligt. Søren Anker-Møller lagde netop stor vægt på, at det beløb, man ydede ham, indkom på frivillig basis. Der kan muligvis være tale om en transportbarriere for denne gruppe, der i sidste instans bundede i det økonomiske. Frimenigheden dækkede et stort geografisk område, og det har været nødvendigt at eje et køretøj eller i det mindste at have mulighed for at køre med andre, når man skulle til menighedens møder. Det kan derfor tænkes, at der har været sympatisører, der blot ikke har været i besiddelse af de ydre økonomiske rammer, der var nødvendige. Man må også tage i betragtning, at man har følt det nedværdigende *ikke* at kunne betale som de andre og altid at skulle bede andre om transport, så var det lettere at holde sig helt væk.

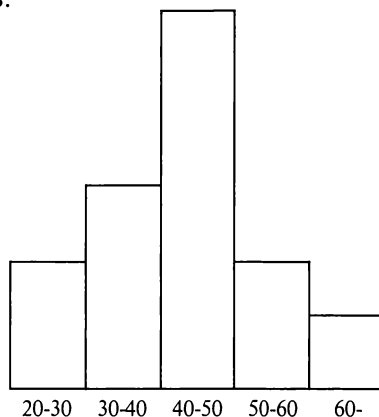
Håndværkernes antal steg perioden igennem. Her skal bemærkes, at denne gruppe også omfatter kvindelige håndværkere som væver, sygige og bagerske. Den voksende tilslutning blandt denne gruppe skyldtes især væksten af Hornum Stationsby (anlagt 1893) omkring århundredeskiftet. (Herom senere).

Den aldersmæssige fordeling.

For 1896 har det været muligt at finde alderen for 39 af frimenighedens 45 medlemmer. Gennemsnitsalderen hos de 39 var 43 år, altså modne

folk i den „aktive” alder. Den yngste var 21 og den ældste 74 år. Iøvrigt fordelte de sig aldersmæssigt således:

mellem 20-30 år : 5
 mellem 30-40 år : 8
 mellem 40-50 år : 35
 mellem 50-60 år : 8
 over 60 år : 3

Går man ud fra, at gruppen af ukendte er unge mennesker, bliver gennemsnitsalderen lidt lavere. Størstedelen var mellem 25 og 50 år. Mange fra denne gruppe kan, hvad alderen angår, teoretisk have været på Lundby Højskole, og gruppen over 50 kan have været med, da vækkelserne startede midt i tredserne.

Hvem betalte?

Den største udgiftspost for frimenigheden var leje af lokale i forsamlingshuset, 150 kr. årligt, herudover skulle man dække præstens rejseomkostninger, i 1896 beløb det sig til 75 kr. Yderligere udgifter var penge til alterbrød, vin og lys.

Bidragene var frivillige, og der blev lagt stor vægt på denne frihed. Men hvem var det, der rent faktisk betalte? Både i 1896 og 1905 var det gårdmændene, der lagde mest i frimenighedens kasse. I 1896 udgjorde gårdmændenes andel af udgifterne 62 % til trods for, at de udgjorde 44 % af menigheden. I 1905 dækkede de 57 % af udgifterne, og udgjorde 35 % af menigheden. Hos alle grupper, med undtagelse af gruppen mejeri/brugs gjorde det forhold sig gældende, at man ydede en mindre procentdel, end den man udgjorde af kredsen. Især hos gruppen af ukendte er dette forhold markant, hvilket tyder på, at denne gruppe hovedsagelig bestod af det ikke pengestærke tyende. Der var forskel på ydelserne inden for de enkelte erhvervsgrupper, men stort set kan man sige, at de

der havde noget, var dem der betalte. Ad frivillighedens vej var fordelingen af de økonomiske byrder progressiv.

Ledelsen.

Frimenigheden blev ledet af et menighedsudvalg bestående af fem personer, repræsenterende hver sin kreds. Ved det første møde i menighedskredsen maj 1893 valgte man som repræsentanter følgende: *Anton Hansen, Haubro*, f. 1858, ungkarl, i tjeneste hos sin far, der var gårdejer. *Kr. Myrup, Højagergård*, f. 1838, gårdejer. På Højagergård afholdtes adskillige gange i 1880'erne kirkelige møder med A. Lavrsen og hans medlærer. *Jens Vestergaard, Gøttrup*, f. 1846, gårdejer. Hos ham kom A. Lavrsen allerede, da han var kolportør for I.M. Han byggede en samlingsaal på sin gård, hvor man samledes til kirkelige møder, ofte med A. Lavrsen som foredragsholder. Et par måneder senere valgtes yderligere: *Niels Peter Jensen Grøn, Ulstrup*, f. 1854, gårdejer og *Niels Nielsen Giver, Ulstrup*, f. 1852, husmand. (Senere benævnt boelsmand). Denne første bestyrelse bestod af socialt velansete og modne mænd, men hvordan var sammensætningen iøvrigt de følgende år?

	1893	1894	1898	1900	1903	1906
Gårdejere	4	4	3	2	2	3
Husmænd	1	1	1	1	1	-
Mejeribest.	-	-	-	1	1	1
Lærer	-	-	-	1	1	1
Husejer	-	-	1	-	-	-

I alt for perioden 1893-1906 var der 30 bestyrelsesmedlemmer, der fordelte sig således:

	Antal
Gårdmænd	18
Husmænd	5
Mejeribest.	3
Lærer	3
Husejer	1

Det ses af det ovenstående, at gårdmændene var overrepræsenteret i bestyrelsen. I 1900 og 1903 var der en reducereing af gårdmændenes antal til fordel for mejeribestyrer, der i 1906 selv blev gårdmand, og en friskolelærer, der igennem flere år blev valgt til formand. De to husmænd, der perioden igennem sad i bestyrelsen, blev på et senere tidspunkt benævnt som henholdsvis gårdejer og boelsmand. Man kan således gå ud fra, at der har været tale om større husmænd.

Til trods for, at frimenigheden byggede på et demokratisk grundlag, var valget af det styrende organ ikke repræsentativ for kredsens sociale sammensætning. Dette skyldtes vel, at de menige medlemmer helst opstillede og stemte på folk, der i økonomisk og social henseende var mere „respekterede” end de selv, og som var bedre til at formulere sig. Ved at kigge nærmere på frimenighedens første medlemmer, ses en tendens til, at de samme folk, der blev valgt til menighedsrådet også var dem, der var initiativtagere til og sad i bestyrelsen for de nye folkelige institutioner. Man fik efterhånden organisatorisk erfaring og blev fortrolig med at træde frem og formulere sig offentlig. Man havde tid og overskud, der igen var betinget af et vist overskud i social henseende. At karle og piger ikke blev valgt til tillidsposter er nok forståeligt, men det kan undre, at håndværkerne ikke var repræsenteret. I 1912 ses den første kvinde i menighedsrådet, hvilket viser, at også kvinder var valgbare til det styrende organ. Om der i frimenigheden var ligestilling mellem mænd og kvinder vides ikke, i 1908 fik kvinderne kommunal valgret, så der er vel ikke noget „frisindet” i, at der i 1912 ses en kvinde i menighedsrådet!

Sammenfatning.

Frimenigheden i Søttrup blev oprettet på „ruinerne” af frimenigheden i Lundby. Lundbys rolle var udspillet, men bevægelsen var stadig livskraftig, og levede videre andre steder. Man ønskede en bestemt forkyndelse, og man ønskede selv at vælge sin sjælesørger. Det fællesskab, man sagde fra sig ved at træde ud af folkekirken, fik man til fulde tilbage i frimenigheden. Under kirkelig tilhørsforhold i folketællingslisterne har de fleste af frimenighedens medlemmer opgivet, at de tilhørte folkekirken, andre at de tilhørte folkekirken, men søgte den grundtvigske frimenighed, andre igen, at de var frilutheranere. Dette kan betyde, at man

ikke har taget skridtet fuldt ud og havde meldt sig ud af folkekirken, men det kan også betyde, at man ved at skrive, at man tilhørte folkekirken udtrykte, at man byggede på det samme kristne fundament som denne og altså ikke tilhørte en eller anden sekt. Det har været et meget alvorligt skridt at melde sig ud af folkekirken, og folketællingslisterne tyder på, at ikke alle har gjort det.

Fra mange områder i Vesthimmerland var der ingen tilslutning til frimenigheden, men dette var ikke ensbetydende med, at der intet grundtvigsk liv var. Man kan ikke gå ud fra, at alle med et grundtvigsk sindelag tilhørte en frimenighed eller en valgmenighed. Mange, også grundtvigianere, tog skarpt afstand fra frikirkedannelserne. Man foretrak at forblive i folkekirken og her arbejde for større kirkelig frihed. Efterhånden har mange følt, at man i folkekirken, når ellers præsten var grundtvigsk, fik sine frihedsbehov dækket.

De fem delkredse.

For at give et indblik i, hvor stor tilslutningen var i et bestemt område, skal forholdene omkring frimenighedsmedlemmerne i Søttrup/Ulstrup nærmere undersøges. Ved at bruge Søttrup/Ulstrup som udgangspunkt kan man få et indtryk af, hvilke sociale lag der følte sig tiltrukket af fællesskabet i frimenigheden, når samlingsstedet/kirken lå i ens umiddelbare nærhed, og der således ikke var nogen transportbarriere af betydning. Men først kort om de øvrige delkredse.

Søttrup/Ulstrup var den kreds, hvor de fleste sociale lag var repræsenteret, og det område hvorfra der kom flest medlemmer. Her var ikke transportproblemer af betydning, hvilket især kan have gjort sig gældende for det fjerntliggende Farsø/Strandby. Til trods for, at befolkningsgrundlaget og den bymæssige bebyggelse var større end i Søttrup/Ulstrup, (22) kom der fra *Farsø/Strandby* udover mejeribestyreren og nogle gårdmænd kun en enkelt husmand, en kvindelig kunstvæver, en bødker og en ansat ved manufaktur. Fra Farsøkredsen kom en markant personlighed, gårdejer *Jens Vestergaard*, der blev betegnet som „bøndernes førstemand... Han var deres tillidsmand i et og alt, formand i sognerådet, medlem af amtsrådet, folketingsmand og mejeriets første formand”. Til trods for, at man fulgte denne personlighed i mangt og meget, fulgte man ham ikke i frimenigheden.

Parti fra Ulstrup ca. 1900.

En ting, der især gjorde sig gældende for Strandby/Farsø, var Indre Mission, der her kom til at stå meget stærkt. Allerede i 1886 blev der ansat en missionær i Farsø, det vakte stort røre. I 1885 holdtes det første Indre Missionske sommermøde (Ertebølle møderne) med ca. 50 deltagere, men allerede i 1894 samlede sommermødet over 2000. I 1887 blev der bygget missionshus i Ertebølle og i 1898 i Farsø. Man kan tale om en stærk indremissionsk bølge i 1890'erne, hvor også en række nye præster i området tilsluttede sig I.M. (Først i 1920'erne kan man tale om en indremissionsk vækkelse i Søttrup og Haubro). Dette, sammen med transportproblemet, er en vigtig del af forklaringen på Farsøkredsens sammensætning.

Fra *Haubro/Jelstrup* var tilslutningen til frimenigheden forholdsvis stor. Gårdmændene var talstærkt repræsenteret, af husmænd var der kun en og den samme gennem hele den undersøgte periode, af håndværkere var der en, en bagerske. Også her kan transportproblemer have gjort sig gældende. Jorden omkring Haubro var af en bedre beskaffenhed end mange andre steder i herredet, og kan have været en medvirkende årsag til den forholdsvis store tilslutning herfra. Haubro har

altid haft sit eget præg, hvilket blev forstærket af Haubrokredsens mest markante skikkelse, gårdejer *Anton Sørensen*. Han havde været elev på Lundby Højskole omkring 1877, og dette ophold „fik afgørende betydning for hans fremtidige livssyn”. Han var gårdejer og gartner og fik stor betydning for beplantningen af Vesthimmerland, nogle har kaldt ham for „Vesthimmerlands Dalgas”. (23) Anton Sørensen holdt store folkemøder på sin gård, hvor han selv holdt et fagligt foredrag efterfulgt af et kristeligt eller folkeligt ved en fremmed taler. I det hele taget var han meget aktiv og var initiativtager til flere foreningsdannelser.

Om *Gatten/Flejsborg* og *Bjørnstrup/Ajstrup* er det svært at sige noget konkret. Området var stort i udstrækning og præget af store hedestrækninger med spredt bebyggelse. I Bjørnstrup/Ajstrup var det næsten udelukkende gårdmænd, i Gatten/Flejsborg var fordelingen mellem gårdmænd og husmænd ligelig. Der var ingen håndværkere, hvilket bl.a. hang sammen med den manglende bymæssige bebyggelse. Et par frimenighedsmedlemmer herfra *Povl Kristoffersen*, Gatten Hedegård og gårdejer *Kr. Skriver*, Ll. Ajstrup, blev tidligt vakt af Anders Lavrsen og fulgte ham, da han blev grebet af det grundtvigske livsrøre. A. Bobjerg skriver om Kr. Skriver, at han var „en ejendommelig kraftig og veloplyst Mand, der udrettede meget i sin Tid”.

Som sagt var *Søttrup/Ulstrup* den kreds, der socialt set var bredest funderet. Herfra kom gårdmænd, husmænd, håndværkere, en enkelt daglejer, en lærer, en mejeribestyrer, en tjenestepige, en husejer og nogle aftægtsfolk. Til forskel fra de andre delkredse udgjorde gårdmændene talmæssigt under en trediedel, nogle år under en femtedel af kredsens medlemmer. Husmændene var lidt færre, men håndværkerne udgjorde sidst i perioden et lige så stort antal som gårdmændene. Med hensyn til håndværkerne gjorde nogle specielle forhold sig gældende:

I 1893 kom jernbanen til Ulstrup. Før den tid var der i Ulstrup og Søttrup ingen bymæssig bebyggelse. Omkring stationen, der blev anlagt nær Ulstrup Kro, opstod en ny by, Hornum Stationsby. Af folketællingslisterne fra 1901 kan man se, hvorledes et stort antal håndværkere i løbet af seks år bosatte sig i den nye stationsby, bl.a. bødker, karetmager, maler, slagter, bager, skrædder, fotograf, urmager, manufakturhandler plus et stort antal svende og lærlinge. Nye udtryk som portør og stationsforstander, daglejer ved banen, var direkte foranlediget af jern-

Parti fra Hornum ca. 1905.

banen. Endvidere ser man nu betegnelser som arbejder og arbejdsløs, der vidner om byens fremkomst.

Nedenfor ses på baggrund af folketællingen 1901 en opgørelse af egnens samlede antal gårdmænd, husmænd og håndværkere. Det skal bemærkes, at tallene ikke dækker hele Ulstrup Sogn, men Ulstrup By, Søttrup By og Hornum St.By, de steder hvorfra der kom medlemmer til frimenigheden. Kun disse tre erhvervsgrupper er valgt, dels fordi de udgjorde størstedelen af menighedens medlemmer, dels fordi tallene for de andre erhvervsgrupper er meget små, og selv mindre fejl vil kunne forrykke billedet totalt.

I 1901 var der i området:

	I området i alt	I menigheden	Procentvis
Gårdmænd	22	5	23 %
Husmænd	44	3	7 %
Håndværkere (selvstændige)	37	6	16 %

Til trods for at Søttrup/Ulstrup kredsen var bredt socialt funderet, er det tydeligt, hvem der følte sig tiltrukket af tankerne fra højskole og frikirke, og hvem det var, der ville og ikke mindst *kunne* realisere dem.

Hornum Station ca. 1905.

Gårdmændene var den dominerende gruppe i lokalsamfundet og bærere af de folkelige bevægelser. Håndværksmestre, friskolelæreren og mejeribestyreren var naturligt nok orienteret mod gårdmændene og ses ofte optræde sammen med denne gruppe.

Nok var frimenigheden opbygget efter demokratiske principper, døren skulle stå åben for alle og bidragene være frivillige, alligevel blev det landbosamfundets mellemklasse af økonomisk og åndeligt velfunderede, der blev stammen i frimenigheden. Den talmæssigt største gruppe af samfundets laveste sociale lag, daglejere, små husmænd og tyende var nok repræsenteret, men som P. G. Lindhardt siger: ”og var der end altid småfolk som *talte med* i bevægelsen, så var det på alle måder gårdmændene som *vejede til*”. (24)

Himmerlands Frimenighedskreds 1904 til nu.

Frimenighedskredsene i Himmerland havde som sagt siden ca. 1884 fået kirkelig betjening af Søren Anker-Møller fra Klim. Søren Anker-

Møller kom en gang om måneden til Himmerland, og på grund af kredsens store udstrækning kunne det bl.a. foregå på denne måde: „Om Søndagen prædikede Møller i Klim og Vesløs Kirker, om Mandagen kom han til Formiddagsgudstjeneste i Løgstør og derefter med Toget til Hornum til Eftermiddagsgudstjeneste. Saa kunde han Mandag Aften komme med Tog igen til Aars og derfra i en Vogn ud til Trængstrup, hvor han overnattede. Tirsdag Formiddag holdt han saa Gudstjeneste der og tog over Aalborg med Toget til Vedsted til Eftermiddagsgudstjeneste, og endelig med Tog til Fjerritslev ...”. (25) For at aflaste Søren Anker-Møller og for at få flere gudstjenester enedes kredsene i Himmerland i 1916 om at få deres egen præst. Valget faldt på Søren Anker-Møllers søn, Rasmus Anker-Møller, der fik bolig i Søttrup. Præsteboligen blev betalt af Løgstør og Søttrup kredse, (med tilskud i form af gaver fra de øvrige kredse) hvorimod præstens løn blev fordelt mellem alle kredsene, Løgstør, Farsø, Trængstrup, Støvring og Søttrup i forhold til medlemstal. (26)

I 1940 opsagde Rasmus Anker-Møller sin stilling som præst for Himmerlandskredsen p.g.a. teologiske uoverensstemmelser især med kredsen i Trængstrup. (27) Uoverensstemmelserne begyndte allerede i 1920'erne, hvor man i Trængstrup havde fået andre præster til at komme og prædike, dog i fuld forståelse med Rasmus Anker-Møller.

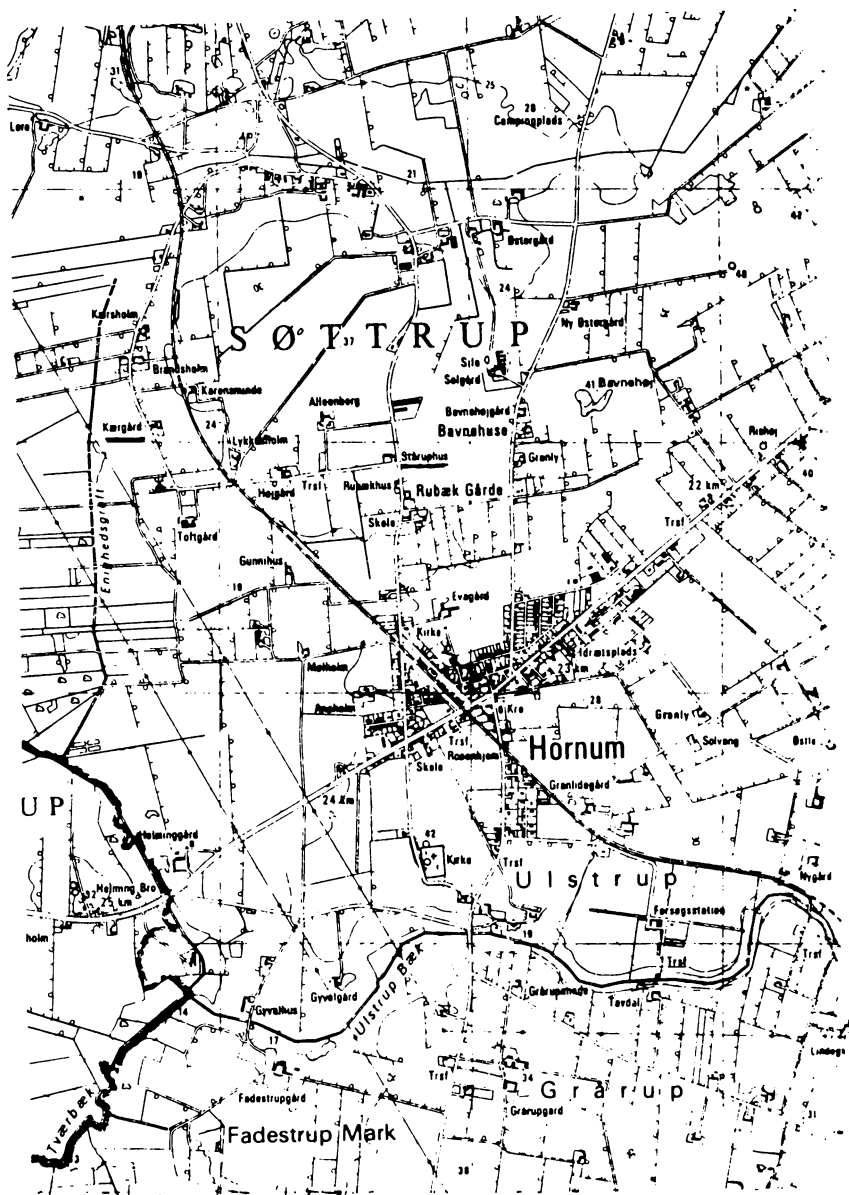
For at afværge splittelse i frimenigheden forhandlede man kredsene imellem, og resultatet blev, at Rasmus Anker-Møller fortsatte som præst for kredsene i Søttrup og Løgstør, medens de øvrige kredse Farsø, Støvring og Trængstrup ansatte en ny præst. Splittelsen gik på tværs i de enkelte kredse, således at man f.eks. i Haubro delkreds hørte enten til Farsø eller Søttrup, alt efter hvilken forkyndelse man følte sig i overensstemmelse med.

Frimenighederne eksisterer i dag som Trængstrup Frimenighed og Vesthimmerlands Frimenighed med kirker i Trængstrup (opf. 1920), Støvring (opf. 1903), Søttrup (opf. 1904), og Løgstør (opf. 1925). Frimenighedspræsterne har bolig i Trængstrup og Søttrup. For Søttrup og Løgstør kredses vedkommende kan oplyses, at man i dag har henholdsvis 97 og 65 husstande som medlemmer af frimenigheden.

Frimenighederne har nu snart eksisteret i 100 år, og dette, at man selv ønskede at tage ansvaret for de kirkelige forhold og ikke som det sker i

Kort II: målt 1977. 1:25000.

sogne- og valgmenigheder at blive dikteret fra offentlige myndigheder, har vist sin levedygtighed.

Kommentarer til kortene:

Kort I viser Ulstrup og Søttrup 1881. Kroen var anlagt et centralt sted, nemlig hvor Aalborg-vejen krydsede vejen til Nibe. Omkring dette knudepunkt blev stationen anlagt, og kort II viser, hvorledes den nye by, Hornum, er vokset op omkring stationen. Jernbanen blev anlagt 1893, og uden at det iøvrigt er kommenteret på det originale kort, kort I fra 1881, er jernbanen tegnet ind senere.

Friskoler.

Begrebet friskole er skabt af den grundtvig-koldske bevægelse, og friskoledannelsen er en del af det grundtvigske program. Det var Christen Kold (1816-1870), der på et grundtvigsk grundlag kom til at udforme denne skoleform. Kold ønskede at fastholde barnets tilknytning til hjemmet. Staten tog med sin skole barnet væk fra forældrene, og Kold ønskede med sin friskole som overgangsled at give forældrene børnene tilbage. (28) Det offentlige var noget uvæsen, som stod i vejen for frihed og selvstændighed. Med Kolds egne ord, „Vi overtager det hele og fulde ansvar for vore børns opdragelse og trænger vi til hjælp, så vil vi selv skaffe denne hjælp, staten må helst holde sine fingre derfra”. (29) Friskolen skulle være *hjemmets* skole, og friskolerne i det undersøgte område er da også for de flestes vedkommende begyndt i hjemmene, for senere, da tilstrømningen blev større, at blive til egentlige skoler. Kold vendte sig mod den katekistiske metode, eksamen, lektievæsen, udenadslæsning m.m. Et vigtigt led i hans undervisning blev den mundtlige fortælling, først og fremmest fortælling af bibelhistorie og fædrelandshistorie. Der skulle tages hensyn til børnenes evner og trang, og man skulle ikke så meget henvende sig til det forstandsmæssige som til det åndelige. Chr. Kold var et barn af sin tid. Uden at sætte friskolebevægelsen i forhold til det 19. århundredes gudelige vækkelse, bondestandens økonomiske fremgang, kædet sammen med liberalismens

krav om frihed og selvstændighed for den enkelte, både på det åndelige og økonomiske plan, lader den sig næppe forstå.

I det følgende skal der ses nærmere på nogle af de friskoler, der opstod i Vesthimmerland. For at følge ideen op fra forrige afsnit, skal vægten lægges på Søttrup Friskole. Haubro Friskole bliver taget med, da skolen ligger i et af områderne for Søttrup Frimenighed.

Oplysningerne om friskolerne er for de flestes vedkommende sparsomme. En første indgang til de enkelte skoler er A. Ankerstrøm: Friskolen gennem 100 år. En anden kilde til friskolernes historie er skoleberetningerne. Ministeriet ønskede hvert år at få oplysninger om skolevæsenets tilstand i de enkelte kommuner, og skolekommissionens formand samlede derfor hvert år oplysninger ind om de enkelte skoler fra sogneråd og skolernes lærere.

Søttrup Friskole.

Der er delte meninger om oprettelsestidspunktet for Søttrup Friskole. A. Ankerstrøm anfører 1885, men friskolen selv mener 1889, idet man ifølge Forhandlingsbog for Søttrup Friskole og Samlingshus i 1914 holdt 25 års jubilæum. I skoleberetningerne fra 1888 antydes, at der i sognet eksisterede en privatskole, idet der siges, „32 privatunderviste, hvoraf Privatlærerinde underviser 18”. Selve navnet Søttrup Friskole optræder første gang i 1889, „28 privatunderviste, hvoraf 16 undervises af en privat Lærerinde, der kalder sin Skole „Søttrup Friskole”. Først i 1895 er der et særskilt skema for Søttrup Friskole, under kategorien privatskoler. Her anføres under anmærkninger, „Skjønt denne Skole har bestaaet siden 1886, er der ikke tidligere indsendt særskilte Oplysninger om den, da Børnene indtil 1895 har mødt til Overhøring i den offentlige Skole og Undervisningen derfor er blevet betragtet som Hjemmeundervisning”. De to foregående år anføres ligeledes, at undervisningen er at betragte som hjemmeundervisning og „særskilt Indberetning formentlig uforuden”. I 1896 anføres imidlertid, at skolen er oprettet i 1887 og i 1900, at den er oprettet i 1889.

Det har været svært at sige, hvor afgrænsningen var mellem hjemmeundervisning og skole. Gunhild Nissen anfører i sin disputats: Bønder, skole og demokrati, at mange grundtvigske friskoler startede som en forvokset hjemmeundervisning, for efterhånden at få karakter af skole,

Elevbillede fra Søtrup Friskole 1899. Yderst t.v. ses lærerinden Jensine Jensen (1897-99). Børnene er for størstepartens vedkommende børn af forældre med tilknytning til Frimenigheden.

„evt. markeret ved anskaffelse af særlig bygning eller særligt lokale for at rumme et voksende børneantal”. Antallet af hjemmeunderviste i Ulstrup Sogn var i 1883 og 1884 henholdsvis 12 og 10. I 1885 og 1886 var der henholdsvis 18 og 24. Denne stigning i antallet af hjemmeunderviste fra 1883-84 til 1885-86 berettiger den antagelse, at friskolen i form af hjemmeundervisning kan henregnes til 1885/86. Om der skulle være nogle særlige grunde til at sætte årstallet til 1889 som i Indberetningen fra 1900 vides ikke. Måske har man, som Gunhild Nissen anfører, fået særligt lokale. I 1892 fik friskolen fast lokale i forsamlingshuset. Før den tid havde den til huse i en lille ejendom, der lå ca. 350 m syd for forsam-

lingshuset. Men hvor længe den havde været her, og om det var her den begyndte, vides ikke.

Af Forhandlingsprotokol for Ulstrup og Gundersted Sogneråd fremgår det, at der i 1885 har været problemer med offeransættelsen for nogle af sognets beboere til skolelærer N. Jensen i Ulstrup. Højtidsofferet skulle ved de kirkelige højtider udredes af sognets beboere til præst og lærer. Denne ydelse var ikke frivillig, og til tider kunne der opstå pinlige situationer, hvor lærer og præst måtte gå til sogneråd og amtsråd for at få beboere, der ikke ville betale, pålagt et fastsat beløb. I extreme tilfælde kunne der ske udpantning, hvis beløbet ikke indgik.

I sognerådets dagsorden punkt 1 siges der, „Offeransættelsen for følgende Beboere i Ulstrup Sogn blev foretaget saaledes: for Jens Andreas Jensen 35 Øre til hver Høitid, for Niels Peter Jensen Grøn 25 Øre til hver Høitid og for Niels Nielsen, Jens Chr. Andersen og Christen Pedersen, Gyvelgaard til 20 Øre til hver Høitid”. Sagen var ikke afgjort med det, idet sagen i foråret kom for amtsrådet. Sognerådet havde nedsat det beløb, læreren krævede af karle og piger. Sagen blev refereret i Løgstør Avis, hvor der siges: „Skolelærer N. Jensen i Ulstrup begjærer Høitids-offer ansat for forskellige Beboere, hvoraf nogle ere udtraadte af Folkekirken uden at henhøre til noget anerkjendt Troessamfund”. At sognerådet ikke ville gå med til det krævede beløb, var „... et Bevis paa, at der maatte herske et daarligt Forhold mellem vedkommende Lærer og Beboerne, hvortil Førstnævnte rimeligvis var Aarsag ...”. De fem personer, der ved sognerådsmødet fik ansat højtidsofferet, var alle tilknyttet den grundtvigske bevægelse, og var i 1893 med i frimenigheden i Søttrup. Ifølge Ankerstrøm var det netop tre af de ovennævnte personer, der i 1885 besluttede at ansætte en lærerinde til deres børn. Det mest sandsynlige er, at man har været utilfreds med den offentlige lærer, har ansat en lærerinde og har ikke villet betale højtidsoffer. Personsammenfaldet sammen med tidssammenfaldet med stigningen af antallet af hjemmeunderviste, bekræfter antagelsen om, at Søttrup Friskole kan henregnes til år 1885/86. Det skal tilføjes, at sognerådet måske ikke har været helt uvildigt i sin afgørelse, idet både formand, næstformand og kasserer var med i den grundtvigske bevægelse, dels kom de på Lundby Højskole, dels var de i 1893 medlemmer af Søttrup Frimenighed. Næstformanden var endog en af de fem personer, der havde fået ofret ansat.

Hvorfor oprettes friskolen?

A. Ankerstrøm anfører, at Søttrup Friskole bl.a. blev oprettet p.g.a. utilfredshed med undervisningen i den offentlige skole. At man har været utilfreds med skolelæreren fremgår af det ovenfor refererede amtsrådsmøde. Om det direkte har været lærerens person, man har haft modstand mod, fortæller det tilgængelige materiale intet om. Læreren var N. Jensen, f. 1854, lærereksamen fra Skaarup Seminarium 1877, lærer og kirkesanger i Ulstrup siden 1880. (30) Hans politiske ståsted kendes ikke, ifølge Gunhild Nissen kunne det politiske ståsted i provisorietiden være årsag til, at man oprettede en friskole: ens børn skulle ikke undervises af en højremand. Da forsamlingshuset i 1890 blev indviet, holdt han sammen med den stedlige provst N. M. Harboe indvielsestalen, hvilket kan tyde på, at han dog var accepteret og *ikke* højremand. Initiativtagerne bag Søttrup Forsamlingshus var iøvrigt for en stor del frimenighedsfolk. (Herom senere).

Af skoleberetningerne fremgår det i 1883, at skolestuen i Ulstrup var for lille. Sognerådet fik pålæg om at udvide den og blev opfordret til at fremkomme med forslag til en omordning af skolevæsenet. I 1884 var skolestuen blevet restaureret, men var stadig ifølge loven for lille, da den „ikke indeholder 90 Kubikfod for hvert Barn”. I 1888 siges, at børneantallet var for stort for én lærer, og man opfordres til at ansætte endnu en lærer. (31)

Årsagerne til, at nogle familier besluttede at ansætte en privat lærerinde til at undervise børnene hjemme, kan således være, at forholdene omkring den offentlige skole ikke var ideelle, at man havde et modsætningsforhold til den offentlige lærer, og at man delte de grundtvig-koldske ideer om undervisningens form og indhold. Først da flere og flere sluttede sig til, fik det karakter af egentlig skole.

Retningspræg.

Gunhild Nissen karakteriserer en grundtvig-koldsk friskole således: „Karakteristisk for en grundtvig-koldsk friskole var, at den blev oprettet og drevet af eller i en skolekreds, som var præget af grundtvigske tanker på det kirke- og kulturpolitiske område, og at dens undervisning var præget af grundtvig-koldske ideer, såvel i metode som indhold ... Men der synes at have været meget stor forskel på, i *hvor høj grad* det grund-

vig-koldske præg dominerede i en skolekreds og i en skoles undervisning”. Mange friskoler, der kaldte sig grundtvig-koldske, var det ikke ifølge Gunhild Nissens karakteristik. At man alligevel kunne kalde dem grundtvig-koldske, var, fordi de gennem bl.a. lærerkræfterne, der ofte havde tilknytning til højskoler og valgmenigheder, blev påvirket i grundtvigsk retning.

For Søttrup Friskoles vedkommende er det ikke muligt at sige, efter hvilke metoder undervisningen foregik. Dog, for at påvise det eventuelle grundtvigske præg, kan der siges lidt om lærerkræfterne og skolekredsen.

Gdr. Jens Andersen, husmand Niels Nielsen Giver og gdr. Niels Peter Grøn, de tre der ifølge Ankerstrøm lagde grunden til friskolen, var alle tilknyttet den grundtvigske bevægelse. I 1893 ses de to som medlemmer af Søttrup Frimenighed. Søttrup Forsamlingshus, der blev oprettet i 1890, blev i maj 1892 p.g.a. uoverensstemmelser i aktieselskabet solgt til Niels P. Grøn. I februar 1893 ses han sammen med en del andre at have ført forsamlingshuset videre, men nu under navnet „Foreningen for Søttrup Friskole og Samlingshus”. Disse medejere må formodes at være gået ind som ejere af huset, dels for at føre forsamlingshuset videre, dels p.g.a. interesse for friskolen. (Friskolelærerinden plus endnu en kvinde ses som medejere; det er bemærkelsesværdigt, at man på den tid ser kvinder som initiativtagere). De tolv ejere i 1893 var *alle* medlemmer af frimenigheden.

Efter 1893 indtrådte flere som ejere af huset, og flere andre sendte deres børn i friskolen. En liste over skolekredsens medlemmer findes først i 1907, og heraf var af skolekredsens 28 medlemmer 12 medlemmer af Søttrup Frimenighed.

Hvad lærerkræfterne angår lader det sig konstatere, at lærerinden fra 1892-97, Thomine Olsen og læreren fra 1900-16, Erik Lund, var medlemmer af frimenigheden. (32) Erik Lund havde været elev på Lundby Højskole og var i 1888 i bestyrelsen for højskolens elevforening. Endvidere var han i flere år formand for frimenighedens menighedsråd. Lærerne i friskolerne kom først og fremmest fra grundtvigske kredse, og især lærerindernes uddannelse bestod ofte i et højskoleophold. Man kan derfor formode, at de øvrige lærerinder ved Søttrup Friskole har haft denne grundtvigske tilknytning.

Som det tidligere er blevet anført, giver et grundtvigsk sindelag sig ikke nødvendigvis udslag i medlemsskab af en frimenighed. Derimod kan det formodes, at er man medlem af en frimenighed, tilslutter man sig det grundtvigske livssyn. Kræfterne bag Søttrup Friskole var fra begyndelsen knyttet til den grundtvigske bevægelse. Hvad end incitamenterne til oprettelsen af Søttrup Friskole har været, om det har været utilfredshed med den offentlige skole, om det har været ud fra en grundtvigsk overbevisning eller en blanding af begge dele, kan der ikke være tvivl om, at den, ifølge Gunhild Nissens karakteristik, var en grundtvig-koldsk friskole.

Elevtal og social rekruttering.

Det nøjagtige antal børn, der blev undervist i friskolen, foreligger fra 1888. Mellem 1888 og 1894 var børnetallet mellem 18 og 13 elever. Mellem 1895 og 1905 steg antallet jævnt for i 1905 at være 45. Eleverne var delt op i en ældste klasse I, hvor eleverne var fra 10-14 år og en yngste klasse II, hvor de var fra 7-10 år. I 1896 f.eks. var timefordelingen:

	sommer	vinter
I:	12	24 timer
II:	24	12 timer pr. uge.

Timefordelingen viser, at Søttrup Friskole lå i en typisk landbrugsegn, hvor der var brug for de ældste børns arbejdskraft til markarbejde om sommeren, derfor havde de få timer om sommeren og mange om vinteren. Der blev undervist i historie, geografi, retskrivning, naturhistorie og håndarbejde. Børnenes fremgang blev af det offentlige tilsyn betragtet som tilfredsstillende.

Gunhild Nissen hævder, at de grundtvig-koldske friskoler var landdistrikternes overklasseskoler, dvs. gårdmændenes skoler. Dette hang i høj grad sammen med, stadig ifølge Gunhild Nissen, at det kostede penge at have sit barn i friskole. Man kunne ikke forvente, „at andre end netop gårdmandsklassen havde den sociale prestige og økonomiske bæreevne, der skulle til for at *etablere* friskolen”.

For Søttrup Friskoles vedkommende er det som sagt først fra 1907

muligt at sige noget om forældrekredeens sammensætning, idet der fra dette år foreligger en fortegnelse over bidragyderne til friskolen. Det skal bemærkes, at man godt kunne tilhøre skolekredsen uden at have børn i friskolen. Man kan ikke gå ud fra, at forældrekredeens sammensætning i 1886 var den samme som i 1907. Samfundet havde forandret sig, Hornum Stationsby var opstået, og der var flyttet en del håndværkere og arbejdere til området. Imidlertid kan man tænke sig, at det inden for nogle familier var blevet *tradition* at sende sine børn til friskolen, og ved ud fra denne betragtning at se på den sociale fordeling i 1907 kan man få et fingerpeg om, hvilke sociale lag der i 1886 valgte denne skoleform.

Af de 27 bidragydere i 1907 var 7 gårdmænd, 4 husmænd, 6 håndværkere, 1 mejeribestyrer, 1 daglejer, 2 husejere, 1 enlig kvinde og 5 ukendte. Gårdmændene og de selvstændige håndværkere udgjorde således halvdelen af forældrekredsen. Til en vis grad bekræfter dette Gunhild Nissens tese. Skolen kan vel siges at være gårdmændenes, idet de dog kun udgjorde en fjerdedel af kredsen, men den var eksklusiv på den måde, at de lavest sociale lag f.eks. landarbejdere og små husmænd ikke sendte deres børn til friskolen. Som det gjorde sig gældende på højskolen og i frimenigheden, krævede det økonomisk og åndeligt overskud og social prestige at sende sit barn til friskolen og således tage afstand fra den „almindelige” offentlige skole.

Haubro Friskole.

Haubro Friskole begyndte som hjemmeskole hos gårdmand *Niels Nielsen* i Jelstrup, 1898. Han og hans kone havde været elever på Lundby Højskole og var medlemmer af Søttrup Frimenighed. Skolen flyttede fra den ene gård til den anden, for i 1920 at få til huse på den nyoprettede Haubro Ungdomsskole. Først i 1930 fik skolen eget hus. Oplysningerne om Haubro Friskole er sparsomme. I skoleberetningerne optræder den ikke, og er altså til langt op i tiden blevet betragtet som hjemmeskole, og særskilte indberetninger har ikke været krævet. Før 1893 var der kun en enkelt, der blev hjemmeundervist i Haubro Sogn, i 1894 var der 8, i 1901 10 og i 1903 15. Man kan ikke ud af disse tal se, hvor mange der blev undervist i det, der senere blev til Haubro Friskole, og man kan heller ikke af tallene aflæse, *hvornår* skolen begyndte, idet

der var andre steder end hos Niels Nielsen, der blev holdt hjemmeskole med privatlærerinde. (33)

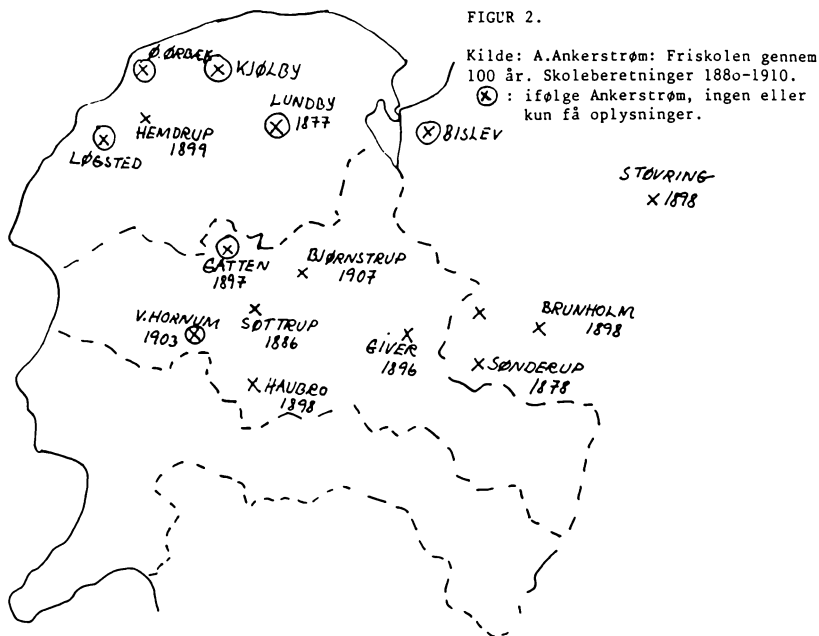
Retningspræg.

Niels Nielsens søn Valdemar Nielsen har i et jubilæumsskrift for Haubro Friskole 1898-1978 fortalt om friskolens første tid, hvor han og hans to brødre var de første elever. Her skal refereres nogle få udtalelser derfra, som viser noget om hvilken måde, der blev drevet skole. Valdemar Nielsen fortælle: „Da mine to ældste brødre, Jens og Frode, var nået til den skolepligtige alder, kunne der ikke være tale om, at de skulle sendes i den offentlige skole, som det hed en smule nedsættende. De skulle gå i friskole... Der blev til stadighed holdt lærerinde, de fik nok ikke ret meget i løn, men i hvert fald kost og logi. Som oftest har de jo nok haft en meget sparsom uddannelse, måske et højskoleophold eller to... Men vi fik da lært det vi skulle... Vi har aldrig ejet en skolebog eller haft en lektie for... Ifølge den fri skoles ånd kunne der jo ikke blive tale om at overhøre os i noget som helst. Der er et skarpt skel mellem ånds-fagene og færdighedsfagene... Hvor der er et vist fællesskab i livsholdning og livssyn mellem hjem og skole, kan der opstå et ganske overordentligt godt klima for skolearbejde på grundlag af tillid og tryghed...”. Den første lærerinde ved friskolen var medlem af Søttrup Frimenighed, (34) og dette sammen med det ovenstående viser, at denne friskole utvivlsomt blev drevet ud fra en grundtvig-koldsk overbevisning.

Valdemar Nielsens udtalelser giver et ganske godt indtryk af nogle af „nøgleordene” fra friskoleundervisningen. Man havde ingen bøger, ingen lektier, ingen overhøring etc. De fortæller imidlertid også noget om friskolelærernes uddannelse og økonomiske vilkår: lærerinden fik en lille løn, ikke meget ud over kost og logi, uddannelsen var sparsom, ofte et højskoleophold eller to. Friskolelærernes lønninger var ofte så små, at de ikke kunne tillade sig at stifte familie. Var der ingen muligheder for ekstrajob, blev de tvunget til at søge andet steds hen. Dette bevirkede, at nogle friskoler fik mange lærerskift, og mange steder ansatte man ganske unge ugifte lærere eller lærerinder, der ville nøjes med den lille løn. Man ville nok have en anderledes og bedre undervisning for sine børn, men man var ikke altid villige til at betale prisen herfor.

Øvrige Friskoler.

De øvrige friskoler i området ses af figur 2. Mange havde en meget kort levetid, og oplysningerne om dem er sparsomme. Om Giver, Sønderup, Brunholm og Støvring Friskoler vides, at de blev grundlagt af forældre, der for de flestes vedkommende havde været elever på Lundby Højskole eller på anden måde var knyttet til Anders Lavrsen og hans virksomhed. Anders Lavrsen drev selv friskole på højskolen. Af skoleberetningerne 1884 fremgår det, at eleverne, tre i alt, var hans egne børn, og at det var ham selv og skolens lærere, der underviste børnene. Af bemærkningerne fremgår det, at børnene fik en nogenlunde god undervisning, men „Religionsundervisningen er den svage Side, da Børnene ikke vænnes til at gengive det hørte”.

Som det ses af figur 2, opstod de fleste friskoler i Vesthimmerland i 1880'erne og 90'erne, hvilket var sent i forhold til det øvrige land, (især Fyn, der jo også var friskolernes „arnested”) hvor de fleste friskoler opstod i 1860'erne og 70'erne.

Sammenfatning.

Som sagt var det at danne friskoler en del af det grundtvigske program. Forældrene, der kom på Lundby Højskole, var bl.a. her blevet præsenteret for friskoleideerne og havde også i praksis set det udført af Anders Lavrsen. Der er ingen tvivl om, at hovedparten af friskolerne i Vesthimmerland blev oprettet p.g.a. den vækkelse, der var opstået omkring Anders Lavrsen og Lundby Højskole. Både Haubro og Søttrup friskoler eksisterer stadig. Motiveringen for at drive skoler af denne art, overbevisningen om, at løsningen på opdragelse og undervisning lå i friskolen, har vist sig tilstrækkelig livskraftig.

Himmerlands Ungdomsskole, Haubro.

Himmerlands Ungdomsskole blev oprettet i 1920. (35) Tidsmæssigt falder den uden for denne undersøgelses rammer, med da det at undervise unge mennesker også var en del af det grundtvigske program, skal den her kort nævnes.

I Haubro var der i 1910 oprettet et afholdshotel på initiativ af *Anton Sørensen*. Da han ikke fandt dette sted ideelt for ungdommen, købte han i 1918 alle aktierne og lod istedet opføre en ungdomsskole. Det var hans tanke at forene hotel og skole i samme virksomhed, men da det ikke var muligt at finde en forstander, der ville påtage sig at drive de to ting sammen, blev det besluttet kun at drive skole. Anton Sørensen overgav bygningen som legat til Haubro Sogn på den betingelse, at den skulle anvendes som skole for børn og unge mennesker. Anton Sørensen valgte selv den første bestyrelse for ungdomsskolen og ud af fem medlemmer ses de fire som medlemmer af frimenigheden i Søttrup. De to suppleanter var ligeledes med i frimenigheden. Sognerådet ville ikke give tilskud til skolen, og uden anerkendelse herfra kunne staten ikke give tilskud. Staten gav imidlertid dispensation fra denne regel, og ungdomsskolen fik tilskud.

Da Anton Sørensen skænkede skolen til sognet, var den ikke færdig istandsat og for at få den i en sådan stand, at den kunne modtage elever, skænkede folk fra egnen penge til skolen. Tre kvinder ydede hver 15 kroner til skolen, de øvrige bidrag var en hel del større, idet de var fra 100 til 4000 kroner. (36) I alt ydede 23 bidrag til skolen og af disse var 15 medlemmer af Søttrup Frimenighed.

Forbindelsen mellem frimenighed og ungdomsskole var meget tydelig og blev yderligere bekræftet af, at frimenighedspræst Rasmus Anker-Møller en gang om ugen holdt foredrag på skolen. Skolen kom til at stå som en modvægt mod Indre Mission, der i 1920'erne begyndte at gøre sig gældende i Haubro Sogn.

Oprettelsen af ungdomsskolen var således en videreførelse af de grundtvigske skoleideer, der førte til oprettelsen af høj- og friskoler et halvt århundrede tidligere.

Forsamlingshuse.

I slutningen af det 19. århundrede opstod ud over hele landet en mængde foreninger. Dette kulturtræk var så karakteristisk for perioden, at etnologen Margaretha Balle-Petersen kalder den for *foreningstiden*. Grundlaget for foreningslivet var grundloven af 1849, hvor borgerne fik ret til, uden forudgående tilladelse, at indgå foreninger i ethvert lovligt øjemed. I det 19. århundrede forandredes samfundsstrukturen fundamentalt. Margaretha Balle-Petersen beskriver grundlaget for den ændrede samfundsstruktur i landsbysamfundet således: "Man levede på trods af landbrugskriser i en økonomisk opgangsperiode. De enkelte husstande, og for så vidt også de enkelte individer, var mindre afhængige af hinanden... Folk havde langt større mulighed for at træffe individuelle valg, at vælge en anden livsholdning end den, der var gængs i det milieu, de var vokset op i, og at søge sammen med meningsfæller i et større geografisk område". (37) Religiøs vækkelse, forbedrede økonomiske vilkår og demokratisering gav folk ønske om selvbestemmelse både på det åndelige og økonomiske plan. Man ønskede at tage egne sager i egne hænder, hvilket bl.a. gav sig udslag i, at man organiserede sig i foreninger.

En forening var en frivillig sammenslutning, et interessefællesskab, der var baseret på et individuelt valg på tværs af familiemæssige og sociale relationer. Der var flere typer af interessefællesskaber/foreninger.

Nogle havde et økonomisk-socialt sigte, nogle dækkede et religiøst, nogle et politisk behov, andre igen et mere selskabeligt. Overgangen mellem de forskellige typer af foreninger var glidende, men fælles for dem alle var, at de var bygget op efter samme model: generalforsamling, bestyrelse, formand, vedtægter, protokoller etc.

Det var især i den sidste fjerdedel af det 19. århundrede, foreningsdannelsen rigtigt tog fart. For at nævne nogle få: foredragsforeninger, skytteforeninger, gymnastikforeninger, landbo- og husmandsforeninger, og som foreninger fremtrådte også: andelsmejerier, brugsforeninger, sygekasser, brandkasser etc. Mange af disse foreninger var politisk knyttet til venstre, eller et udtryk for venstres program. Det var en kamp mod det højre, der ønskede at lægge hindringer i vejen for demokratiet, der var en forudsætning for det nye foreningsliv. I provisorieårene blev modsætningsforholdet mellem højre og venstre skærpet. Der blev indført forbud mod at benytte skolestuerne til politiske møder, og dette sammen med den forøgede forsamlingsaktivitet i det hele taget skabte et behov for forsamlingshuse, hvor man kunne samles uden indblanding fra det offentlige. Mange forsamlingshuse kom således til at virke som „politiske manifestationer ved at symbolisere venstrepartiets kamp mod Estrup”. (38)

I det følgende skal oprettelsen af forsamlingshuse i Vesthimmerland nærmere undersøges. Vægten vil blive lagt på oprettelsen af Søttrup Forsamlingshus. Andre forsamlingshuse i tilknytning til frimenighedens delkredse, eller i tilknytning til Lundby Højskole, vil blive berørt men kun perifert.

Søttrup Forsamlingshus.

I 1890 besluttede en kreds af mænd i Ulstrup Sogn at oprette et forsamlingshus. I januar 1890 udsendte man et opråb, hvor man opfordrede sine venner til at støtte opførelsen af huset. Det var et dybtfølt savn, der gjorde sig gældende. Man ønskede et sted, hvor man kunne samles om kristelige og folkelige foredrag, dans, gymnastik og alt sømmeligt. (39) Fire måneder senere var aktietegningen så langt fremskredet, at foretagendet var sikret. Lovene var udarbejdede, og inden længe kunne der tages fat på selve opførelsen af huset. Dette foranledigede en længere omtale i Løgstør Avis, hvor der bl.a. stod, „Der vil ikke hengaa mange

Aar, inden der i det vestlige Himmerland i hvert Sogn vil findes et Samlingshus, thi vi have nu indset Nødvendigheden af at have et Sted, hvor frisindede Mænd og Kvinder kan samles..., hvor alle alvorlige og rettænkende Mennesker gjennem Foredrag af kristelig, politisk og folkelig Art vil kunne finde Oplysning og Udvikling til Løsning paa mange Spørgsmaal, særlig vil Forsamlingsbygningen kunne bidrage til at dygtiggøre den opvoxende Slægt til at tage Kampen op mod Frihedens Fjender, der i vore Dage løfter Hovedet saa højt og truer med helt at fravryste de sidste Rester af den Frihed, som den folkekjære Frederik den 7de tilbagegav os”.

Man havde mange forskellige grunde til at opføre forsamlingshuse. Som det ses af det ovenstående, kunne det være ønsket om oplysning og udvikling af kristelig og folkelig art, inspireret af højskolebevægelsen. En anden grund kunne være det politiske, den blev ikke altid udtalt, men var der dog latent. Forsamlingshusbyggeriet tog for alvor fart efter 1885, hvilket ikke var nogen tilfældighed. I april 1885 fik man den anden provisoriske finanslov, og dette, at Estrup benyttede sig af provisoriske love, var med til at skærpe den politiske kamp, og var med til at forstærke ønsket og behovet for et sted at samles. I ovenstående avisartikel kommer det da også klart frem, at forsamlingshuset først og fremmest skulle bruges til at opdrage de unge mennesker til at tage kampen op mod frihedens fjender.

Om forsamlingshusbyggerierne især var inspireret af tankerne fra højskolen, eller om det især var af politiske grunde, lader sig ikke sige. Grundene var mange og forskellige, til dels bestemte af lokale forhold. Ulstrup Sogn hørte til Aalborg Amts 4. valgkreds, denne kreds og Aalborg Amt i det hele taget, var et udpræget venstreområde, hvor man kun sendte venstremænd til folketinget. Man ser således ikke her en modstand fra højrefolk, der i nogle sogne kunne føre til opførelse af „højreforsamlingshuse”, der skulle huse de „konservative klubber”.

Initiativtagere.

Det føromtalte opråb til „ældre og yngre Mennesker som vil i samme Tanke være hjælp og støtte til at Opføre et Samlingshus”, var underskrevet af elleve af sognets mænd. Hvem var disse mænd, der tog et sådant initiativ? Socialt fordelte de sig med *5 gårdmænd, 5 husmænd og 1 ung-*

karl. Den yngste var 28 år, den ældste 67, gennemsnitsalderen var 44 år. Socialt og aldersmæssigt blev de rekrutteret fra samme gruppe som til frimenighed og friskole. Det var modne folk med fast ejendom, der havde flere andre tillidshverv. Seks af initiativtagerne, 3 gårdmænd og 3 husmænd er kendte, idet de i 1896 ses som medlemmer af Søttrup Frimenighed. Den første foreløbige bestyrelse kom til at bestå af 3 gårdmænd, 1 husmand og 1 ungarl (en gårdmandssøn), og heraf var de 3 gårdmænd i 1896 med i frimenigheden. Det var således i høj grad folk fra den grundtvigske bevægelse, der kom til at præge forsamlingshusbyggeriet i Søttrup.

Financiering.

Overslagssummen for forsamlingshuset var beregnet til 1000 kroner. Pengene blev tilvejebragt ved salg af aktier à fem kroner. Da det indkomne aktiebeløb ikke var tilstrækkeligt, blev det resterende beløb (400 kr.) lånt af ti beboere. Det største lån var på 100 kroner og blev ydet af en gårdmand, de resterende lån var på 50 og 12,50 krone og var fordelt mellem gårdmænd, husmænd og ungarle. Der ses ingen sammenhæng mellem social stand og ydet lån. Lånene skulle med tiden tilbagebetales, således at de ugifte første fik deres lån tilbagebetalt, derefter husmændene og tilsidst gårdmændene.

Grunden, hvorpå forsamlingshuset skulle bygges, blev lejet af gdr. *Niels P. Grøn*. Lejekontrakten blev oprettet på 50 år. Den 12. oktober 1890 blev forsamlingshuset indviet med foredrag af lærer N. Jensen og provst Harboe. Der var ikke langt fra ord til handling, i løbet af kun ti måneder havde man sit samlingssted.

Forsamlingshuset skifter ejere.

Allerede to år efter oprettelsen skiftede forsamlingshuset ejere. Af forhandlingsbogen fremgår det, at man i maj 1892 ved den årlige generalforsamling ikke kunne opnå enighed om „Ting af stor Vigtighed”. Hvori disse „Ting” bestod fremgår ikke tydeligt, hverken af forhandlingsbogen eller af mødereferater i *Løgstør Avis*. Af forhandlingsbogen antydes, at man ikke kunne blive enige om en ny gulvbelægning og et nyt af foreningen garanteret lån. Det synes utænkeligt, at gulvbelægning og

nyt lån skulle være de eneste grunde til splittelsen, men som sagt er den virkelige årsag ikke mulig at fremdrage.

Ved et fornyet møde, hvor alle aktionærerne var til stede, kunne enighed stadig ikke opnås, og det blev besluttet at bortsælge huset. Huset blev købt kontant af *Niels P. Grøn*, der ifølge *Løgstør Avis*, „agter som hidtil at benytte Huset til Forsamlingslokale for Egnens Beboere”.

Foreningen for Søttrup Friskole og Samlingshus.

De næste optegnelser om forsamlingshuset foreligger fra februar 1893. Forsamlingshuset blev nu ejet af „Foreningen for Søttrup Friskole og Samlingshus” også kaldet „Søttrup folkelige Forening”. Som navnet antyder, er friskolen kommet ind i billedet, og punkt 1 i de nye vedtægter siger da også: „Den vestlige Del af Bygningen maa kun benyttes til Friskole *som hidtil*”. Punkt 2 siger: „Samlingssalen benyttes til kirkelige og politiske Møder, og hvad Foreningen anser for passende”. De øvrige punkter angiver regler for driften af forsamlingshuset. Afgørelser i foreningen sker ved simpel stemmeflertal, dog „kan Mand og Hustru kun afgive en Stemme”. Vedtægterne er underskrevet af de nye ejere, *Niels P. Grøn* plus elleve andre. Forsamlingshuset var nu rent grundtvigsk, da alle tolv underskrivere i 1896 var med i den grundtvigske frimenighed. Til trods for denne tilknytning til frimenigheden forhindrede dette dog ikke, at der opstod uenighed mellem forsamlingshusets og frimenighedens bestyrelser om frimenighedens lejeafgift. Dette førte i 1904 til, at frimenigheden byggede sin egen kirke. Med hensyn til friskolen tyder alt på, at den først med det nye ejerskab maj 1892 har fået til huse i forsamlingshuset, da der af forsamlingshusets optegnelser fra 1890-92 ikke siges noget om nogen friskole. I de nye vedtægter fra februar 1893 siges, at den vestlige del af huset kun måtte bruges til friskole *som hidtil*. Som hidtil, henviser da til perioden fra maj 1892 til februar 1893. *Niels P. Grøn* var en af initiativtagerne bag friskolens oprettelse i 1885/86, og det er meget tænkeligt, at det var med friskolen for øje, han i 1892 tilbød at overtage forsamlingshuset.

Friskolens elevantal voksede, og flere ønskede at indtræde som medejere af „Søttrup Friskole og Samlingshus”. Dette førte i 1900 til, at vedtægterne blev fornyede, således at de nyindtrådte hæftede for gæl-

den på lige fod med de gamle ejere. Iøvrigt var vedtægterne ikke meget forskellige fra vedtægterne i 1893. Dog ses det, at det mere og mere kom til at dreje sig om friskolen. Punkterne 5 og 6 omhandler friskolen: „Friskolen har fri Lokale og Beboelseslejlighed til en Lærerinde eller Lærer i Huset”, og Friskolens bestyrelse kan modtage Børn til undervisning i Friskolen, selv om disses forældre ikke er medejere af Huset, imod at 1/10 del af bidraget til Skolen tilfalder Huset”.

Til trods for, at flere og flere kom med i kredsen omkring friskolen, var størstedelen stadig folk, der også kom i frimenigheden. Sammenknytningen mellem forsamlingshus, friskole og frimenighed blev stærkere og stærkere. I 1904 blev forsamlingshuset overdraget til friskolelæreren Erik Lund i en periode af tre år, mod at han afholdt alle udgifter til vedligeholdelse og forrentning. Man valgte en af ejerne til at varetage husets tarv over for Erik Lund.

Forsamlingshuset skulle opfylde mange behov: foredrag, oplysning og som forlystelsessted. Blev forsamlingshuset et „folkeligt” sted, hvor folk af alle observanser kunne samles, eller virkede det i udpræget grad som talerør for grundtvigske ideer?

Fra 1890 til 1895 er der i forhandlingsprotokollen anført, hvilke foredrag, der blev holdt i forsamlingshuset. Hvad der har været af andre arrangementer fremgår ikke af forhandlingsprotokollen, men af Løgstør Avis fremgår det, at der har været holdt en mængde baller. Af 30 arrangementer var 8 afholdsmøder. De øvrige foredrag var kristelige og oplysende foredrag af især højskolefolk som Knud Thøgersen, Dybe, højskolelærer Voigt fra Støvring, højskoleforstander Grønvald Nielsen, Vestbirk, frimenighedspræst Søren Anker-Møller, Klim og kapellan August Kristensen fra Taars.

Det er nærliggende at mene, at præget var grundtvigsk. Det tilgængelige materiale er sparsomt, og det anførte kan således kun bruges som et fingerpeg. Det skal bemærkes, at kristelige, landbrugs- og afholdsmøder var fri for at betale leje af huset. Det er ikke sandsynligt, at missionsfolkene har brugt huset. Skellet mellem de religiøse grupper indre mission og grundtvigianere var ofte skarp, og man „kom ikke gerne i hinandens huse”. (40) I 1920erne gjorde I.M. sig for alvor gældende i Ulstrup Sogn, hvilket resulterede i, at man i 1922 byggede missionshus i Hornum Stations By.

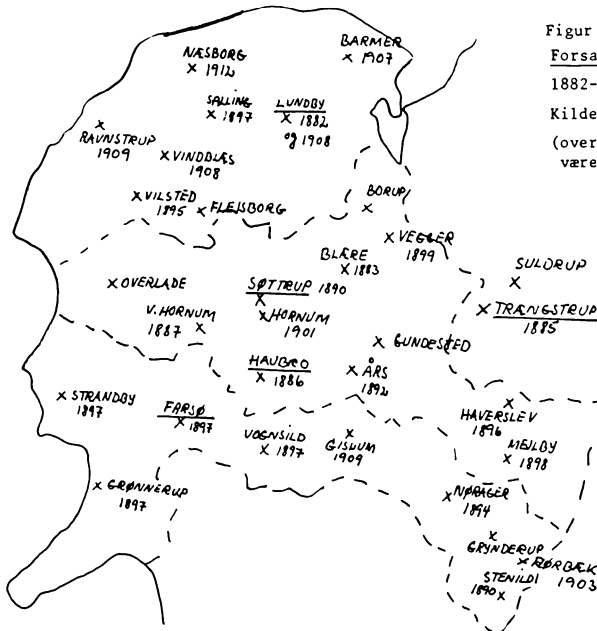

Sammenfatning.

Folk af grundtvigsk observans kom i høj grad til at præge oprettelsen af Søttrup Forsamlingshus i 1890. Halvdelen af initiativtagerne og hovedparten af den første bestyrelses ses i 1896 som medlemmer af den grundtvigske frimenighed. Ligeledes tilhørte 10 ud af forsamlingshusets 38 aktionærer den grundtvigske bevægelse. 10 ud af 38 synes ikke umiddelbart at være udtryk for dominans. Frimenighedsfolkene udgjorde en minoritet i sognet, og sættes tallene i forhold til befolkningsgrundlaget som helhed, bliver frimenighedsfolkene dog også i denne sammenhæng dominerende.

Ved oprettelsen af forsamlingshuset var opbakningen dog forholdsvis bred. Med ejerskiftet 1892 blev ejerskabet imidlertid koncentreret på få hænder, hvilket bevirkede, at huset fik et ensidigt præg, for til sidst at blive et med den grundtvig-koldske friskole. Huset var således ikke efter ejerskiftet et typisk forsamlingshus, og det er muligvis en reaktion herpå, at man i april 1901 byggede et nyt forsamlingshus i Hornum St. By. (41)

Øvrige forsamlingshuse.

Figur 3.

Forsamlingshuse i Vesthimmerland.
1882-1920.

Kilde: Trap, Ålborg Amt. 4. udg. 1924.
(oversigten gør ikke krav på at
være komplet)

Lundby Forsamlingshus.

I 1882 byggedes forsamlingshuset i Lundby. Det blev bygget i tilknytning til højskolen og blev financeret af højskolens venner, enten i form af aktier eller i form af gaver. Den egentlige årsag til bygningen af forsamlingshuset var, at det skulle kunne rumme de mange mennesker, der kom til højskolens efterårsmøder. Huset blev bygget stort med kamre ovenpå, så der var mulighed for overnatning.

Lundby Samlingshus blev det første forsamlingshus i Vesthimmerland og var direkte et udslag af det grundtvigske livsrøre. Det kom til at danne rammen om mange folkelige møder og blev forbillede for mange senere forsamlingshusbyggerier ude i de forskellige sogne. Højskolen benyttede samlingshuset til gymnastik, og ligeledes startede Lundby Skytteforening sine øvelser med gymnastik i samlingshuset. Samlingshuset dannede ramme om frimenighedens møder og gudstjenester, og ud over dette blev der holdt en mængde foredrag, både kirkelige, folkelige og politiske; især i de første provisorieår var aktiviteten stor. (42) Lundby Samlingshus fik en kort levetid, til trods for de mange aktiviteter, der knyttede sig til det. Det stod og faldt med højskolen. Højskolen måtte som nævnt lukke i 1889, og bevægelsen, der var knyttet til den, blev flyttet ud i de forskellige sogne. Samlingshuset trængte til en dyr istandsættelse, men da der ikke længere var brug for det store hus, var der ingen interesse for at bevare det. I sommeren 1893 blev det revet ned, til stor sorg for Anders Lavrsen. I 1908 byggede egnens beboere et mindre forsamlingshus på andelsbasis.

Trængstrup Forsamlingshus.

I 1880 blev der i Sønderup oprettet en foredragsforening. Formand blev sognepræsten P. J. Bertelsen (1873-1880). Denne var grundtvigsk, og fik stor betydning for den folkelige og kristelige vækkelse i området omkring Sønderup. Initiativtagerne bag foredragsforeningen, der i 1885 byggede forsamlingshuset, hørte til kredsen omkring Anders Lavrsen. Denne var kommet her, først som I.M. kolportør, senere som grundtvigsk foredragsholder. Nogle af initiativtagerne havde været elever på Lundby Højskole, bl.a. *Thomas Svendsen*, en kending fra Søttrup Frimenighed. I oktober 1885 blev forsamlingshuset indviet med Anders Lavrsen som taler. (43)

I Trængstrup var der oprettet en frimenighedskreds, som i 1888 fik Søren Anker-Møller til at komme og holde gudstjeneste. Disse gudstjenester blev holdt i forsamlingshuset, hvilket bevirkede, at nogle familier nægtede at betale deres bidrag, „De havde ikke lovet deres Penge til en Frimenighedskirke”. (44)

Sammenknytningen mellem samlingshus og frimenighedskreds blev i Trængstrup meget tæt. I 1918 fik frimenighedskredsen, ved skøde fra foredragsforeningen, samlingshuset med jordtilliggende overdraget.

Haubro Forsamlingshus.

Medens forsamlingshusene i Lundby og Trængstrup i høj grad blev oprettet i tilknytning til højskole og frimenighed, blev forsamlingshuset i Haubro 1886 oprettet på et noget bredere grundlag. I Haubro var der oprettet en folkelig forening, og da tilslutningen var stor, i løbet af kort tid havde den 120 medlemmer, ønskede man at få rejst et forsamlingshus. Foreningen henvendte sig til alle, unge og gamle, mænd og kvinder, for på en sund måde at fremme „den personlige Ligheds- og Frihedsfølelse”. Det var hensigten med foreningen, at den skulle være „rummelig, alsidig og navnlig ogsaa paa en god Maade drage Omsorg for Ungdommens Forlystelser...”. (45)

Initiativtageren var gdr. *Kristian Bertelsen*. Denne kom til møderne på Lundby Højskole og var med til at oprette Søttrup Frimenighed. Han var en tid sognerådsformand, ivrig andelsmand og initiativtager til næsten alt, hvad der blev oprettet i Haubro. Han var utilfreds med den måde, ungdommen holdt fester på, og ønskede oprettet et forsamlingshus, hvor der skulle være oplæsning og gymnastik, men hvor kortspil og druk skulle være forbudt. Huset blev oprettet på andelsbasis og blev den første tid rammen om det folkelige liv i Haubro. Efterårsmøderne, der efter Lundby Højskoles lukning bl.a. kom til at foregå i Haubro Forsamlingshus, trak mange mennesker til. Efterhånden blev der „megen druk og udskejelser” i forsamlingshuset, (46) og i 1910 ønskede *Anton Sørensen* at få det nedrevet. Det lykkedes dog ikke, og han lod i stedet tegne aktier til et afholdshotel. Heller ikke dette sted blev efter Anton Sørensens mening et godt sted for ungdommen, og i 1918 opkøbte han alle aktierne, lod hotellet nedrive og lod i stedet bygge det, der blev til Himmerlands Ungdomsskole.

Farsø Forsamlingshus.

I 1885 var der tanker fremme i Farsø om at få oprettet et forsamlingshus. Der var stiftet en folkelig forening, til hvis møder tilstrømningen var stor. „I en Tid som denne vilde det have sin store Betydning, om vi havde et Forsamlingshus, der kunde tjene som en Borg mod Aandsforladtheden”. (47) Først i 1897 blev forsamlingshuset en realitet.

Sammenfatning.

De forsamlingshuse, der her er blevet behandlet, havde alle på en eller anden måde tilknytning til Lundby Højskole og den grundtvigske bevægelse. Det gælder muligvis også andre forsamlingshuse i området, bl.a. Strandby og Grønnerup, hvorfra der kom medlemmer til frimenigheden i Søttrup. Ifølge A. Bobjerg kunne der om Salling, Vindblæs, Vilsted, Flejsborg, V. Hornum, Strandby, Farsø, Haubro, Vognsild, Gislum, Gundestrup og Suldrup forsamlingshuse siges, at de skyldte „deres Tilværelse det gamle Lundby Samlingshus”. Oplysningerne om forsamlingshusene er ofte få eller mangler fuldstændig, og Bobjergs påstand vil derfor komme til at stå uimodsagt.

Den politiske kamp i provisorietiden og den store aktivitet på det kulturelle område var i høj grad bestemmende og fremmende for bygningen af forsamlingshuse. I det hele taget var slutningen af det 19. århundrede præget af stor mødeaktivitet, idet der blev oprettet foreninger af alle mulige slags, og løsningen på det herved opståede lokalebehov blev forsamlingshuset.

Skyttebevægelsen.

Aalborg Amts Skytteforening blev oprettet 16. juli 1868. Foreningen havde i 1869 8 virksomme kredse med i alt 290 skytter. De otte kredse plus fem, der endnu ikke var aktive, dækkede især områderne omkring Aalborg og Nørresundby. Der ses ikke fra Aars og Gislum Herreder nogen tilslutning. (48)

Skyttesagen tog sin begyndelse først i 1860'erne. Skytteforeningerne blev oprettet på et *upolitisk* grundlag med støtte fra både højre og venstre, og formålet var rent *forsvarsmæssigt*. Enhver våbenfør mand skulle med kort forberedelse blive skikket til „at deltage i Fædrelandets Forsvar i Nødens og Farens Stund”. Under provisorierne kom der alligevel politik ind i skyttesagen, og for Aalborg Amts Skytteforening førte det i 1887 til en splittelse af foreningen. Skyttebevægelsens øverste organ, overbestyrelsen, blev i 1886 beskyldt for at være en „venstrebestyrelse” og altså ikke upolitisk. På baggrund af dette meldte Aalborg Amts Skytteforening sig i januar 1887 ud af overbestyrelsens resort. Bestyrelsen i Aalborg Amts Skytteforening var i høj grad domineret af Aalborg Bys Kreds, „der havde en næsten foruroligende Lighed med Elitetropperne i Aalborg Konservative Klub”. (49) På generalforsamlingen i april 1887 forsøgte landkredsene, der for en stor del bestod af venstrefolk, ved talrigt fremmøde at gøre sig gældende ved valg af bestyrelse. „Kupforsøget” mislykkedes og resulterede i, at Amtsskytteforeningen blev splittet med Aalborg Bys Kreds på den ene side og 19 landkredse på den anden. Bykredsen kom til at stå direkte under indenrigsministeriet, og landkredsene meldte sig kort tid efter ind under overbestyrelsens resort. Splittelsen må ses som et udslag af kampen mellem højre og venstre, mellem by og land, idet landboerne følte sig domineret af byens højrefolk.

Den nye Aalborg Amts Skytteforening meddelte på et efterfølgende møde, at Aalborg Bys Kreds ikke mere kunne betragtes som hørende til Amtsskytteforeningen. Til medlemmer af det nye forretningsudvalg valgtes bl.a. *Ludvig Mosbæk*, Støvring, medstifter af Støvring Højskole og radikal venstremand, og *Anders Lavrsen*, Lundby. I 1891 blev *A. Bobjerg*, højskolelærer fra Støvring, formand, og som næstformand ses gdr. *Jens Jensen-Sønderup*. I 1892 ses gdr. *Jens Nielsen*, Giver, påvirket af Anders Lavrsen og tilhørende frimenigheden i Trængstrup, som bestyrelsesmedlem. På et tidspunkt efter 1900 ses mejeribestyrer *N. Chr. Olesen*, Ulstrup, som medlem af amtsbestyrelsen. Splittelsen i Amtsskytteforeningen varede i seks år, og i 1893 blev de to afdelinger igen slået sammen.

I det hele taget synes skyttebevægelsen ikke at have haft gode kår i Himmerland før 1900. I indberetninger til Overbestyrelsen 1891-1900 klages

der i 1892 over den ringe tilslutning, vanskelige forhold og frygt for at foreningen fuldstændig ville sygne hen. I 1896 beklagede foreningen, at indberetningerne fra kredsene var ufuldstændige eller manglede helt, og i det hele taget beklagede man sig over de vanskelige forhold for skyttesagen i Amtet. I 1895 oplyses, at det gik småt med gymnastikken, man manglede lærere, øvelshuse og redskaber. Kun en skyttekreds, Aalborg Bys Kreds, drev ved siden af skydeøvelserne dansk gymnastik. Allerede i 1886 blev pigerne på Lundby Højskole undervist i den lingske gymnastik, men først i 1901 begyndte man f.eks. i Hornum at drive gymnastik i det nyoprettede forsamlingshus. De kvindelige gymnaster blev ledet af fotograf Jensens kone, de mandlige af bager Konradsen, begge frimenighedsfolk. Kvindegymnastik var ifølge Løgstør Avis noget nyt på egnen, og da kvinderne i april 1901 gav deres første opvisning, var der nær opstået tumulter, da mange fandt det upassende.

I 1900 var der 26 skyttekredse i amtet, og i årene fremover kom der flere til. I 1886 var der i Lundby oprettet en skyttekreds med *A. Lavrsen* som formand og *Kr. Skriver* som bestyrelsesmedlem. I 1887 blev foreningens 8. kreds ledet af *Erik Lund*, senere friskolelærer i Søttrup, og i 1900 var der i Ulstrup Sogn oprettet en skyttekreds med *fotograf Jensen* som kredsformand. I Farsø og Haubro var der sidst i 1880'erne oprettet skyttekredse, men først omkring 1900 kom de rigtigt igang.

Oplysningerne om skyttebevægelsen er sparsomme, og hvad der her er anført, er sammensat af spredte bemærkninger, dels fra Løgstør Avis, og dels fra indberetninger til overbestyrelsen. Fra de enkelte kredse er der så godt som intet materiale. Det er derfor svært at sige, i hvor høj grad skytteforeningerne var domineret af grundtvigianere, og om skyttebevægelsen var særlig udbredt de steder, hvor der på andre områder ses en dominans af frimenigheds- og højskolefolk. Flere gange optræder kendinge fra den grundtvigske bevægelse, og især da amtsskytteforeningen i 1887 blev splittet, var ledelsen for en stor del domineret af grundtvigianere, men hvorledes det forholder sig med de enkelte kredse vides ikke. Grundtvigianerne *var med*, men om de *var mere med end andre*, kan ikke siges på grundlag af det tilgængelige materiale.

Andelsmejerier.

Det danske samfund var fra 1870erne præget af krise i landbruget. Det danske landbrug havde i stor udstrækning været baseret på kornavl, men med de stærkt faldende kornpriser fra 1876 intensiveredes en allerede igangværende produktionsomlægning. Landbrugets egentlige omlægningsperiode lå mellem 1883 og 1889, kendetegnet af andelsbevægelsens gennembrud, forstået som først og fremmest andelsmejeriernes gennembrud. Det første andelsmejeri blev oprettet i Hjedding i 1882, og de følgende år blev der ud over landet oprettet en mængde mejerier, således at der i 1890 fandtes ikke mindre end 679 andelsmejerier. I Vesthimmerland slog mejeridriften også igennem, men først noget senere.

For at påvise en eventuel forbindelse mellem den folkelige bevægelse, det være sig højskolebevægelse, forsamlingshus-, friskole- eller frimenighedsbevægelse, hvilket sidste er udgangspunktet i denne undersøgelse, og andelsbevægelse, skal der ses nærmere på oprettelsen af mejerier i sognene, hvor frimenighedsmedlemmer var talrigst repræsenteret. Det drejer sig om andelsmejeriet „Fælleslykke” i Farsø, Ulstrup Andelsmejeri og Haubro Andelsmejeri. Det har været muligt at finde oplysninger om mejeriernes første bestyrelsesmedlemmer og første formænd, der oftest var initiativtagere. Det bliver således ved at se på disses eventuelle forankring i det grundtvigske miljø, sammenhængen mellem folkelig bevægelse og andelsbevægelse skal ses. For yderligere at belyse spørgsmålet, skal der ses på mejeribestyrelsernes kirkelige tilhørsforhold.

„Fælleslykke” Andelsmejeri, Farsø

En af de første mejeridannelser i Vesthimmerland var oprettelsen af andelsmejeriet „Fælleslykke” i Farsø 1888. Navnene på den første bestyrelse kendes ikke, men initiativtager og mejeriets første formand var gdr. *Jens Vestergaard*. Han var dets formand i femten år fra 1888 til 1903. Han blev efterfulgt af gdr. *Kr. Kjærsgaard* 1903-13 og senere af sin søn gdr. *Kr. Vestergaard*. Alle var medlemmer af frimenigheden i Søttrup. Jens Vestergaard var født i 1846 og således 42 år, da han var med til at oprette mejeriet. Såvidt det vides, var Jens Vestergaard som ung ikke på

højskole. Allerede i 1872, året før Lundby Højskole blev oprettet, blev han gårdejer og stiftede familie. Hans forankring i det grundtvigske miljø er dog uafviselig, og et tegn herpå er bl.a., at hans søn Kr. Vestergaard i begyndelsen af 1890'erne var elev på Støvring Højskole og Dalum Landbrugsskole.

Aars Andelsmejeri.

Aars Andelsmejeri blev oprettet 1891. Forinden var der blevet afholdt foredrag om mejerisagen, og man havde besøgt St. Brøndum og Støvring mejerier for ved selvsyn at danne sig et indtryk af et andelsmejeri. „Det var dog først, da Beboerne i Haubro havde sluttet sig til, at Sagen blev til virkelighed”. (50) På den første generalforsamling valgtes elleve medlemmer til bestyrelsen. Som formand valgtes gdr. *Kr. Bertelsen*, Haubro, der frem til 1901, da andelshaverne fra Haubro dannede deres eget mejeri, var formand for mejeriet. Som bestyrelsesmedlemmer ses gdr. *Anton Sørensen*, Haubro og gdr. *Jens Nielsen*, Giver, og i 1892 *Niels Nielsen*, Jelstrup, alle tilknyttet den grundtvigske bevægelse. De øvrige bestyrelsesmedlemmers tilhørsforhold kendes ikke. Om de to første revisorer vides, at de var grundtvigianere og meget aktive i den folkelige bevægelse, uden dog at være tilknyttet frimenigheden.

I februar 1892 blev det vedtaget at optage beboere fra Ulstrup og Søttrup som andelshavere i Aars Andelsmejeri, på følgende betingelser: „... Bestyrelsen har lov til hvilkensomhelst Tid at udelukke dem alle, naar det viser sig, at Turen ikke er rentabel for Mejeriet ligesom de enkelte Indtegnede hver for sig har lov at udmelde sig, naar de i dette Tilfælde betaler Indskud af hver indmeldt Ko med 2 Kr. ...”. (51) Ulstrup og Søttrup var således ikke som de første andelshavere forpligtet til at levere mælk til mejeriet i en tiårig periode, hvilket blev af betydning, da man i 1898 besluttede at oprette selvstændigt mejeri i Ulstrup. Som bestyrelsesmedlemmer fra Søttrup og Ulstrup ses *Niels Nielsen*, Giver, og *Ingvar Poulsen*.

Allerede i 1896 blev der fremsat ønske fra Ulstrup og Søttrup andelshavere om at måtte træde ud af mejeriet, men først i 1898 blev det virkeliggjort. Andelsmejeriet i Aars tilbagebetalte „den Sum de i Forhold til leveret Mælk har været med til at udbetale paa Mejeriet” og overlod dem „de afholdte Transportspande til halv Indkøbspris ...”.

Anderledes problematisk blev det, da andelshavere fra Haubro og Blære nogle år senere ønskede at træde ud. I 1901 ophørte den bundne tiårige leveringsperiode, og fra flere sider fremkom ønsket om udtrædelse. I bl.a. Binderup blev der oprettet andelsmejeri, men dette skyldtes hovedsagelig en dominans af missionsfolk, der ikke kunne formå andelsmejeriet i Aars til at holde „søndagshvile”. At andelshavere således ønskede at træde ud, skabte debat i pressen. Man talte om splittelsestendenser og amputering af Aars Andelsmejeri; nogle frygtede, at det ville blive mejeriets endeligt. Et indlæg fra debatten var følgende: „Det store, veldrevne Andelsmejeri i Aars, der hidtil al Tid har givet et udmærket finansielt Udbytte til Andelshaverne stod saaledes i Fare for at blive fuldstændig opløst af Hensyn til lokale Særinteresser, for hvilke Hr. Bestyrer Spliid, Poulholm og Gartner Anton Sørensen, Haubro, vare Ordførere”. (52) I 1901 oprettedes imidlertid andelsmejeriet i Haubro og angsten for splittelse og opløsning viste sig ubegrundet.

Ulstrup Andelsmejeri.

Som sagt var tilslutningen i Ulstrup og Søttrup så stor, at man i juli 1898 kunne starte andelsmejeri i Ulstrup. Mejeriets første bestyrelse kom til at bestå af følgende: Gdr. Ingvard Poulsen, Ulstrup, (med i bestyrelsen for Aars Andelsmejeri efter 1892 og frem til 1898). Murer *Chr. Pedersen*, Søttrup, (medl. af frimenigheden). Husejer *Niels Nielsen*, Søttrup, (medl. af frimenigheden). Gjæstgiver Christensen, Ulstrup. Gdr. Klaus Jensen, Søttrup. Gdr. *Jens Sørensen*, Søttrup, (medl. af frimenigheden). Lærer N. Jensen, Ulstrup.

Som formand valgtes Ingvard Poulsen. Om denne vides at han bl.a. var med til at oprette Haubro Brugsforening i 1889. Han var ikke medlem af frimenigheden, men nogen tilknytning har han haft til den grundtvigske bevægelse, da han i 1907 ses at have to børn i Søttrup Friskole.

Haubro Andelsmejeri.

Haubro Andelsmejeri begyndte sin virksomhed i efteråret 1901. Byggeudvalget bestod af gdr. *Kr. Bertelsen*, gdr. *Niels Nielsen*, gdr. *Anton Sørensen* og gdr. *Glerup*. Dette udvalg blev stort set valgt til den første bestyrelse, med undtagelse af Anton Sørensen i hvis sted *Th. Thomsen*, blev valgt. Den første formand blev *Kr. Bertelsen*, der var bekendt med

hvervet fra Aars Andelsmejeri. Ifølge avisindlæg herskede der blandt beboerne i Haubro speciel enighed og god forståelse, og p.g.a. dette „ville Haubro Mejeri sikkert blive det bedste af alle Aars Mejeris Børn...”, hertil kom, at „Haubro desuden efter Egnens Forhold leverer den meste og maaske fedeste Mælk”.

Mejeribestyrelserne.

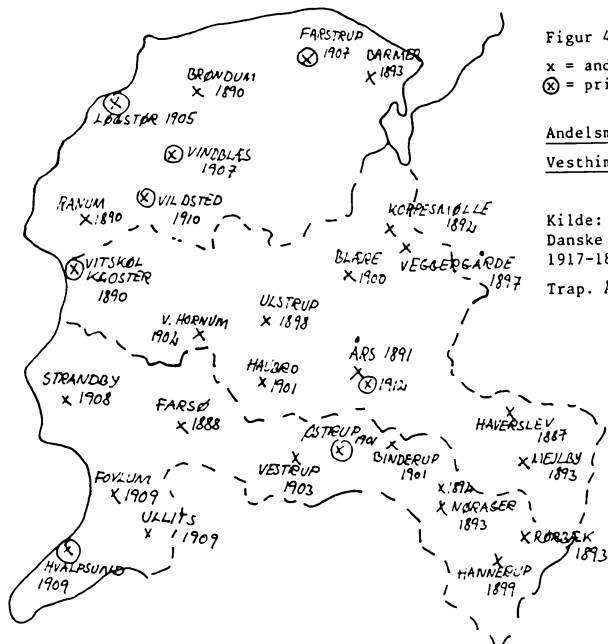
I Farsø var de tre første mejeribestyrere *A. C. Laursen*, (1888-96) *Johs. Mikkelsen*, (1896-1906) og *A. Chr. Pedersen*, (1906-) alle medlemmer af frimenigheden i Søttrup, og ses iøvrigt som medlemmer af sogneråd og forskellige foreninger. I Ulstrup var den første mejeribestyrer *N. Chr. Olesen*, (1898-) ligeledes medlem af frimenigheden og en tid formand for denne. *P. Behnk*, (1901-), den første mejeribestyrer i Haubro, var medlem af Søttrup Frimenighed og aktiv inden for brugsforeningen og andre andelsforetagender.

At mejeribestyrelserne alle tilhørte frimenighedsbevægelsen kan vel ikke undre. Bestyrelserne eller ihvertilfælde formændene var tilknyttet den grundtvigske bevægelse, og man valgte naturligt nok en bestyrer, man havde åndsællesskab med. Grundtvigianerne færdedes i de samme kredse, de var ånds-fæller på tværs af sogne- og amtsgrænser, og de anbefalede hinanden.

Sammenfatning.

For de tre undersøgte mejeriers vedkommende er forbindelsen mellem det grundtvigske miljø og andelsbevægelse meget tydelig. Initiativtagerne var for en stor del knyttet til frimenigheden eller på anden måde tilknyttet den grundtvigske bevægelse; alle mejeribestyrerne var medlemmer af frimenigheden og aktive inden for andre af den grundtvigske bevægelses institutioner. Selvfølgelig har der været andre aktive, når sådanne foretagender skulle sættes igang, men de steder hvor der var en dominans af frimenighedsfolk, var de også først blandt initiativtagerne. Ikke alle frimenighedsfolk gjorde sig lige meget gældende i det offentlige liv, nogle slet ikke. I mange tilfælde er der tale om gengangere, bestemte personligheder, der har haft indflydelse på det meste af hvad der skete i sognet. De har været initiativrige både på materielle og åndelige områder, og må have formået at vinde folks tillid.

Andelsmejeriernes gennembrudsperiode lå som sagt mellem 1882 og 1889. Af figur 4, ses oprettelsestidspunkterne for andelsmejerierne i Vesthimmerland:

Figur 4.

x = andelsmejerier
 ⊗ = privatmejerier

Andelsmejerier og privatmejerier i Vesthimmerland.

Kilde:
 Danske Mejerier, udg. G.Ellbrecht,
 1917-18. bd.III, s.5-260.

Trap. Ålborg Amt. 4.udg.1924.

	Andelsmejerier	Fællesmejerier
mellem 1882-1890 opr.:	2	1
mellem 1891-1900 opr.:	13	0
mellem 1901-1915 opr.:	7	5

Gennembrudsperioden i Vesthimmerland lå i årtierne efter 1889, altså en hel del senere end hvad der gjorde sig gældende for landet som helhed. Mejerisagen debatteres i 1880'erne ivrigt i Løgstør Avis. Som årsager til, at man ikke rigtig kunne komme igang anførtes, at egnen var tyndt befolket, beboerne boede så spredt, at det var svært at „faa Tingene bragt i Orden“. Egnen var præget af store hedestrækninger og må gennemgående karakteriseres som en fattig egn. Transportsystemet, der var af stor vigtighed for afsætningen af mejeriprodukterne, og af vig-

tighed for udviklingen i det hele taget, blev først efter 1893 udbygget. Man kan således se, at vigtige forudsætninger for oprettelsen af mejerier ikke var tilstede.

Brugsforeninger.

Preben Dollerup har beskæftiget sig med brugsforeningsbevægelsen fra 1866, hvor den første brugsforening blev oprettet i Thisted, til 1896. Han anfører, at bevæggrundene til oprettelsen af brugsforeninger i første del af perioden hovedsagelig var *filantropiske*. Brugsforeningsbevægelsen slog først og fremmest igennem på landet, og det var over- og mellemklassen her, store og mellemstore landbrugere, der ønskede at hjælpe husmænd og landarbejdere ud fra en liberalistisk tankegang om hjælp til selvhjælp. Fra 1880'erne, da landbrugskrisen begyndte at slå igennem, skete en ændring, idet bevæggrundene til oprettelse af brugsforeninger hovedsagelig blev *økonomiske*. Gårdmændene afsatte traditionelt deres korn til bykøbmændene og købte deres forbrugsvarer hos disse. Med landbrugets produktionsomlægning i 1880'erne løsnedes dette forhold; dette sammen med gårdmændenes økonomiske vanskeligheder i det hele taget, forøgede deres interesse for selv at købe varer gennem brugsforeningen. Man ser derfor fra 1883 en kraftig vækst i antallet af brugsforeninger, der fortsatte 1880'erne igennem. Der kan ikke i denne sammenhæng ses bort fra, at kampen i denne periode mellem højre og venstre, hvor bykøbmændene for en stor del tilhørte højre, var med til at fremme ovennævnte udvikling. (53)

Figur 5 viser oprettelsestidspunkterne for brugsforeninger i Vesthimmerland. Det ses, at de fleste hovedsagelig blev oprettet fra 1889 og fremefter. Oprettelserne falder således lidt senere, end hvad der ellers gjorde sig gældende. I den tidlige brugsforeningsperiode blev der, såvidt det vides, kun oprettet én brugsforening i Vesthimmerland, nemlig i Løgstør, der ses at have eksisteret fra 1869 til 1875. Dette bekræfter, hvad der tidligere er blevet anført, at de økonomiske og kulturelle strømninger sent gjorde sig gældende i området.

I de undersøgte sogne blev der oprettet brugsforeninger 1904 i Hornum St. By og 1889 i Haubro. Haubro brugsforening blev oprettet som en af de første i Vesthimmerland, på initiativ af først og fremmest *Anton Sørensen*. Denne var flyttet til sognet 1888, og da han var en ivrig tilhænger af andelstanken, begyndte han straks at arbejde for oprettelsen af en brugsforening. Allerede det følgende år var tanken realiseret.

Brugsforeningen havde de første år til huse i et lejet lokale hos en kone, der hed Nikoline, der det første halve år fungerede som uddeler. I 1892 købte man huset af Nikoline, og de følgende år blev der bygget til, efterhånden som pladsbehovet steg. Den første bestyrelse kom til at bestå af *Kr. Bertelsen, Søren Kristensen, Anton Sørensen, Mikael Hjort, Hans Kjær*, alle Haubro, *Ole Holm, Sættrup*, og *Ingvar Poulsen, Ulstrup*.

Det er bemærkelsesværdigt, at der i den første bestyrelse var udensogns medlemmer/initiativtagere fra Sættrup og Ulstrup. I 1893 ses endvidere *Niels P. Grøn*, Sættrup i bestyrelsen. For Sættrup/Ulstrup området blev der først i 1904 oprettet brugsforening. (Hornum) Initiativtagerne har været tilstede allerede i 1890'erne, men der har muligvis ikke været opbakning og grundlag for en brugsforening her.

Blandt initiativtagerne/den første bestyrelse ses to frimenighedsfolk. En undersøgelse af bestyrelsens medlemmer fra 1889 til 1901 viser, at 3 til 4 ud af 7 medlemmer perioden igennem var medlemmer af frimenigheden. Efter 1901 faldt tallet til 2 ud af 7. Formand for brugsforeningen var fra 1891-94 *Anton Sørensen*, fra 1895-97 *N. Chr. Olesen*, Anton Sørensen igen 1898-1900, *Søren Glerup* 1900-1902 og *Th. Thomsen* 1902-07; alle undtagen Søren Glerup var medlemmer af frimenigheden i Sættrup. Hvert år valgtes revisor; en undersøgelse af deres tilhørsforhold viser, at også disse overvejende var frimenighedsfolk. Den første uddeler var, når der ses bort fra Nikoline, *Peter Kjær* af Haubro. Uvist af hvilken grund blev han i februar 1892 sagt op og blev efterfulgt af *Anton Hansen*. Fra 1893-95 var *N. Chr. Olesen* uddeler og fra 1895-1903 bestred *Søren Grove* hvervet. De tre sidst nævnte frimenighedsmedlemmer.

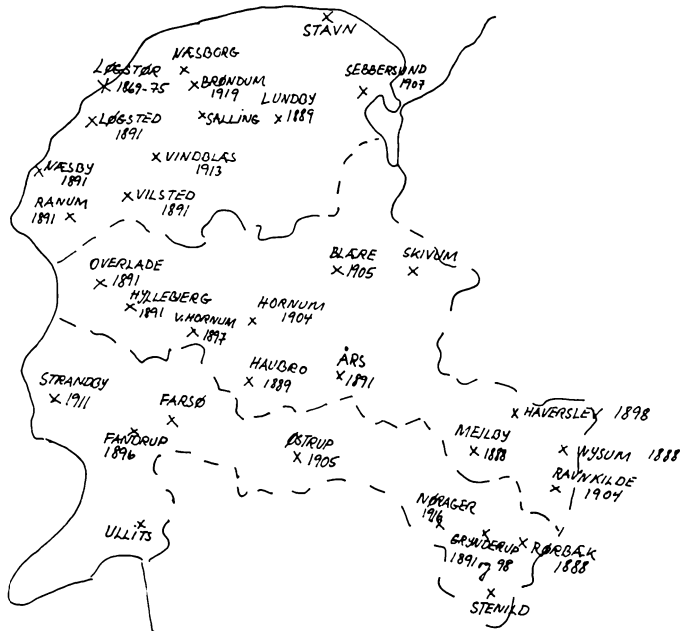
Det filantropiske islæt kommer tilsyne deri, at man hvert år af overskuddet gav fra 15 til 250 kroner til fattigkassen, og fra 1905 gav man ligeledes penge til sognets bogsamling. I 1890 blev der givet 15 kroner til de

fattiges kasse; heraf gik de 10 kr. til Haubro sogn og de 5 kr. til Ulstrup sogn. Det er dog kun dette år denne fordeling ses at have eksisteret. (54) For Haubro brugsforenings vedkommende er det tydeligt, at den i udpræget grad blev oprettet og ledet af folk, der tilhørte den grundtvigske bevægelse. Både initiativtagere, bestyrelsesformænd og uddelere var for de flestes vedkommende medlemmer af frimenigheden i Søtrup. Som tidligere anført var det ofte de samme folk, der gjorde sig gældende indenfor sognets nye institutionsdannelser. Et eksempel herpå er Kr. Bertelsen og Anton Sørensen, Haubro, der gjorde sig gældende på mange områder, og således også ved oprettelsen af brugsforening. For at give et bredere billede af sammenhængen mellem oprettelsen af brugsforeninger og den grundtvigske bevægelse havde en undersøgelse

Figur 5. Brugsforeninger i Vesthimmerland 1886-1920.

Kilde: Trap, Ålborg Amt. 4.udg. 1924.

Søren Ehlers: Foreløbig fortegnelse over danske brugsforeninger 1866-1900. 1973.

af forholdene omkring brugsforeningerne i Farsø og Hornum været ønskelig. En sådan undersøgelse har desværre ikke været mulig, og Haubro brugsforening må derfor stå ene.

Landbrugsfaglige aktiviteter.

Det havde været givende at se, hvor aktive gårdmændene og husmændene fra frimenigheden var i deres egne bedrifter, om de også her gik nye veje, og om de interesserede sig for landbrugsfaglige spørgsmål i landbo- og husmandsforeninger. Desværre er dette p.g.a. mangel på materiale ikke muligt at sige meget om.

De dominerende landboforeninger i Vesthimmerland var Nibe-Løgstør og Omegns Landboforening og Hobro-Aalestrup og Omegns Landboforening. Den ældste landboforening, Aalborg Amts Landboforening oprettet 1844, havde nok medlemmer i Vesthimmerland, men var i vid udstrækning orienteret mod øst og mod områderne omkring Aalborg. I 1903 blev der oprettet en husmandsforening i Haubro, der tilsluttede sig de Samvirkende Husmandsforeninger i Vesthimmerland. I 1919 blev der oprettet en ny husmandsforening i Haubro, og i 1915 oprettedes en selvstændig landboforening for Aars og Omegn. I den sidstnævnte ses flere frimenighedsfolk som medlemmer, men ingen blandt initiativtagerne. En nærmere undersøgelse af de to sidstnævnte foreninger er ikke foretaget, da de tidsmæssigt falder uden for denne undersøgelses rammer.

Som formænd for Nibe-Løgstør og Omegns landboforening ses to kendte frimenighedsfolk *Kr. Vestergaard* (1895-1902) og *Kr. Bertelsen* (1903-), som bestyrelsesmedlem *Anton Sørensen* og som kasserer gennem mange år højskoleforstander *Anders Lavrsen*, Lundby (?- 1885-1903). En dyberegående undersøgelse af foreningen har ikke været mulig, men det ovennævnte antyder dog en vis grundtvigsk indflydelse også her.

I Vesthimmerland var der især efter jernbanens anlæggelse midt i 1890erne sket en stor udvikling, hvilket følgende avisindlæg i anledning af oprettelsen af Aars Landbrugsskole udtrykker: „Siden de gamle Højskoler i Lundby og Sønderholm ophørte, har der ingen Højskole været i Vesthimmerland. Egnen er siden blevet forsynet med Jernbaner og i mange Retninger har der været stærk Udvikling og Fremgang ... og Befolkningen er fulgt godt med i den raske Udvikling paa Landbrugets og det økonomiske Livs Omraade”. (55) Aars Landbrugsskole blev oprettet 1900. Den var først og fremmest en fagskole, men tilgodeså også det folkeligt oplysende arbejde. Om sommeren blev der f.eks. holdt pigeskole med almindelige højskolefag. I januar 1900 blev der på skolen indbudt til et 14 dages landbrugskursus med bl.a. Knud Thøgersen som kursusleder. Indmeldelser til kurset blev modtaget af følgende gårdmænd, der altså støttede projektet: *Kr. Bertelsen* og *Anton Sørensen*, Haubro, *Niels Nielsen* og *Kr. Glerup*, Jelstrup, *Jens Nielsen* i Giver og *Anders Lavrsen*, Lundby, alle grundtvigianere. Kurset blev fuldtaligt og i det hele taget synes denne højskole i hver tilfælde de første år at have været en succes, og dens læreres arbejde som foredragsholdere og skribenter blev meget rost.

Blandt frimenighedsfolkene var Anton Sørensen vel en speciel og særpræget dygtig landmand. Han blev af stor betydning for rodfrugtavl og læplantningen i Vesthimmerland. Fra hele landet kom man for at bese hans landbrug, og karlene nærmest stod i kø for at komme i tjeneste hos ham. Om Anders Lavrsen vides, at også han omend i det små drev et mønsterlandbrug. Chr. Christensen, født og opvokset i et indremissionsk hjem i Sønderup nær Trængstrup, fortæller, at grundtvigianere, der ofte ejede de store gårde, havde ord for at være dygtige og fremskridtsvenlige landmænd. Karle og piger tog gerne plads hos disse, og et tiltrækkende element har det været, at når der efter høst blev holdt efterårsmøde i forsamlingshuset, fik tjenestefolkene fri den ene dag for at kunne være med til foredragene.

Det er ikke muligt at sige konkret, hvordan disse gårdmænd var som landbrugere, men indtrykket er, at mange, både på det organisatoriske og det rent faglige område, på lokalt plan har virket som foregangsmænd, for Anton Sørensens vedkommende også på landsplan.

Afsluttende bemærkninger.

Grundtvigianere og „de andre”.

At grundtvigianere på flere områder har været fremtrædende, har ikke altid været uden problemer. Chr. Christensen fortæller, at man ved et sognerådvalg i Sønderup forsøgte at lave forhåndsftaler, for at forhindre „disse grundtvigianere” i at blive valgt; de blandede sig i for meget. Som begrundelse giver han, at der dels var tale om misundelse, da grundtvigianerne som sagt sad på de store gårde, dels om åndelige uoverensstemmelser. Fra Haubro fortælles, hvorledes landevejen gennem byen delte den i to. Den bedste jord lå syd for vejen, her boede grundtvigianerne, og her kom fri- og efterskolerne til at ligge; nord for vejen boede så „de andre”. (56)

Ude i sognene har der givetvis ofte været skel mellem grundtvigianerne og „de andre”. Mest mærkbar har dette skel været i de sogne, f.eks. i Søtrup, hvor man både havde en talstærk grundtvigiansk kreds, men også, omend lidt senere, fik et talstærkt indre missionsk samfund. I Haubro var I.M. samfundet kun lille, men i Farsø blev det et dominerende element, der skabte splittelse i sognet.

Man hører ofte om hvor aktive grundtvigianerne var, og denne undersøgelse bekræfter da også til en vis grad denne opfattelse. Hertil skal bemærkes, at betragter man Vesthimmerland som helhed, var der mange sogne, der *ikke* var grundtvigsk prægede, og mange hvorfra der ikke kom medlemmer til frimenigheden. Grundtvigianerne talte ofte om de „levende” og de „døde”, men i disse i åndelig henseende såkaldte døde egne, skete der også noget. Her blev der måske bygget forsamlingshuse, oprettet skytteforeninger, mejerier, brugsforening etc. Man kan således ikke entydigt kæde institutionsdannelsen i sidste halvdel af det 19. århundrede, der på en gennemgribende måde var med til at omforme landbosamfundet, sammen med tilstedeværelsen af et grundtvigsk eller andet religiøst inspireret miljø. (57)

Konklusion.

Lundby Højskole eksisterede kun kort tid, 1873-89, men blev alligevel, som samlende midtpunkt, og med højskolens grundlægger og forstander, Anders Lavrsen, som formidler af det grundtvigske livssyn, af afgørende betydning for den grundtvigske bevægelse i Vesthimmerland. Lundby Højskole var en egnesskole og en vækkelsesskole; at den måtte lukke i 1889 skyldtes dels landbrugskrise og provisorietid, dels at den ikke kunne opfylde tidens krav om kundskaber og faglig undervisning. Af betydning for højskolens lukning blev endvidere frimenighedssagen i begyndelsen af 1880'erne, der skabte splittelse blandt højskolens venner. Kredsen, der havde samlet sig omkring Anders Lavrsen og hans forkyndelse, fik efterhånden karakter af menighed, og herfra stillede man for første gang i Danmark krav om at få en ikke-teolog, Anders Lavrsen, til præst. På et grundtvigsk møde i Askov august 1881 blev det klart, at man hos det grundtvigske „vennelag” gennemgående fandt kravet om en ulærd til præst for radikalt. Konsekvensen kunne blive udtrædelse af folkekirken, og dette var for de fleste et meget alvorligt skridt. Nok lød fra mange sider kravet om større kirkelig frihed, men friheden skulle realiseres inden for folkekirkens rammer. Uden støtte fra „vennelaget” turde man i Lundbykredsen ikke sætte sit krav igennem. Frimenigheden blev dog en realitet, idet man i 1883 kom i præstelig forbindelse med frimenighedspræst Rasmus Lund fra Morsø Frimenighed. Lundby opretholdt ikke sin status som centrum for den grundtvigske bevægelse i Vesthimmerland, og efter højskolens lukning i 1889 oprettedes 1892 Søttrup Frimenighed, som i denne undersøgelse har været det centrale udgangspunkt. Lundby Højskole og Lundby Frimenighed var nært forbundne. Højskolen kan nok forstås uden frimenigheden, men frimenigheden kan ikke forstås uden højskolen. Med højskolens lukning måtte frimenigheden derfor nødvendigvis føres videre under andre betingelser: den udskilte sig til den allerede eksisterende Løgstør Frimenighed og til den nyoprettede Søttrup Frimenighed.

Søttrup Frimenighed blev oprettet på „ruinerne” af Lundby Frimenighed. Rødderne tilbage til Lundby Højskole er således tydelige nok. Det er ikke muligt at sige, hvem af Søttrup Frimenigheds medlemmer der

havde været elever på Lundby Højskole, men et højskoleophold var dog heller ikke en betingelse for, at man blev knyttet til højskolen og Anders Lavrsens forkyndelse. Søttrup Frimenighed talte de første år kun få medlemmer, der kom fra et forholdsvis stort geografisk område, og som socialt blev rekrutteret fra landbosamfundets bedrestillede mellemklasse. Antallet af medlemmer voksede efterhånden, og menigheden kunne i 1904 bygge egen kirke i Hornum. I 1916 fik Søttrup-kredsen sammen med de øvrige frimenighedskredse i Vesthimmerland egen præst.

Det 19. århundrede var præget af stor foreningsaktivitet, og det har i denne undersøgelse været muligt at påvise personsammenfald mellem initiativtagerne til de nye institutioner i Vesthimmerland og Søttrup Frimenigheds medlemmer:

På det skolemæssige område ses en tydelig forbindelse mellem frimenighedsfolk og dannelsen af friskoler. Friskoledannelsen var da også en del af det grundtvigske program. Den tætte forbindelse mellem hjem og skole, med hjemmets indflydelse på undervisningens mål og indhold, fandt man så væsentlig, at man for egen regning oprettede skole og ansatte en lærer. For Søttrup og Haubro friskoles vedkommende er det grundtvig-koldske præg på flere områder blevet påvist. For områdets øvrige friskoler ses en forbindelse mellem skoledannelsen og påvirkningen fra Lundby Højskole.

Foreningsaktiviteten skabte behov for samlingssteder, og løsningen herpå blev forsamlingshusene. Oprettelsen af forsamlingshuse tog for alvor fart efter finanslovsprovisoriet 1886, hvilket i høj grad skyldtes den hermed skærpede politiske kamp mellem højre og venstre. For Søttrup, Haubro, Lundby og Trængstrups vedkommende har det været muligt at påvise frimenighedsfolkernes indflydelse på oprettelsen af forsamlingshusene dér. I Lundby var forsamlingshuset direkte knyttet til højskolen, og for Søttrup og Trængstrups vedkommende ses en meget tæt forbindelse mellem frimenighed og forsamlingshus; i Søttrup endvidere en tæt forbindelse mellem friskole og samlingshus. Det har ikke kun været ud fra ønsket om at få et sted, hvor de kirkelige møder kunne holdes, at frimenighedsfolkene arbejdede for oprettelsen af forsamlingshuse. Frimenighedsfolkene havde, idet de dannede frimenighed, vist en radikalitet, et ønske om at forandre det bestående, og dette gav

sig udslag i aktiviteter ikke blot på det kirke- og skolepolitiske område, men også på det økonomiske og materielle.

På det materielle område ses frimenighedsfolk som initiativtagere ved dannelsen af andelsmejerier og brugsforeninger. Forbindelsen er tydeligst blevet påvist for andelsmejeriernes vedkommende, idet mejeriernes første formænd og første bestyrere hovedsagelig tilhørte Søttrup Frimenighed. På det landbrugsfaglige område kan det ikke klart siges, at frimenighedsfolk har været mere aktive end andre. Det er dog antagelsen, at de var fremskridtsvenlige og tog initiativer også inden for landbo- og husmandsforeninger og i deres egne bedrifter.

For skyttebevægelsens vedkommende er det kun muligt i Aalborg Amtsskytteforenings splittelsesperiode 1887-93 at påvise en klar grundtvigsk indflydelse på ledelsesniveau. Hvorledes tilslutningen har været i de enkelte sogne, og om der i områder med mange frimenighedsfolk var større tilslutning til skyttebevægelsen end andre steder, er det ikke muligt at sige noget om.

Som sagt i indledningen havde det været ønskeligt, om undersøgelsen havde været bredere og havde inddraget flere institutioner, for derved at blive mere repræsentativ. Dette har pga. materialets beskaffenhed ikke været muligt, og man skal derfor være varsom med en for entydig konklusion. Undersøgelsen giver dog grundlag for følgende sammenfatning: Ved personsammenfald er det blevet påvist, at frimenighedsmedlemmer i deres respektive hjem sogne i vid udstrækning kom til at virke som initiativtagere til de nye institutioner, både af åndelig og materiel art, der opstod i slutningen af det forrige århundrede. Organisationsfolkene var for en stor del gårdmænd, der både i lokalsamfundet, i frimenigheden og i friskolen var den dominerende gruppe. De var dominerende i de styrende organer og ydede de største økonomiske bidrag. På grund af deres sociale stilling, deres lederevner, deres folkelige og politiske engagement kom de til at udgøre en slags sogneelite, der også i landøkonomisk henseende tog initiativer og gik nye veje. De var børn af deres tid, og dette at være initiativtager og sidde i bestyrelser blev for mange en *livsform*.

Undersøgelsen har endvidere vist, at dette at grundtvigianerne var aktive på så mange områder kunne skabe splittelse i sognene. Sikkert har grundtvigianerne for sognets øvrige beboere, de „ikke frelste”, fore-

kommet mere selvbevidste, end hvad der var skik og brug og god tone. Grundtvigianernes aktiviteter blev nogle steder et irritationsmoment, hvis egentlige årsag var åndelige uoverensstemmelser og sociale forskelle.

Forskningen af de folkelige bevægelser - også denne undersøgelse - har den skævhed, at den fortrinsvis har beskæftiget sig med de initiativer, der lykkedes, og de mål, der blev nået. Hvad med de friskoler, der ikke blev en succes, hvad med de initiativer, der p.g.a. splittelse i sognene ikke blev realiseret, etc.? Denne fiksering på det, der lykkedes, giver de folkelige bevægelser et mere solidt præg, end de måske er berettiget til. Denne undersøgelse viser en sammenhæng mellem institutionsdannelsen i slutningen af det forrige århundrede og højskole og grundtvigianisme, men det er dog en kendsgerning, at der også har været foreningsaktivitet i områder, hvor denne sammenhæng ikke kan påvises. For Vesthimmerland gør det forhold sig gældende, at tidens åndelige og økonomiske strømninger først sent gjorde sig gældende. Grundtvigianernes indsats hér ligger først og fremmest i det forhold, at de i de sogne, hvor de var, og hvor de kun udgjorde en minoritet, virkede som foregangsmænd for disse nye strømninger.

Efterskrift.

Efter afslutningen af denne undersøgelse er „Lundbykredsens Kirkebog” dukket op. Oplysninger fra denne har frimenighedspræst Leif Bojesen brugt i sin redegørelse af Vesthimmerlands Frimenigheds historie i anledning af frimenighedens 100-års jubilæum.

Af kirkebogen fremgår det, at frimenighedskredsen i Lundby eksisterede fra 1883 til 1903, og ikke som anført fra 1883 til 1893. (Se side 36) Lundbykredsen fortsatte altså med at eksistere ca. 10 år efter, at kredsen i Søttrup var dannet. Da Søttrupkredsen dannedes i 1893 flyttede de af Lundbykredsens medlemmer, der var bosat omkring Søttrup, dertil. I 1903, da Lundbykredsen ophørte som selvstændig menighed, knyttede resten sig til kredsen i Løgstør.

Noter.

- 1) Flere oplysninger om Anders Lavrsen og Lundby Højskole er hentet fra: A. Bobjerg, „Den grundtvigske Bevægelse i Vesthimmerland”. Fremstillingen bærer i høj grad præg af at være skrevet af en af bevægelsens egne. Den er tendensiøs og selvforherligende, men „skræller” man dette af, indeholder den en del væsentlige oplysninger, som det af anden vej har været muligt at korrigere og uddybe.
- 2) Elevbetalingen var gennemsnitlig 150 kr. for et vinterophold og 90 kr. for et sommerophold. I 1872 var den gennemsnitlige årsløn for en karl 126 kr. og i 1892 129 kr., for en pige 69 kr. resp. 126 kr. Selvom det var billigt at tage på højskole, ser man, at det i forhold til årslønnen, er en sandhed med modifikationer. (Martin Zerlang: Bøndernes klassekamp i Danmark, s. 230).
- 3) Om Anton Sørensen fra Haubro fortælles, at da han som 18 årig skulle på højskole blev Lundby valgt, da den var nærmest, der var ikke penge til lange rejser. (Årsskrift for Himmerlands Ungdomsskole 1949, s. 33).
- 4) Løgstør Avis, 30. maj 1889.
- 5) *Per Henrik Ling* (1776-1839), skaber af den lingske eller svenske gymnastik. Inspireret af den nordiske mytologi og historie. Skaber og leder af „Gymnastiske Centralinstitut” i Stockholm. Den svenske gymnastik var et alternativ til den danske gymnastik, der udelukkende havde et militært sigte. Lings gymnastik var en mere pædagogisk gymnastik, der lagde vægt på en harmonisk udvikling af det menneskelige legeme. I debatten optrådte svensk gymnastik som „venstre-gymnastik”, medens den danske gymnastik var „højre-gymnastik”.
- 6) Brev af 24. jan. 1884 til biskop Swane. Dette og de følgende breve fra sognepræsterne til biskoppen er trykt i Kirkehistoriske Samlinger 7, III r.
- 7) Anders Lavrsens tale på Askovmødet aug. 1881. Højskolebladet aug. 1881, s. 639.
- 8) Fr. Jungersen, sognepræst i Blære-Ejdrup 1877-81. Han hørte til højskolens venner.
- 9) For nærmere belysning af Askovmødet og dets konsekvenser henvises til A. Pontoppidan-Thyssen: Den nygrundtvigske bevægelse, s. 268 ff, og P. G. Lindhardt: Vækkelse og kirkelige retninger, s. 113 ff.
- 10) Bobjerg oplyser fejlagtigt, at mødet fandt sted i april. Løgstør Avis har 12. feb. 1884 et lille indlæg om flytningen, hvilket den 22. feb. bliver dementeret af Anders Lavrsen.
- 11) Fr. Jungersens brev til biskop Swane af 2. marts 1881.
- 12) Venstre dannede i 1883 den demokratiske fond, og samme år rettede venstre en opfordring til sine vælgere om at oprette lokale komiteer, demokratiske foreninger, der kunne lede indsamlingen af penge til kampen for demokratiet.
- 13) Løgstør Avis, 22. nov. 1885.
- 14) P.g.a. uoverensstemmelser med den stedlige politimester under et protestmøde i Holstebro fik Chr. Berg en højesteretsdom på seks måneders fængsel fra beg. af 1886 til 25. juli samme år. Han nød stor folkeyndest, og hans løsladelse blev fejret landet over.
- 15) Løgstør Avis, 2. maj 1886 f.eks., „Demokratisk Forening for Strandby-Farsø har ved sin Formand Hr. J. Vestergaard sendt en Hilsen til Hr. Berg, der slutter: Vor Støtte kan De stole paa i Demokratiets Kamp”.

- 16) Løgstør Avis, 24. juli 1886. Stor fest i Farsø, arrangeret af den demokratiske forening. Der deltog ca. 100 mennesker. Talere var bl.a. Anders Lavrsen.
- 17) Ifølge Anders Lavrsens ansøgning til ministeriet 25. juli 1879, var der allerede på dette tidspunkt dannet en højskoleforening. Det har ikke været muligt at finde yderligere oplysninger om denne sag.
- 18) Løgstør Avis, 12. feb. 1888.
- 19) Anders Lavrsen fik 333 stemmer, mens modkandidaten L. S. Kvist fik 763 stemmer.
- 20) Anders Lavrsen anså Støvring Højskole som en videreførelse af sit eget arbejde i Lundby.
- 21) Frimenighedspræst Leif Bojesen er senere fremkommet med den oplysning, at der ifølge kirkebogen var barnedåb i Lundby Forsamlingshus april 1883. - Hvilket bekræfter antagelsen om, at Frimenigheden kan fejre jubilæum allerede i 1983.
- 22) *Folketallet:*

	Ulstrup	Haubro	Farsø/Strandby	Sogne
1890	682	484	1057/945	
1901	1001	564	1300/959	

Erhvervsfordeling:

	Imatt. virks.	Jordbrug	Industri	Handel	Daglejer	Af egne mid.
Farsø sogn	37	771	118	46	35	48
Ulstrup -	22	540	61	15	9	23

Kilde: Trap. Aalborg Amt. 3. udg. 1901.

Paul Nedergaard: Personalhistoriske, sognehistoriske og statistiske bidrag til en dansk præste- og sognehistorie 1849-1949. Bd. V Aalborg Stift.

- 23) Holger Bidstrup: Anton Sørensen. Der er ingen grænser. s. 16 f.
- 24) P. G. Lindhardt: Vækkelse og kirkelige retninger. s. 125.
- 25) Asger Højmark og Uffe Hansen: De grundtvigske Fri- og Valgmenigheder. s. 447.
- 26) Om præsteansættelsen se Jens Jensen-Sønderup: Trængstrup Frimenighed 1888-1963. s. 35 ff. Støvring Frimenighed sluttede sig først til Himmerlandskredsen 1916.
- 27) Uoverensstemmelse var bl.a., at Rasmus Anker-Møller hørte op med at bruge præstekjole, at han ved altergangen undlod at bruge uddelingsordene, afskaffelse af den kirkelige konfirmationshandling og et forskelligt syn på det gamle testamente.
- 28) Med skolereformen af 2. maj 1855 var dette blevet muligt, da forpligtelse til skolegang bortfaldt, hvis forældrene selv sørgede for undervisning, dog blev der krævet regelmæssig overhøring i distriktets skole. At forældrene kendte denne mulighed, har ikke været nogen selvfølge. Jens Jensen-Sønderup skriver i sine erindringer: „Mine Forældre har aabenbart været mere oplyste, ogsaa hvad angaar Læsning, Regning og Skrivning, end Folk paa Landet i Almindelighed... Det mest bemærkelsesværdige var dog, at de vidste, at Skoletvangen var ophævet, og at de selv havde Ret til at undervise Deres Børn, naar de ved Eksaminierne mødte med dem i Skolen”. (Barndoms- og Ungdomserindringer, s. 16).
- 29) For nærmere oplysning om Chr. Kold henvises til Pædagogisk Orientering 4 og 5.
- 30) Jydske Byer og deres Mænd. Bd. 8, s. 171.

- 31) Ifølge skoleberetningen 1892 oprettedes 1892 Søttrup Midlertidige Skole for at afhjælpe problemet.
- 32) *Skolens lærere:* (Muligvis har der de første år været flere).
1886-87 Cecilie Christensen
1890-? Dorthea Pedersen f. 1859.
1892-96 Thomine Olsen f. 1861. Uexamineret. Medl. af frim.
1897-99 Jensine Jensen f. 1872. Uex.
1900-16 Erik Lund f. 1860 Uex. Elev på Lundby Højskole. Medl. af frim.
1900-? Birgitte Lund. f. 1864. Uex. Medl. af frim.
- 33) F.eks. var der i 1890 privatlærerinde på Mølgård, Astrid Røndam. Anton Sørensen var en ivrig tilhænger af hjemmeundervisning og havde privatlærerinde til sine børn.
- 34) Den første lærerinde var Sørine Pedersen. Hun overtog i 1901 Støvring Friskole og var her indtil 1922. I 1901 var hun medlem af Søttrup Frimenighed.
- 35) Hvor intet andet er anført stammer oplysningerne fra Julius Bidstrup: Himmerlands Ungdomsskole 1920-70.
- 36) Kassebog for Haubro Privatskole. Marie og Anton Sørensens Legat.
- 37) Margaretha Balle-Petersen: Foreningstiden. I Det forsømte Århundrede. Arv og Eje 1976, s. 45 f.
- 38) Margaretha Balle-Petersen: Forsamlingshuset, velkendt eller ukendt. I Mark og Montre 1974, s. 31.
- 39) Forhandlingsbog for Søttrup Forsamlingshus, 31. jan. 1890.
- 40) Margaretha Balle-Petersen: Guds Folk i Danmark. Udgivet af etnologisk Forum 1977, s. 97.
- 41) Af Løgstør Avis, 25. april 1901, fremgår det, „at Stationsbyens nye Forsamlingshus blev aabnet for Offentligheden ved en Gymnastikopvisning”. Det er den eneste gang, jeg i arbejdet med materialet er stødt på eksistensen af dette forsamlingshus, og det har ikke været muligt at finde yderligere oplysninger.
- 42) Løgstør Avis, årgangene 1885-89.
- 43) Jens Jensen-Sønderup: Samlingshuset ved Trængstrup 1885-1935.
- 44) Jens Trængstrup: Barndoms-, ungdoms og manddomserindringer.
- 45) Løgstør Avis, 9. nov. 1885.
- 46) I Højskolebladet blev der i 1894 klaget over, at interessen for foredrag var gået tilbage, og at forsamlingshusene mest blev brugt til dans og drikkegilder. I 1934 blev der stiftet en forening for forsamlingshusenes rette brug. Det har altså ikke kun været Anton Sørensen, der mente, det gik for livligt til.
- 47) Løgstør Avis, 22. nov. 1885.
- 48) L. F. C. Krogh: Skyttesagen i Danmark 1861-1911, s. 159.
- 49) Løgstør Avis, 27. april 1887.
- 50) Festskrift i Anledning af Aars Andelsmejeris 25 Aars Virksomhed. 28. juli 1891 - 28. juli 1916.
- 51) Aars Andelsmejeri. Forhandlingsprotokol nr. 1. 23. feb. 1892.
- 52) Aars Adresseavis, 1. marts 1899.

- 53) Preben Dollerup: Brugsforeningerne 1866-1896. s. 288-90.
 54) Alle oplysninger om Haubro Brugsforening er hentet fra: Forhandlingsbog for Haubro Brugsforening (1899-1918).
 55) Aars Adresseavis, 15. jan. 1900.
 56) Fortalt af Julius Bidstrup, Haubro.
 57) Se Palle Ove Christiansens artikel: De „levende” og de „døde”. I Folk og Kultur 1979, s. 80-97.

Litteraturliste.

- Ankerstrøm, Anders: Friskolen gennem hundrede Aar. Bd. I-III. Odense 1946.
 Balle-Petersen, Margaretha: Foreningstiden. I det forsømte Århundrede. Særnummer af Arv og Eje. 1976.
 Balle-Petersen, Margaretha: Forsamlingshuset - velkendt eller ukendt. I Mark og Montre. Fra sydvestjydske museer 1974.
 Balle-Petersen, Margaretha: Guds Folk i Danmark. Særtryk af Folk og Kultur 1977.
 Bidstrup, Holger: Anton Sørensen. Der er ingen grænser. Haubro 1959.
 Bobjerg, Anders: Den grundtvigske Bevægelse i Vesthimmerland. Kolding 1912.
 Christiansen, Palle O.: De „levende” og de „døde”. I Folk og Kultur 1979.
 Dollerup, Preben: Brugsforeningerne 1866-1896. Albertslund 1966.
 Ellbrecht, Gerhard von: Danske Mejerier. Bd. I-IV. 1915-18.
 Festskrift i Anledning af Aars Andelsmejeris 25 Aars Virksomhed. Aars 1916.
 Frederiksen, P.: Sønderup og Brunholm Friskoler 1895-1945. Samlet af P. Frederiksen på grundlag af oplysninger af direktør J. Jensen. - Sønderup. Aalborg 1945.
 Hagemann, Johs.: Christen Kold 1-2. Pædagogisk Orientering 4-5. Kbh. 1967.
 Højmark, Asger og Hansen, Uffe: De grundtvigske Fri- og Valgmønstre. Oktober 1944.
 Jensen-Sønderup, Jens: Barndoms og Ungdomserindringer. Kolding 1937. Samlingshuset ved Trængstrup 1885-1935. 1935. Trængstrup Frimenighed 1888-1963. Aars 1963.
 Jubilæumsskrift for Himmerlands Ungdomsskole 1920-70. Ved Julius Bidstrup. Aars 1970.
 Jubilæumsskrift for Haubro Friskole 1898-1978. 1978.
 Jydske Byer og deres Mænd. Bd. 8. Kbh. 1917.
 Krogh, L. F. C.: Skyttesagen i Danmark 1861-1911. Kbh. 1911.
 Lindhardt, P. G.: Vækkelse og kirkelige retninger. 3. udg. Århus 1978. Løgstør Avis.

- Nedergaard, Paul: Personalhistoriske, sognehistoriske og statistiske bidrag til en dansk præste- og sognehistorie 1849-1949. Bd. V Aalborg Stift, Kbh. 1957, bd. VI Viborg Stift, Kbh. 1960.
- Nissen, Gunhild: Bønder, skole og demokrati. Kbh. 1973.
- Pontoppidan. Thyssen, A.: Den nygrundtvigske bevægelse med særlig henblik på den Borupske kreds. Bd. I 1870-87. 1957.
- Skovmand, Roar: Folkehøjskolen i Danmark 1841-1892. Kbh. 1944.
- Støvring Højskole. Et 25-Aars Skrift. Kolding 1911.
- Thøgersen, Knud: Træk af et langt Livs Oplevelser. 1941.
- Trap, J. P.: Kongeriget Danmark. 2., 3. og 4. udgave.
- Trock, Carl: Anders Lavrsen og Lundbykredsen. I Kirkehistoriske Samlinger 7, rk. III. Kbh. 1957.
- Trængstrup, Jens: Barndoms-, Ungdoms- og Manddomserindringer. Aars 1925.
- Zerlang, Martin: Bøndernes klassekamp i Danmark. Kbh. 1976.
- Årsskrift for Himmerlands Ungdomsskole. Årgang 1943 og 1949.

Utrykt materiale.

- Andragender om tilskud til Folkehøjskoler og Landbrugsskoler. 1873/74-1884/85. Kirke- og Undervisningsministeriet. Rigsarkivet.
- Skoleberetninger 1880-1911. Aars, Gislum og Slet Herreder. Aalborg Amt. Kirke- og Undervisningsministeriet. Rigsarkivet.
- Folketællingslister 1890, 1901 og 1906. Aars og Gislum Herreder. Aalborg Amt. Rigsarkivet.

-
- Forhandlingsbog for Ulstrup Frimenigheds Kreds. 1893-1922.
- Forhandlingsbog for Søttrup Forsamlingshus. 1890-92.
- Forhandlingsbog for Søttrup Friskole og Samlingshus. 1893-1927.
- Regnskabsbog for Søttrup Frimenigheds Kreds. 1899-1956. Alle beroende hos Leif Bøjesen, Søttrup Frimenighed, Hornum.
- Forhandlingsprotokol for Ulstrup og Gundersted Sogneraad 1880-1902. Aars Andelsmejeri. Forhandlingsprotokol nr. 1. 1891-1903. Begge beroende på Vesthimmerlands Museum, Aars.
- Kassebog for Haubro Privatskole. Marie og Anton Sørensens Legat. Forhandlingsbog for Haubro Brugsforening. 1889-1918. Forhandlingsprotokol for Haubro Husmandsforening 1919-. Alle beroende hos Julius Bidstrup, Haubro.
- Forhandlingsprotokol for Aars og Omegns Landboforening 1915-22. Landbocentret, Aars.

-
- Breve fra Anders Lavrsen til Ludvig Schrøder.
- Breve fra Knud Thøgersen til Ludvig Schrøder.
- Alle beroende på Det kongelige Bibliotek.

Personregister.

Anker-Møller, Rasmus, (1888-1954), cand. theol., præst for frimenigheden i Søttrup 1916-54.

Anker-Møller, Søren, (1850-1929), cand. theol. 1874, elev på Askov Højskole, hjælpepræst i Øsløs-Vesløs og Arup Sogne. Fra 1883 præst for frimenigheden i Klim. S. A. M. var hovedskikkelsen i frimenighedslivet i Hanherrederne og i Himmerland. Svigersøn til Rasmus Lund.

Beck, Vilhelm, (1829-1901), cand. theol. 1855, lærer i Kalundborg, kapellan i Ubby 1855-65, derefter sognepræst i Ørum, fra 1874 i Ørslev. I. M.s ledende kraft fra 1861.

Behnk., P., (1901-) den første mejeribestyrer i Haubro, medlem af Søttrup Frimenighed, aktiv indenfor brugsforeningen og andre andelsforetagender.

Berg, Chresten, (1829-91), venstre politiker. Elev på Ranum Seminarium 1848-50. 1852 lærer i Kolding, fra 1861 lærer på Bogø. Valgt til rigsrådets folketing i Koldingkredsen 1865. Fra 1872 den mest betydende af venstres førere.

Bertelsen, Kristian, (1854-1917), gårdejer i Haubro. Initiativtager til oprettelsen af Haubro folkelige forening, forsamlingshus 1886 og brugsforening 1889. Fmd. for Aars Andelsmejeri 1891-1901 og for Haubro Andelsmejeri 1901- . Fmd. for Aars-Haubro sogneråd 1886-1890, medl. af skolekommissionen 1901- , fmd. for Nibe-Løgstør og Omegns Landboforening 1902-. Medl. af bankrådet i Aars. I 1919 blev der rejst en mindesten for ham i Haubro. Han havde fået tilnavnet „menneskevennen“.

Birkedal, V., (1809-92). Fra 1849 sognepræst i Ryslinge. Han arbejdede for den kirkelige og folkelige vækkelse og tog ivrigt del i tidens politiske spørgsmål. I 1865 fik han sin afsked p.g.a. angreb på ministeriet. En stor del af hans menighed dannede derpå en fri menighed med ham som præst. Efter Valgmenighedsloven 1868 fik menigheden anerkendelse som valgmenighed. Han ordinerede 1874 Cor. Appel på Askov Højskole til fripræst for nogle sønderjyder, der var udtrådte af den preussiske statskirke og pådrog sig herfor en højesteretsdom.

Bobjerg, A., (1861-) seminarieuddannet, lærer på Thestrup, Mellerup og Støvring Højskoler. I 1892 rejste han til Amerika og blev præst for den danske menighed i Askov. Forfatter til: Den grundtvigske Bevægelse i Vesthimmerland.

Giver, Niels Nielsen, (1852-) husmand i Søttrup. Initiativtager til opr. af Søttrup Friskole og samlingshus. Revisor for sognerådet 1885. Medejjer af forsamlingshuset 1893 og fmd. for samme 1896. I bestyrelsen for Vesthimmerlands Brandforsikring, Aars Andelsmejeri, i menighedsudvalget for frim. 1893, 94 og 1900.

Gron, Niels Peter, (1854-) gårdejer i Søttrup. Initiativtager til oprettelse af Søttrup Frimenighed og samlingshus. Medejjer af forsamlingshuset og en tid fmd. for samme. Revisor for Haubro Brugsforening 1891 og medl. af bestyrelsen 1893. I menighedsudvalget for frim. 1893 og 1894.

Jungersen, Fr., sognepræst i Blære-Ejdrup sogne 1877-81. Han hørte til højskolens venner.

Kjærsgård, Kr., (1850-) gårdejer i Farsø. Fmd. for fælleslykke andelsmejeri. I menighedsudvalget for frim. 1906.

Knudsen, J. L., cand. theol., præst i Aggersborg 1864-72. Han havde været lærer på Rødning Højskole og hos Chr. Kold. Tilhørte den folkelige grundtvigske fløj og forårsagede efterhånden en del vækkelse i Aggersborg. Far til præsten og forfatteren Jacob Knudsen.

Koch, V., sognepræst i Kornum-Løgsted-Løgstør 1873 til sep. 1883. Koch var en af højskolens venner. I 1883 søgte han sin afsked bl.a. p.g.a. skuffelse over frimenighedsdannelsen.

Kristoffersen, Paul, (1850-) gårdejer i Gatten. Hans kone i bestyrelsen for Lundby Højskoleforening 1888. I menighedsudvalget for frim. 1900.

Larsen, A. Kr., (1858-) mejeribestyrer i Farsø.

Lavrsen, Anders, (1842-1911) Højskoleforstander for Lundby Højskole. Primus motor i den grundtvigske bevægelse i Vesthimmerland.

Lund, Rasmus, (1827-89) Han var præst for Morsø Valgmenighed, stiftet 1871. I jan. 1883 blev anerkendelsen som valgmenighedspræst taget fra ham, bl.a. fordi han tog børn til alters. Valgmenighedsmedlemmerne dannede derfor sammen med ham frimenighed. *Mikkelsen, Johs.* (1896-1906) mejeribestyrer i Farsø.

Møller, Otto, (1831-1915) Fra 1860 kapellan hos sin far i Gylling. I 1870 overtog han embedet. Han udgav flere skrifter og var kendt for at sige bedske sandheder. Han tilhørte den konservative fløj hos grundtvigianerne.

Myrup, Kr., (1838-) gårdejer i St. Ajstrup. Han holdt kirkelige og folkelige møder på sin gård i 1880'erne. Fmd. for Demokratisk Forening i 1885, fmd. for sognerådet 1889-90, i best. for Koppesmølle Andelsmejeri 1888, og initiativtager til oprettelsen af Vesthimmerlands Brandforsikring 1888. I menighedsudvalget for frim. 1893 og 94.

Nielsen, Niels, (1867-) gårdejer i Jelstrup. Elev på Lundby Højskole. Hos ham begyndte Haubro friskole. I bestyrelsen for Haubro brugsforening, Aars Andelsmejeri, Haubro Andelsmejeri og Himmerlands Ungdomsskole. Fmd. for Aars-Haubro Spare- og laanekasse. I menighedsudvalget for frim. 1900.

Olesen, N. Kr., (1871-) Mejeribestyrer i Ulstrup fra 1898- . Mejerielever 1887-90, elev på Testrup Højskole, uddeler i Haubro 1893-95, husmand og planteskoleejer 1896-98, fmd. for Aarskredsens Venstreforening, i hovedbestyrelsen for Venstre i Jylland, fmd. for frim. 1916-24.

Pontoppidan, Morten, (1851-1931). Teologisk kandidat og fra 1880 til 1891 højskoleforstander og valgmenighedspræst i Hjørunde. Hørte til den grundtvigske venstrefløj og støttede de radikale lægmandskrav i 1880'erne.

Poulsen, L. B., (1840-1919). Læreruddannet fra Tønder Seminarium, hvor han blev påvirket af Cor. Appel i grundtvigsk retning. 1868-70 forstander for Vejstrup Højskole på Fyn. 1870 kom han tilbage til Sønderjylland, og i 1879 blev han uden at være teolog ordineret til præst af Cor. Appel. Til sin død præst for menigheden i Bovlund.

Rønne, P., cand. theol., sognepræst for Klim-Torup og Vust sogne 1867-74. Tilhørte den folkelige grundtvigske fløj, lagde grunden til det grundtvigske liv i Hanherred. Hans vækkelse var en forløber for dannelsen af Klim Frimenighed 1883.

Schrøder, Ludvig, (1836-1908), cand. theol., forstander for Askov Højskole 1865-1906, landstingsmand 1886-90. Fremtrådte som højskolebevægelsens talsmand.

Skriver, Kr., (1845-) gårdejer i St. Astrup. Medlem af Ulstrup-Gundersted sogneråd og fmd. 1885-88, næstfmd. 1901, kasserer. I bestyrelsen for Koppesmølle Andelsmejeri, sognefoged. I menighedsudvalget for frim. 1900.

Svendson, Thomas, (1858-) gårdejer i Søttrup. Elev på Lundby Højskole. Initiativtager til opr. af Trængstrup forsamlingshus 1885. Mødejer af Søttrup forsamlingshus og fmd. for samme 1899. Fmd. for Vesthimmerlands Brandforsikring.

Sørensen, Anton, (1859-1931) gårdejer og gartner i Haubro. Elev på Lundby og Mellerup Højskoler, hans kone Marie elev på Lundby 1885. Initiativtager til oprettelsen af Vesthimmerlands Brandforsikring 1888, Haubro Brugsforening 1889, Aars Andelsmejeri 1891, Haubro Andelsmejeri 1901. Oprettede afholdshotel 1910 og Himmerlands Ungdomsskole 1920, oprettelse af en husmandsforening, primus motor i udstykningen af den 700 td. land store Mølgård. Ridder af Dannebrog 1928.

Thøgersen, Knud, (1851-1931). Læreruddannet ved Ranum Seminarium 1874. Elev på Askov Højskole, friskolelærer i Lemvig, lærer på Lundby Højskole 1877-81. Oprettede 1882 højskole i Dybe, der måtte opgives, blev derefter husmand. Deltog ivrigt i egnens politiske og økonomiske liv, og fik en del offentlige tillidshverv. I 1909 opstillede han for det radikale venstre, senere brød han med dette parti og husmandsbevægelsen.

Jens Vestergaard, (1847-1905) gårdejer. Folketingsmand 1887-1892, landstingsmand 1898-1905, medl. af sognerådet 1874-80 og 1886-92, medl. af amtsrådet siden 1880, medl. af repræsentantskabet for Andelsslageriet for Aalborg Amt, formand fra 1895, fmd. for Husmandskreditforeningen, fmd. for Gjøttrup og Omegns Foredragsforening, den demokratiske forening for Farsø og Strandby, Fælleslykke Andelsmejeri, medbestyrer af Løgstør og Omegns Sparekasse. I menighedsudvalget for frim. 1893, 94 og 1900.

Omkring Aalborg Østerport

Af J. Jeppesen Jensen

Indledning

En af de ældste gader i Aalborg er Nørregade eller, som den tidligere kaldtes: „Sønder Algade, Algaden i vor Frue Sogn, Østergade, Østerbrogade.”

En af denne gades primære opgaver har fra ældgammel tid ganske givet været at tjene som forbindelsesvej mellem Hornum og Fleskum herreder.

Nørregades meget dybe grunde tyder på, at der på begge sider af gaden oprindeligt har ligget en række ejendomme, hvis tofter har strakt sig mod nord til Kattevad og mod syd til Søndergade. Det område man kalder for Fruebyen, har antagelig i middelalderen været en landsby, som er udflyttet fra Nørre Tranders og senere indlemmet i Aalborg by. Der har antagelig allerede på skipper Clements tid ligget en del ejendomme øst for Aalborg. Da Johan Rantzau i 1534 belejrede byen, lod skipper Clement disse gårde brænde, for at de ikke skulle give husly for de rantzauske lejetropper. Der er i så tilfælde gået adskillige år, inden der igen har fundet bebyggelse sted i dette område, der i gammel tid kaldtes: „uden Østerport”.

I matriklen fra 1662 nævnes ingen bebyggelse uden for Østerport, og i matriklen fra 1688 nævnes kun Priordammen og salig magister Jacob Hansens have, der begge var uden bebyggelse. Senere var arealerne uden for Østerport inddelt i parceller af varierende størrelse, der i reglen ejedes af velhavende borgere i Aalborg, som ofte lejede parcellerne ud til andre.

Christian 4. havde med bekymring set de kejserlige tropper uden modstand besætte Aalborg i 1627. Han besluttede at befæste byen på ny, og gav den ved denne fæstningslinie de grænser, som i det væsentlige

var gældende, indtil jernbanerne kom i sidste halvdel af forrige århundrede. Mod øst har befæstningsarbejdet i årene 1632-37 uden tvivl bl.a. omfattet anlæggelsen af Østergravens å eller Klokkestøberåen. Det er ganske givet dette arbejde, der i disse år hyppigt omtales i Kancelliets Brevbøger. Andre kriterier taler for, at åen må være gravet. Ser man på et ældre kort over Aalborg, lægger man for det første mærke til, at denne å har et mærkeligt lige og regulært forløb. For det andet bemærkes, hvis man betragter et kort med niveauerne indtegnet, at der hvor åen brat drejer mod nord ved Danmarksgade 71, ikke er det niveau, hvor den burde have sit naturlige løb. Det er derimod tilfældet, hvor Teglgårdsbækken har sit løb.

Østergravens å fortsatte forbi Gøglerbaaden, videre mellem Nørregade 28 og Gammel Avlsgaard tværs over Nørregade mod Limfjorden ved Nørregade 27.

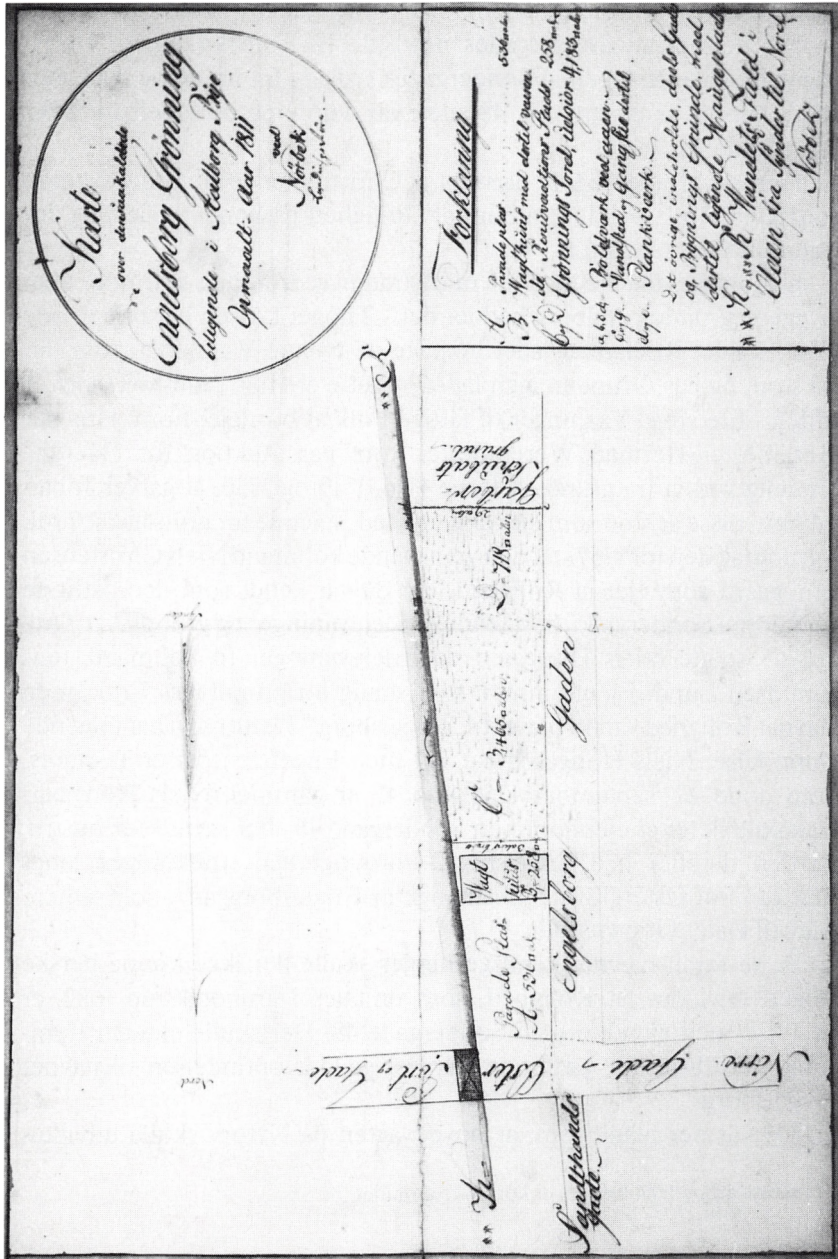
Nørregade 28 (matr. nr. 903), „Haabet“.

Om denne ejendoms oprindelse er der blandt lokalhistorikere i tidens løb opstået en del forviklinger, som der i det følgende gøres forsøg på at løse.

Den egentlige faldgrube ligger i grundtaksten af 1682. Ved vurderingen af hver enkelt ejendom gik man i det område, som interesserer her, frem på den måde, at man begyndte på sydsiden af Bredegade ved hjørnet af Hjelmerstald og videre ad sydsiden af Nørregade til Østerport. Efter vurderingen af Nørregade 26 følger i grundtaksten denne bemærkning: „Et Hus med 2 Vaaninger og et øde Plads kaldet Roelighed, tilhører Christopher de Hemmer ibm. 7 rdl.”

Det ligger da lige for at forestille sig, at vurderingsmændene har fortsat turen fra nr. 26 østpå hen til Østergravens å, der dengang var byens grænse mod øst, hvilket ville have svaret til nuværende Nørregade 28. Dette ræsonnement er af to grunde ikke holdbart. For det første var der det pågældende sted intet at vurdere, da hele strækningen fra Østerport langs med vestsiden af åen hen til nuværende Søndergade 48 først 122 år senere blev delvis bebygget.

For det andet var det en fast praksis ved vurderinger af forskellig art i området, at man fra Nørregade 26 fortsatte om hjørnet af Søndergade

Landinspektør Nørbæks kort over Engelsborg Grønning 1811. Tv. vaghuset med paradeplads, som stadig delvis eksisterer. Th. ved R ld Søndergade 48. Ejvind Rasmussen fot. Tilh. Landsarkivet, Viborg.

(senere Øster Gravensgade) og syd på ad gadens vestside, derefter videre nordpå ad Søndergades nordside til Frue kirkegård. Derpå begyndtes vurderingen af Søndergades sydside fra nr. 46 og ikke som man kunne vente fra nr. 48, der var vurderet umiddelbart efter Nørregade 26.

I en jordskyldsbog fra 1682 nævnes, at Christopher de Hemmer svarede jordskyld 6 mk. 9 skill. 1 album af „Rolighed på Søndergade”, og der kan kun være tale om nr. 48.

I en indberetning fra 1695 til magistraten vedrørende evt. øde, ubebyggede grunde i Aalborg hedder det: „Thøger Lassen har paa en øde Plads kaldet Roelighed ladet nedtage de tvende Vaaninger, som der på stod, og paa Grunden igen ladet opsætte et Hus, 1 loft højt, som er afdelt i fire smaa Vaaninger til fattige Folk at bortleje. Forn. Hus har Borgmester Herman Werchmester købt paa Auktion for 134 rdl.” Endelig ved vi fra grundtaksterne 1716, 1719 og 1730, at garver Johan Miller i disse år stod som ejer af Rolighed, stående for grundtakst 7 rdl. I grundtaksten for 1757 står den velhavende købmand Niels Christensen Hougaard som ejer af Rolighed, der da var kendt som den østligste ejendom i Søndergade, bestående af 5 lejevåninger og grundtakst 7 rdl. I 1765 solgte Niels Hougaard de 5 lejevåninger til købmand Jens Knudsen Lund. Ejendommen stod stadig for grundtakst 7 rdl., men navnet Rolighed var nu blevet til „Engelsborg”. Dette navn har følgende oprindelse: Niels Hougaard var gift med Engel Jensdatter Tranders, som døde 27. september 1758 kun 47 år gammel. Niels Hougaard opkaldte derefter ejendommen Søndergade 48 efter sin afdøde hustru, så den derefter hed Engelsborg. Forøvrigt hed strækningen langs vestsiden af Østergravens å i mange år Engelsborggade, som senere blev til Øster Gravensgade. *)

Efter de foran nævnte kendsgerninger skulle der ikke kunne herske nogen tvivl om, at Rolighed, som omtales i grundtaksten 1682, er identisk med ejendommen Søndergade 48. Der skulle ej heller fremtidig være brug for gætterier, når det gælder oprindelsen til navnet Engelsborg.

I 1804 var der planer om, at hovedvagten på Nytorv skulle udvides,

*) I næste årbog 1984 bringes et kort over området.

så den kunne rumme godt 40 mand eller det dobbelte af, hvad den bestående hovedvagt, der var fra 1775, kunne rumme. I stedet for at foretage en udvidelse besluttede magistraten i samråd med de militære myndigheder at bygge en ny hovedvagt på den samme plads.

Den gamle hovedvagt var efter tømremester Hans Boss's skøn i en sådan stand, at det ville være forsvarligt at genopføre den et andet sted. Man valgte at flytte den ud til Østergavens å på en plads, hvor senere Nørregade 28 blev opført, da der faktisk - især øster ude- var brug for en mindre hovedvagt.

Flytningen skete under stærk protest navnlig fra en kreds af købmænd og koholdere i Nørregade-kvarteret. Man var bl.a. bange for at skulle miste det lille torv ved Østerport, der tjente som holdeplads for kreaturerne, når der holdt mange vogne, som skulle igennem porten eller bommen ved konsumtionsboden.

Torvet blev bibeholdt, og da hovedvagten stod færdig i efteråret 1804, blev der tinglæst servitut på ejendommen. Det hed i servituten bl.a.: „Den aabne Plads maa ingen sinde bebygges eller indhegnes, men skal forblive en fri Holde- og Køreplads, som vedligeholdes med brolægning og bolværk til Aaen af ejeren af stedet nr. 591.” Denne servitut gælder den dag i dag.

Ejendommen fik i 1804 matr. nr. 591, som konsumtionsboden, der året før var placeret i Gl. Avlsgaard, havde haft siden 1782.

I 1816 var forholdene på sygehuset i Søndergade 20 blevet så trange, at man gerne ville af med den militære belægning. Overvejelserne resulterede i, at hovedvagten ved Østerport blev indrettet til militært sygehus for 3. jyske Infanteri Regiment, og som sådan fungerede det indtil 1857, da der blev opført et nyt og større militær-sygehus på Gugvejen på den plads, hvor Europa-Bio senere blev placeret.

Ved den Fleronske Staalfabriks likvidation o. 1820 overtog kommunen ejendommen, hvor nu Gøglerbaaden er. Den blev derefter stillet til rådighed for militær-sygehuset ved siden af.

I 1857 udbød kommunen de to sygehuse til auktion, hvor værtshusholder Lars Christian Hansen blev højstbydende med 6010 rdl. Han fik først endelig skøde 29. februar 1864. Der blev nu i ejendommen på Nørregade indrettet købmandsforretning og en sømandsbeværtning,

„Haabet“, der indtil 1911 lå på grunden Nørregade 28, var fra sidste halvdel af forrige årh. Tv. skimtes noget af vestfløjen i Gl. Avlsgaard, og th. lidt af Nørregade 26. Bemærk grundens skrånning mod det tidligere åløb. Arne Jakobsen fot. Tilh. Aage Steffensen.

der fik navnet „Haabet“. Det skal nok være omkring den tid, at det hus, som stod til 1911, er bygget.

I 1868 måtte Aalborg kommune gøre udlæg i de to ejendomme, hvorefter Lars Chr. Hansen fortsatte forretningen som lejer. Den 20. november 1871 solgte kommunen Haabet til lærer Jacob Hauerslev fra Lendum i Vendsyssel, mens Søndergade 33B blev solgt til sekondløjtnant og gartner Carl Chr. Nørgaard.

Jacob Hauerslev solgte 12. juni 1876 Haabet til sin svigersøn Jens Christian Pedersen i Aalborg. Han solgte 19. januar 1885 til købmand Jens Sørensen. Senere ejere var L. C. Eriksen og Jens Chr. Winther fra Nørre Uttrup. Mangeårig ejer var enkefru J. M. A. Mathiesen. I 1910 blev læge Svend Lauesgaard ejer. Han opførte i 1911 med kgl. bygningsinspektør Ejnar Packness som arkitekt den smukke ejendom, som i dag pynter i gadebilledet. Bagermester P. Roed-Jensen var i

mange år ejer af ejendommen. I dag er Vendelbobanken dens indehaver.

Østerport

Al trafik - såvel kørende som gående - til og fra byen foregik i ældre tid stort set kun gennem byens porte. I de ca. 180 år, hvor der opkrævedes konsumtion, var andre indgange til byen end gennem portene simpelthen ulovlige.

I århundreder fandtes i Aalborg følgende porte af betydning: Bleggaards- Kattesunds- Reberbans- Urbans- Vester- og Østerport. Hertil er at bemærke, at Vesterport i senmiddelalderen afløste den langt ældre „Muret Port” ved Gravensgade-Algadekrydset. Det må være sket før 1554, eftersom der i et skøde dette år nævnes „den inderste Vesterport”, og det kan kun betyde, at der da var bygget en port længere ude. Som navnet antyder, var Muret Port opført af mursten i modsætning til byens øvrige porte, der alle var opført af træ.

Østerport var oprindeligt beliggende ved Broen over Peder Barkes å nær gadehjørnet Bredegade- Ll. Nygade. Hvornår porten er flyttet uden for Østergravens å vides ikke, men meget taler for, at det er sket i sidste halvdel af 1500-årene - næppe før.

En gang om året blev der i sin tid af udmeldte, kyndige mænd foretaget syn over byens bygninger, porte, broer og åer m.v. for at få et overblik over, hvad der det pågældende år skulle foretages af reparationer og evt. nybyggeri. En fortegnelse herover blev derpå indført i rådstuekopibøgerne, hvilket gør det forholdsvis let i dag at følge de enkelte kommunale ejendomme og anlæg.

I 1716 var der syn over Østerport. De 6 synsmænd erklærede samstemmende: „Porten er saa brøstfældig, at den er ganske u-tienlig til at forbedres, men i Stedet behøves en ny.” Derpå afleverede de til magistraten et overslag over de nødvendige materialer med omtrentlige priser og arbejds løn. Der blev anvendt 6 egebjælker, og desværre det langt mindre holdbare fyrretræ for resten. Udgiften til den nye port ansloges til 48 ½ rdl.

Der gik kun 12 år, inden Østerport igen var brøstfældig. I sommeren 1728 blev den repareret for ikke mindre end 69 rdl., men så betegnede

synsmændene også den gennemførte reparation for så grundig, at: „Porten er nu så godt som af ny opført.”

I 1766 var porten atter genstand for en omfattende reparation, som synes at have hjulpet så godt, at den kunne holde til sommeren 1784, hvor synsmændenes skøn faldt således ud: „Den halve Østerport befindes ganske raadden og uduelig, og maa gøres af ny.” Der blev nu foretaget nogle mindre reparationer.

Ved det årlige bygningssyn i sommeren 1803 fældede synsmændene en knusende dom over Østerport med bl.a. følgende bemærkninger: „Da den gamle Østerport er aldeles brøstfældig og ganske forraadnet, saa skal i Sammes Sted en ny Port opbygges og forfærdiges, hvilken i det hele skal være fuldkommen overensstemmende med Vester Port og hos følgende Tegning Nr. 1.” Desværre findes denne tegning ikke mere.

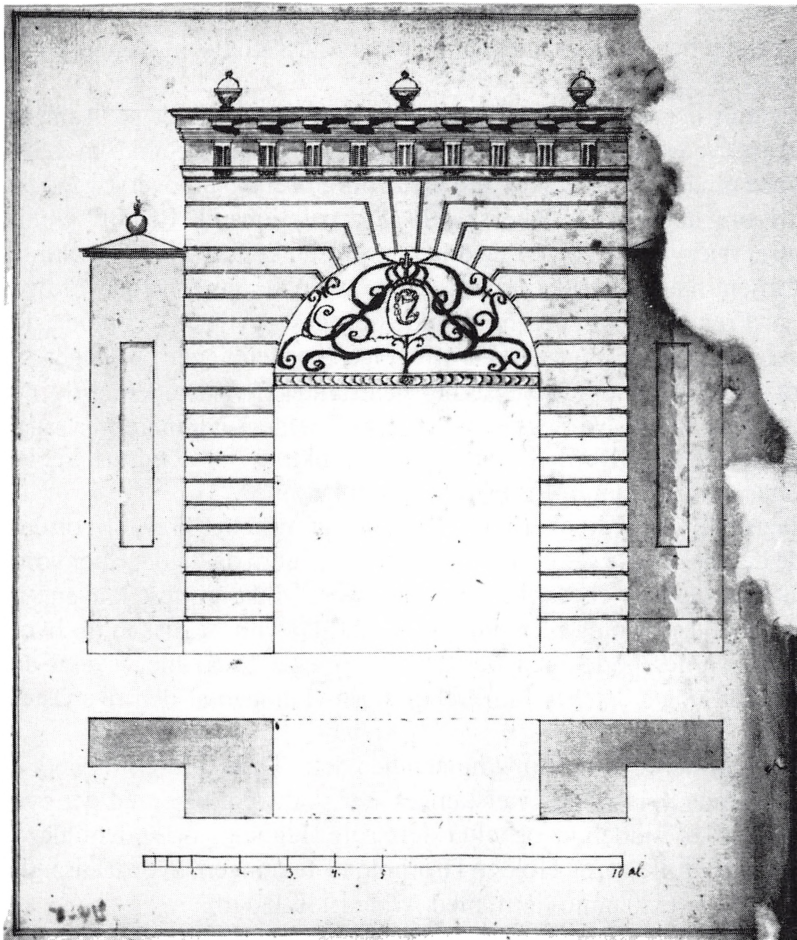
Samme sommer lod magistraten udarbejde tegning og overslag til en ny Østerport, og belært af erfaringerne i form af store bekostninger på træporten var man denne gang - i hvert fald foreløbig - indstillet på at opføre en grundmuret port.

Tegningen, der hosstående gengives, blev udført af murermester Niels Aarestrup i Aalborg, og 3. november 1803 modtog han af kærnerkassen 6 rdl. for en tegning til en ny Østerport af grundmur.

Inden året 1804 var til ende, havde magistraten modtaget 4 tilbud og overslag på opførelse af en ny port. Heraf lød de 3 på opførelse af en grundmuret port. Tilbudene varierede i pris fra 1006 til 1458 rdl. Med enkelte variationer så forbruget af de vigtigste materialer stort set således ud: „40-50.000 Flensborg mursten, 20-30 tønder Gudumlund stenkalk, 60-70 læs mursand, 200 tagsten til dækning af sidemurene, 48 lispund (768 pund) bly til tække over gesimserne o.s.v.”

Magistraten og især byens 8 eligerede borgere fandt det efterhånden nærmest ekstravagant at bygge en port af sådanne dimensioner. Man blev derfor mere og mere optaget af at få sagen drejet derhen, at der kunne skabes stemning for en port mage til Vesterport, som var opført i 1798 af træ for i alt 622 rdl..

Byens kærner Rasmus Spliid var som embedsmand i den foreliggende situation i behagelig nærhed af stedet, hvor de forskellige planer drøftedes. Denne orientering benyttede han til i rette øjeblik at få

Tegning udført 1803 af muremester Niels Aarestrup til en ny Østerport i Aalborg. Den blev aldrig opført, men gitterværket på den aftræ opførte port blev en nøje kopi af det på tegningen viste. Ejvind Rasmussen fot. Tilh. Landsarkivet, Viborg.

udarbejdet overslag og tilbud på en port opført af træ, og han var unægtelig her på hjemmebane, idet han i 1798 stod som bygmester af den nye Vesterport.

Ved den licitation, der 21. december 1804 blev afholdt på Aalborg rådstue vedrørende den ny Østerport, blev Rasmus Spliid lavestbydende med 825 rdl., hvilket var 170 rdl. mindre end hans overslag lød på. Selv om det lugtede ikke så lidt af korrupsion, fik Rasmus Spliid entreprisen. Han hentede sig dog samtidig en kraftig - men ingenlunde ufortjent - næse af stiftamtmand Pentz. Den havde følgende ordlyd: „For Fremtiden kan det ingenlunde bevilges, at Byens Kiæmner, der skal have Opsyn med Byens offentlige Nødvendighed, paatager sig nogen offentlig Istandsættelse, der alene undes Haandværksmestre, der ikke have andre Næringsveje, og hvis Arbejde Kiæmneren er sat til at kontrollere.” Dermed var der sat punktum for Rasmus Spliids dobbeltstilling som byens kæmner og entrepenør.

Magistraten stillede efterhånden som et ufravigeligt krav, at porten i alle detaljer skulle være som Vesterport, der, som det hed: „Efter vores Formening staar til dobbelt Ziir for Byen.” Ikke mindst kravene til portens udsmykning blev nøje udformet. Da vort kendskab til, hvorledes byernes porte i sin tid så ud, er meget beskedne, gives i det følgende nogle detaljer vedrørende udsmykningen af den nye Østerport.

I konditionerne om udsmykningen hed det: „Til et Jern-Gitterværk af opstaaende Spidser og Tværstænger, der skal være lige med det over Vester Port siddende og efter forelagte Tegning, og indeholde $\frac{3}{4}$ Tommer i Firkant, og Højden i Forhold til Tegningen, hvortil ansættes 3 Skippund (320 pund) jern, med Arbejdsløn 180 rdl.

Udi Midten af Gitter-Værket skal anbringes en ny, oval Kobberplade med udhuggen Krone og med C 7 (Christian 7.) paa ydre (østre) Side, og paa indre (vestre) Side Aalborgs Vaaben, lige med Vester Port, hvilken Plade skal være $1\frac{1}{2}$ Tommer tyk i Midten og $\frac{1}{4}$ Tomme i Udkanten, 15 Tommer bred, og Højden med Krone 24 Tommer. Samme ansættes for 30 rdl.”

Oven på hver af de 2 piller skulle anbringes 2 egekugler - 12 tommer i diameter. Disse skulle, ligesom det midterste af gitterværket med kongekrone og byvåben, stafferes med ægte guld og cinnober. De her

angivne detaljer kan studeres på hosstående tegning, som giver et nøje billede af udsmykningen på den port, der virkelig blev opført.

På grund af de vanskelige bundforhold, som er velkendt i vore dage i denne bydel, var det nødvendigt - i modsætning til ved Vesterports opførelse - at foretage en grundig pilottering, som skete ved at nedramme 24 fyrrepæle à 6 alens længde i jorden, hvor portens 2 hovedpiller skulle stå. Til disse piller blev anvendt 12 stk. 8 tommer norske egebjælker à 9 alens længde. De to piller blev foroven sammenholdt af 2 jernbjælker, der var 6 ½ alen lange, 4 tommer høje og 2 tommer tykke.

Til portens udstyr behøvedes en malm-ringklokke med fjeder og bøjle samt en jernlænke. Disse ting skaffede tømrmester Hans Boss formedelst 10 rdl.

Efter henstilling fra byens eligerede borgere, støttet af stiftamtmand Pentz, udskød magistraten opførelse af porten til 1806 med denne motivering: „Næsten alt, hvad dertil skal forbruges, det skal forskrives, og Byen har for Tiden mange store Bekostninger.”

I samråd med ejeren af Nørregade 25-29, major Adam Otto von Bülow, fik magistraten lov til at flytte den ny port noget længere mod vest end den forrige, når blot hans nuværende rendesten kunne have sit fri vandløb. Derefter kom porten til at ligge i flugt med Gammel Avlsgaards nordvestre hjørne, hvor konsumtionsboden i 1803 var installeret, og med den nordlige pille ca. 1 ½ alen fra det vestlige hjørne af ejendommen Nørregade 29. Der var derefter god plads - ca. 4 alen imellem selve porten og den til tider stærkt besøgte konsumtionsbod.

Porten stod færdig til syn og aflevering til byens myndigheder 21. juli 1806. Der er næppe tvivl om, at det var velbegrundet, når byens vise fædre med stolthed fremhævede den „Ziir”, som både Vesterport og Østerport bibragte byen.

Som et kuriosum kan nævnes en af de sidste poster i regnskabet over portens opførelse. Det hed heri: „Givet Tømmermændene, Smeden og Snedkeren til Øll og Br... v (brændevin), da de hængte og passede Portens Laager og Beslag til - 2 Mark 12 Skilling.” Det har øjensynlig været en højtidelig handling, der måtte specielt honoreres.

Østerports konsumtionsbod (Gl. matr. nr. 591) *)

Konsumtionsafgiften, der var en udpræget forbrugsskat, spillede under hele enevælden en betydelig rolle i det økonomiske liv både i byerne og på landet.

Særlig i købstæderne følte denne indirekte beskatning mere og mere som en kraftig hæmsko i deres indførsel af omlandets frembringelser. Konsumtionen blev i sin fulde udstrækning påbudt ved en forordning af 22. november 1671. Den bestod i hovedsagen af følgende afgifter: En formalingsafgift af korn, der maledes på byens møller. Portkonsumtionen, en afgift af en lang række varer, som bønderne førte til byen, fødevarer, brændsel, hør og halm, huder, bygningsmaterialer m.m. En udskækningsafgift af fremmed øl og vin. Græspenge, en årlig afgift af kvæg og heste, som befolkningen i byerne havde gående på græs. Kopulationspenge, en afgift af bryllupper. Milepenge, en afgift af vognmænd m.m.

Konsumtionen var en af statens vigtigste indtægtskilder, men den hvilede tungt på bybefolkningens livsformødenheder og var i det hele taget særdeles upopulær.

Afgiften, der skulle betales af landmandens produkter, som blev indført og solgt i købstæderne, opkrævedes af konsumtionsbetjentene i acciseboderne og ved søværts indførsel af tolderne.

Ifølge kongelig benådning måtte borgmestre og råd i Aalborg nyde en tyvendedel af konsumtionen, og dette beløb skulle deles i to parter, den ene til borgmestre og råd, og den anden til byens udgifter. Af denne sidste part tilfaldt der senere Frue Kirke 20 rdl. årlig.

For at forebygge indsmugling af varer, skulle byernes øvrighed forordne visse steder, hvor indkørsel måtte finde sted, og alle andre veje omkring byerne skulle afskaffes eller tillukkes.

Også Aalborg fik dengang sine konsumtionsboder med tilhørende bomme ved adelvejenes tilkørsler i bygaderne.

I 1672 var der ifølge konsumtionsregnskabet disse konsumtionsboder: Ved Urbansport, ved Vesterport, ved Vesteraa, ved Østeraa og ved Østerport.

Boden ved Østerport lå fra 1672 til 1803 ved østsiden af Østergravens

*) De gamle numre, der stammer fra brandtaksationen i 1782, blev i 1874 erstattet af de nugældende matrikelnumre.

Konsumtionsbod ved Kattesundsport. Huset kom efter 1851 til at tjene som lysthus i Anne Ravnkildes have, Korsgade 37. H. Tønnies fot. Tilh. S. B. O.

å ud mod Østerbro. Det var et meget beskedent hus, bestående af 2 ½ fag (ca. 4 alen), et loft højt, af mur og bindingsværk. Møblementet var såre beskedent, som det fremgår af en beskrivelse fra 1778: „Et Bord med Skuffer under med Laas og Lukkelse for, 2 Bænke og 1 Hylde. I Siden af samme Hus et Kammer med Laas og Lukke for. Derudi er et Sengested, et lille Bord og en Bænk.”

Disse boder så næsten ens ud i landets forskellige egne. Et typisk eksemplar er Kattesunds bod, som er gengivet på hosstående billede. Det har været trange vilkår for to mand at arbejde under. Der var nemlig ved Vesterports og ved Østerports bod ansat 2 mand hvert sted, mens de øvrige boder blev passet af hver en betjent. I Sundby, der altid i konsumtionsmæssig henseende hørte under Aalborg, passedes de 2 boder af hver en betjent.

Konsumtionsbetjentene søgte forgæves flere gange magistraten om at få installeret en kakkellovn i hver bod. På en sådan ansøgning fik betjentene 6. oktober 1770 følgende inhumane afslag: „Consumtionsboden ved Østeraa er saa liden og i Tømmerværket saa svagt, at det hverken kan taale eller bære en Skorsten, og Bygningen er meget lav. Saa tør vi ikke af Fare for Ildsvaade opsætte nogen Kakkellovn. Iøvrigt gøres opmærksom paa, at Konsumtionsbetjentene fremdeles i Henseende til de anførte Aarsager behjælpe sig ligesom hidtil, i al den Tid Konsumtionsboderne har staaet, uden at faa Kakkellovn, allerhelst der i de øvrige Boder her i Byen og i Sundby ikke heller er nogen Varme, og de ligeledes ikke til slig Indretning er bekvem byggede.” Således så det ud før Arbejdstilsynets tidsalder oprandt. Om vinteren har det været både koldt og helbredsmæssigt ødelæggende for betjentene at sidde i disse små og utætte huse. Kontortiden var fra kl. 7 morgen til 12 middag, og fra kl. 2 til 7 om eftermiddagen. Om søndagen var der kontortid fra kl. 7 til 9 morgen.

Først da Aalborg kommune i 1779 havde afstået sine 5 konsumtionsboder her i byen og de 2 i Sundby til staten, fik boderne endelig installeret hver sin kakkellovn.

Konsumtionen var indtil slutningen af 1700-årene for det meste forpagtet bort til private. Magistraten i Aalborg måtte dog i 1672 overtage forpagtningen „Da ingen har villet bekvemme sig til en billig forpagt-

ning for Konsumtionen i Aalborg og Sundby.” Magistraten påtog sig for et skønsmæssigt beløb af 4000 rdl. forpagtningen for et år.

I december 1672 meddelte Skatammeret i København, at kammeret havde bortforpagtet konsumtionen af Aalborg og Sundby til landsdommer Peder Lerche, amtsskriver Mogens Willumsen og købmand Christen Clausen Høeg i Aalborg for 6.470 rdl. Året efter forhøjedes beløbet til 8.500 rdl.

Christen Clausen Høeg var alene om forpagtningen fra 1676 for 8.000 rdl. om året. Der skulle stilles kaution for beløbet, og dertil havde han landsdommer Peder Lerche og ritmester Mathias Numsen. Uheldigvis kom de til at betale, idet Christen Høeg efterhånden fik uorden i sine afregninger til Skatammeret, som i 1682 beslaglagde hans bo og fik ham i gælds fængsel, hvor han døde i 1683. Den 13. september 1684 udstedtes kgl. resolution, hvorefter Lerche og Numsen: „Der som Kautionister har maattet betale 1.347 rdl. for en bedragerisk Konsumtionsforvalter i Aalborg, maa være fri for at betale renter af Kautionssummen.”

Borgmester Søren Jacobsen Brunow i Aalborg havde forpagtningen fra 1683-88 for 8.670 rdl. årlig. I årene 1707-09 var den årlige forpagtningsafgift for Aalborg steget til 10.820 rdl. For Sundby 525 og for Nibe 2.630 rdl.

Fra såvel de stedlige konsumtionsforpagtere som fra myndighederne i København fik magistraten i Aalborg jævnlige klager over manglende indhegning af byen med deraf følgende indsmugling af varer. De hyppigste klager gik især på uheldige forhold uden for Østerport. Man hævdede, at boden lå for langt inde mod byen til, at betjentene kunne have tilstrækkeligt opsyn med, hvad der skete så langt ude som ved Teglgårdsbæk, hvor der var næsten uhindret adgang til at komme langs med fjorden ind til byen og derved unddrage sig afgifterne. Det kunne ingen af parterne være interesseret i. Konsumtionsforpagteren skulle svare et bestemt beløb i afgift, og jo mere der kom i kassen, jo større blev hans fortjeneste. Myndighederne i København skulle varetage statskassens interesser og så derfor helst, at afgifterne indbragte så meget som muligt.

Efter at man i Generaltoldkammeret i København i 15 år havde arbejdet

med at få lagt en ny konsumtionslinie om Aalborg by, kom skæbnen pludselig de to nævnte kritiske parter til hjælp.

Som nævnt andet sted nedbrændte 11. september 1837 Gl. Avlsgaards bygninger og dermed Østerports konsumtionsbod. Generaltoldkammeret pålagde straks magistraten i Aalborg at undersøge mulighederne for at finde et belejligt sted, hvor der for en rimelig leje kunne indrettes en konsumtionsbod. Denne tanke måtte hurtigt opgives.

I mellemtiden havde man i Generaltoldkammeret fundet ud af, at lejligheden nu endelig var der, hvor man ikke alene kunne få flyttet Østerport og konsumtionsboden ud til Teglgårdsbæk, men samtidig få oprettet et helt nyt kontrolsted fra Østerbro og syd på.

Det sidste måtte være konsekvensen af en plan, som i nogle år havde været fremme om anlæg af en vejforbindelse fra Gug til Aalborg. Skulle denne plan gennemføres, var toldmyndighedernes krav om en konsumtionsbod et eller andet sted ved en sådan vej indlysende. Mange af østbyens koholdere, som havde deres kreaturer gående på byens marker, så gerne, at deres smalle fædriftsvej kunne blive udvidet og udlagt som gennemfartsvej fra Østerbro og sydpå. Det hed herom i en beboeradresse til magistraten: „Vores Fædrift finder Sted af samme Vej, og undertiden gør et Møde af et Par hundrede Kreaturer desuden Passagen vanskelig nok.”

Om samme vejprojekt udtalte stiftamtmand L. A. Krieger: „Ved personlig at have taget det lokale i Øjesyn, bør Anlægget af den ommeldte Vej, der allerede i mange Aar har existeret som en temmelig fremkommelig Gangsti, gives en saadan Udbedring, at den kan passeres med Vogne.” Denne udtalelse var fremkaldt af en kraftig modstand mod vejplanen fremsat af toldkasserer Th. Thorbrøgger i Aalborg. Han argumenterede på statskassens vegne ud fra den betragtning, at en ny vej til Aalborg sydfra uden konsumtionsbod var en umulig tanke.

I april 1838 gav Generaltoldkammeret grønt lys for opførelsen af de omtalte to boder, der skulle opføres for et beløb af 708 rbdl. på statens regning, imod at Aalborg kommune skænkede grundene dertil.

Østerports bod blev anbragt på vestsiden af Teglgårdsbæk på Østerbros nordside.

Den ny Sønderports bod blev placeret vest for Gugvejen nord for nuværende Jyllandsgade på en hjørnegrund, som væver Andreas Møebus i 1824 havde lejet af kommunen for 20 år, imod at han på forlangende skulle nedbryde det lille hus, som han havde opført på grunden.

Begge boder blev taget i brug 12. august 1838. Men aldrig så snart var byggeriet færdigt, før der rejste sig en heftig diskussion mellem toldmyndighederne i København og magistraten i Aalborg. Sidstnævnte havde nemlig fundet ud af, at opførelse af en port ved Østerports bod ville være til „prydelse” for byen, men bekostningen derved mente man passende kunne udredes af toldkassen. Det blev ikke helt uden grund afslået. Efter mægling foretaget af stiftammanden enedes man om, at parterne skulle dele bekostningen, der beløb sig til 244 rdl. for opførelse af en ny Østerport bestående af 2 murede piller med jerngitterfløje. Det må vel siges at høre hjemme i småtingsafdelingen, når magistraten ved samme lejlighed foreslog, at jernet, som fandtes i den gamle Østerport, skulle vurderes af uvildige mænd, og at den ansatte værdi skulle fradrages til kommunens fordel. Ligeledes måtte brolægningen ved de to boder udredes af toldkassen med 7 rdl. 51 skilling.

Ved matrikuleringen fik Østerports bod nr. 681 og Sønderports bod nr. 682. Bodernes levetid blev ikke lang. Ved lov af 7. februar 1851 ophævedes konsumtionsskatten, efter at den i 180 år havde hvilet som en ulidelig byrde på befolkningen.

Konsumtionsboderne blev i 1851 solgt ved auktion, hvor Østerports bod blev købt af Werner Lassen på Vejgaard for 463 rdl., mens Sønderports bod blev købt af købmand I. Schjørring i Aalborg for 161 rdl.

Nørregade 30-32 (matr. nr. 904a-b-c) Gammel Avlsgaard

I det følgende bliver hele det store ejendomskompleks med facade mod Østerbro og Løkkegade behandlet under et.

Den ejendom, som vi i dag kalder Gammel Avlsgaard, findes først nævnt ved en auktion, som blev afholdt 26. november 1715 over afdøde

Del af Gl. Avlsgaards bygninger fra 1837 set mod øst. Den høje bygning med tårn og spir er Grand Hotel på hjørnet af Østerbro-Løkkegade. Sophie Nielsen fot. Tilh. H. Thorndal.

købmand Christen Mouritsen Traps enke Birgitte de Hemmers dødsbo. Rådmand Jacob Otto Hübertz blev som højstbydende meddelt skøde på ejendommen, der i skødet benævnes som: „En Hauge, der tilforn har været Træ-Haugen, beliggende uden Øster Port. Den nordre Side til Adelvejen, strækkende sig fra Byens Grave ved bemeldte Port, indtil Løkkegyden vedtager. Og bruges samme Hauge til Jordfrugt.” Jacob Otto Hübertz døde 1734, og efter hans enke Mette Gregersdatter Garfvens død 1749 blev boets tilhørende „Frugthauge med et deri staaende Lysthus uden Øster Port” solgt til borger Peder Nielsen i Aalborg. Han solgte 20. april 1759 ejendommen til bødker Peder Christian Vadskiær, der tilhørte en kendt bødkerslægt i Aalborg. I skødet nævnes kun frugthaven og lysthuset, men da Vadskiær 26. april 1760 udstedte pantebrev på 300 rdl. til Jens Slott Maler i Aalborg, pantsatte han sin ejendom, som nu bestod af 10 fag hus, 1 loft højt: „strækkende sig i øster til Løkke Gyden, og Nord paa næst op til

Consumptions Contoiret ved Øster Port, med Frugthauge, og i samme 2 fag med Lysthus.”

P. Chr. Vadskjær pantsatte 19. december 1780 igen ejendommen for et lån på 400 rdl. Der var nu foretaget en tilbygning, idet der i pantebrevet nævnes et forhus til vejen på 11 fag, 1 loft højt med kvist på 3 fag. Østen i gården et hus på 6 fag, 1 loft højt med kvist på 3 fag. Vadskjær døde i december 1782, 50 år gl. Hans enke Else Marie Christensdatter Lund, der var hans anden kone, fortsatte under vanskelige økonomiske vilkår driften af ejendommen, indtil hun i juli 1785 måtte lade den gå til offentlig auktion. Højestbydende blev hattemager Anning Johansen Fich med 893 rdl., hvorefter han 16. juni 1786 fik auktionsskøde på ejendommen.

Den 35-årige Anning Fich var allerede kendt som en meget foretagsom mand, der tillige var i besiddelse af store ambitioner, som desværre nu og da bragte ham i konflikt såvel med myndighederne som med sine naboer. Foruden som hattemager virkede han som værtshusmand, brændevinsbrænder, ejendomshandler og entreprenør m.m. I en del år havde han sammen med Jacob Hartvigsen Egensekloster i forpagtning.

I 1803 besluttede han at nedbryde Østerbro-ejendommens bygninger og i stedet opføre en ny toetages bygning langs med gaden. I samme forbindelse var hans opmærksomhed faldet på hans nærmste nabo mod vest, som var Østerports konsumtionsbod, der dels var kommunal, dels statsejendom, beliggende imellem Østergravens å og Anning Fichs ejendom.

Han indsendte i forsommeren 1803 en plan for sit påtænkte byggeri til Danske Kancelli i København, hvori han foreslog kancelliet, at såfremt man ville overlade ham konsumtionsboden med tilhørende grund på 36 kvadratalen, ville han til gengæld i sin påtænkte nybygning indrette 3 fag i dennes vestende til konsumtionsbod, imod at han fremtidig af statskassen fik en årlig leje deraf på 10 rdl.

Ved kongelig resolution af 25. juni 1803 blev planen sanktioneret, og allerede 1. oktober samme år var byggeriet afsluttet. Samme år blev forpligtelsen til stedse at opretholde konsumtionsboden tinglæst som servitut på ejendommen.

Selv om den gamle konsumtionsbod var faldefærdig og dømt til ned-

brydning, havde Anning Fich opnået den betydelige fordel, som bestod i, at han kunne lægge dens grund til sin ejendom, hvorved han fik forlænget facaden mod vejen med 6 alen og derefter kunne bygge helt ud til Østergravens å.

Den ny toetages bygning, opført af mur og bindingsværk, var et efter datidens forhold stateligt hus på 33 fag, 47 alen langt og 12½ alen bredt med 4 tagkviste og stentag.

To år senere blev der opført yderligere et toetages hus i østsiden af gården, på 6 fag, indrettet til ko- og hestestald med fourageloft i 2. etage. Endvidere samme år et nyt hus på 10 fag, to loft højt i vestsiden af gården langs med åen. Her var i underste etage brænde- og tørvehus, og på loftet var der plads til fourage. Senere blev dette hus hovedsagelig anvendt som pakhus og staldplads for hestene, når omegnens landmænd kom kørende til byen.

Derefter var Gammel Avlsgaard i bygningsmæssig henseende ubetinget den største og anseligste ejendom uden for Østerport - en position som den iøvrigt bibeholdt langt ind i dette århundrede.

Anning Fichs største investering fandt sted, da han af købmand Jens Hvidberg i 1803 købte byens største ejendom, den godt 20 tdr. land store Priordammen eller Lodbergs have, som den tidligere ofte kaldtes. Arealet var i matriklen ansat for 2 tdr. 5 skp. hartkorn. Købesummen var 7.500 rdl. - et dengang meget betydeligt beløb. Skødet blev tinglæst 20. juni 1803.

Anning Fichs nåede i kraft af sin dygtighed med tiden at blive en holden mand. Han ejede flere ejendomme i Aalborg by, og for det meste havde han ret store arealer af kommunens jorder i leje.

Han døde 11. april 1822, og ifølge hans testamente fik sønnen Johan Christian Fich, der var ugift, som sin arvepart Gl. Avlsgaard, der var vurderet til 2.209 rdl.

Datteren Mette Marie, der var gift med Knud Theil, fik som sin part Priordammen med påstående bygninger og løsøre, som i alt var vurderet til 3.480 rdl.

Den anden datter, Anne Cathrine, der var ugift, tildeltes ejendommene Nørregade 31 og Lille Nygade 1, der var vurderet til henholdsvis 348 og 422 rdl.

Johan Christian Fich, der ikke havde alt for let ved at klare sig i det

Gl. Avlsgaard o. 1906 set mod øst. Her havde bl.a. Østerbro Apotek fra 1905-25 til huse i den vestlige ende med indgang på hjørnet. Drosken holder på det lille torv ud for Nørregade 28, hvor der i sin tid var droskeholdeplads. Ukendt fot.

daglige, solgte 15. marts 1824 Gl. Avlsgaard til svogeren Knud Theil, og til gengæld fik Johan Christian aftægt i ejendommen sin livstid. Ved siden af landbruget og gartneriet drev Knud Theil værtshushold i ejendommen. Efter hans kones død 28. oktober 1830 giftede han sig 24. april 1831 med Anne Christensdatter, som var født 10. oktober 1799 i Teglgaaards Mølle, Skørping sogn. Dette ægteskab blev kun kortvarigt, idet han døde 4. oktober 1836 kun 52 år gl.

Enken sad nu tilbage med 6 små børn i alt andet end gode økonomiske omstændigheder.

Den 11. september 1837 rantes hun af en tragisk ulykke. Om aftenen opstod der ildebrand i Gl. Avlsgaards bygninger, og i løbet af få timer var alle gårdens kun 30 år gamle bygninger nedbrændt til grunden, ligesom det indbjergede korn og hø samt alt bohavne blev flammernes bytte.

Takket være venners og adskillige af byens borgeres storstillede hjælp lykkedes det hende at få genopbygget en trelænget gård, som dog kun blev i et stokværk. Konsumtionsboden slap hun for at give husrum til. Som nævnt havde Generaltoldkammeret i København i flere år presset stærkt på for at få boden flyttet længere østpå. Nu var lejligheden her, og i 1838 blev den flyttet ud til Teglgaaardsbæk.

Den 4. oktober 1840 blev Anne Theil gift med Niels Thomsen, der var født 10. oktober 1811 i Solbjerg sogn. Han antog efter giftermålet tilnavnet Theil. I 40 år forestod han driften af både Gl. Avlsgaard og Priordammen, ligesom han også drev værtshushold. Han døde 17. august 1880 efter at have været enkemand i 9 år, idet Anne Theil døde 6. august 1871.

Ved auktion over dødsboet blev Gl. Avlsgaard tilslået stedsønnen Anning Johansen Theil fra Ordrup for 17.000 kr. Han fik tinglæst skøde 13. juni 1881. Som omtalt under Thomasminde blev Thomas Boss tilslået Priorhaven.

Anning Johansen Theil, som var opkaldt efter morfaderen, var født 26. august 1832 i Gl. Avlsgaard. Han havde i en del år drevet gartneri i Ordrup ved København.

Fra april flyttedag 1886 udlejede han for en femårig periode hele hjørneejendommen Østerbro-Løkkegade til bestyrelsen for 10. regiments Soldaterhjem, hvis formand var daværende stiftsprovst Peder

Jul. Pedersen i Aalborg. Lejemålet omfattede 6 værelser, 2 køkkener, spisekammer samt hele loftet, hvor der bl.a. var et pigekammer. Den årlige leje fastsattes til 500 kr. Soldaterhjemmet havde til huse her indtil april flyttedag 1892.

Den 6. august 1888 solgte Anning Theil ejendommen til købmand Vilhelm Meyer for 20.000 kr. med 8.000 kr. i udbetaling. Han videre-solgte 21. marts 1892 til gårdejer Erik Christensen, hvis enke Marie, født Henriksen, 21. februar 1898 solgte hele ejendommen til fabrikanterne Claus Sørensen og Niels Peder Pedersen. De drev i fællesskab en tobaksfabrik i ejendommen. Fabrikken afstod de i 1904 til tobaksfabrikant N. Chr. Kjær.

I 1900 lod Claus Sørensen „Grand Hotel” opføre på hjørnet af Østerbro og Løkkegade. Hotellet blev i mange år drevet af M. C. Andersen. Den 21. november 1905 fik Claus Sørensen tilkendt fogedudlægs-skøde, der gjorde ham til enejer af Gl. Avlsgaard. Han havde netop dette år opført den statelye bygning, som i dag er en pryd for gaden. Så snart bygningen var opført, flyttede Østerbro Apotek 26. marts 1905 ind i den vestlige ende med indgang på hjørnet. Apoteket havde domicil her, indtil det i 1925 flyttedes til Nørregade 23.

Møbelhandler Johs. Thorhauge havde i en årrække fra 1932 forretning i lejede lokaler i Gl. Avlsgaard, indtil han 31. juli 1942 købte ejendommen af Emma Sørensen, som efter sin mands død samme år havde fået skøde på den. Den 7. juli 1981 fik møbelhandler Verner Thorhauge skøde på Gl. Avlsgaard.

Samme dag Emma Sørensen solgte til Johs. Thorhauge, solgte hun Østerbro 4 - Løkkegade 16 til slagtermester F. Berend, som i 27 år havde haft butik i ejendommen. Den 9. september 1960 fik Frants Berend og søsteren Anna Margrethe Berend skøde på den. De solgte 9. juni 1976 til Keld Boddum, der nu i ejendommen driver restaurant „Østerport.” I Løkkegade 16a og 16b havde Jydsk Andels Foderstofforretning i en del år kontor. I 1914 flyttede H. Thorndal ind i de samme to ejendomme, hvor firmaet havde domicil i mere end 60 år. Foruden kontorerne i de to ejendomme havde firmaet det meste af tiden andre lejede lokaler i Gl. Avlsgaard, hvor H. Thorndal forøvrigt havde startet i sin tid i en derværende købmandsforretning.

I Østerbro 2 (Nørregade 30) havde Ellen Andersen i mange år en modeforretning.

I Løkkegade 16a og 16b havde først Gl. Avlsgaards mejeri, og senere Aalborg Mælkekompagni udsalg.

Claus Sørensen opførte i 1906 ejendommen Løkkegade 18, der blev en etage højere end de nærmest liggende. Her havde Jul. Jacobsens tekniske Maskin- og Olieforretning til huse fra 1908 indtil for ganske få år siden. I dag er der møbelforretning i disse lokaler samt i Løkkegade 20. Denne ejendom, der har gavlen mod gaden strakte sig oprindeligt i længde hen mod det gamle åleje, hvorved hele Gl. Avlsgaard-komplekset blev en stor firelænget gård.

I nr. 20 havde møbelfabrikant Ernst E. Jessen værksted og udsalg fra 1894 til 1904. Han drev her en stor og anerkendt forretning med 12-14 mand beskæftiget. Forholdene blev efterhånden, som virksomheden voksede, for trange. I 1904 købte han den store ejendom Nørregade 11 „Nørrehus”, der lå, hvor nu en del af Medborgerhuset er.

Meget berømt og populær var Gammel Avlsgaard i mange år for sin betydelige opstaldningsplads for heste samt i dyrskuedagene for kreaturer, hvoraf en del blev indsat til overnatning natten mellem de to dyrskuedage. Da gården tillige rummede gæstgiveri, købmandsforretning og meget andet, var der god anledning for omegnens landmænd til at holde ind her på markeds- og torvedage.

Der er vist få steder i Aalborg, hvor der på en gang har udfoldet sig så mange forskelligartede aktiviteter, som det var tilfældet i Gl. Avlsgaard, især i slutningen af forrige og begyndelsen af dette århundrede.

Østerbro 6 (matr. nr. 906 o-p) „Harmonien”.

Som nævnt under Thomasminde blev der 2. januar 1800 udstykket en parcel fra denne ejendom. Efter at parcellen var bebygget, blev den efter at være matrikuleret som nr. 586 igen lagt under Thomasminde, hvor den udelukkende blev anvendt som lejehus.

Fra 1853-83 tjente huset som aftægtsbolig for Thomas Boss's søster Diderikke Boss.

Omkring 1887 blev der solgt et stykke grund mod Østerbro fra nr. 6 og lagt til den ejendom, der blev til Løkkegade 15.

Løkkegade set mod nord o. 1904. På grunden, hvor barakken står, var i sin tid Aalborg Tobaksfabrik. Her opførtes i 1906 Løkkegade nr. 18. På hjørnet Grand Hotel. H. Tønnies fot. Tilh. H. Thorndal.

I 1900 solgte Thomas Boss Sauer nr. 6 til murermester J. Nielsen, som indrettede en mindre købmandsforretning i ejendommen. Derefter forskellige ejere, indtil ejendommen 23. maj 1910 blev solgt til restauratør Niels Christensen Lind, der her indrettede restaurant „Harmonien”, som han drev til sin død i 1941. Hans enke Marie Lind, solgte 10. juni 1944 restaurationen til sin søn Chr. Christensen Lind, som 10. januar 1963 solgte den til Agner Sørensen, der stadig er indehaver.

Østerbro nr. 8 (matr. nr. 906a) Thomasminde

Denne ejendom er opstået ved sammenlægning af 4 mindre parceller, som alle havde tilhørt nogle af Aalborg bys førende notabiliteter. Manden, der samlede det hele til en ejendom, var den velhavende

Aalborg-købmand Jens Hansen Bergh, som fra 1690 til sin død i 1717 var ejer af hovedgården Boller i Taars sogn.

Han var gift med en velhavende købmandsdatter fra Aalborg, Maren Hansdatter Budtz, en datter af købmand Hans (Jørgensen) Budtz og Maren Johansdatter Brandt.

I en årrække købte Jens Hansen Bergh stort set de grunde, der var til salg uden for Østerport. Ovennævnte 4 parceller erhvervede han i rækkefølgen: 3. februar 1685 fra købmand Jens Almstrup, 8. december 1688 fra dr. med. Frantz Reenberg, 8. januar 1691 fra rådmand Søren Sørensen Banner og 11. maj 1691 ved auktionsskøde fra assessor Thøger Lassen, alle af Aalborg.

Efter Jens Hansen Berghs død lod hans arvinger på den nordlige del af parcellerne, langs med „Alvejen” (Østerbro) opføre 8 fag hus, 1 loft højt samt et halvtag på 4 fag bygget ved den vestre ende af forhuset.

Den 11. juni 1733 udstedte Jacob Jensen Bergh til Boller skøde, tinglæst 22. s. m., på ejendommen til podemester Christen Lauritsen Møller, som i nogle år havde haft den i leje.

Han var gift to gange, og da hans første hustru, Kirstine Christensdatter døde 24. april 1762, oplystes i skiftet efter hende, at 2 af de 4 jordlodder var plantet til med frugttræer. De 2 andre har formentlig været anvendt til dyrkning af urter og grønsager.

Christen Lauritsen døde 14. marts 1774, 77 år gl. Hans enke Johanne Marie Madsdatter blev 11. september s. å. gift i Frue kirke med podemester Thomas Christensen Uttrup. Han havde i nogen tid været medhjælper hos Christen Lauritsen Møller.

Thomas Christensen solgte 1791 ejendommen (skødet tinglæst 9. maj s. å.) til podemester Peder Christian Jensen Boss i Aalborg for 498 rdl. Det hed til slut i skødet: „Ejendommen, som jeg ejer efter skøde af 11. juni 1733 fra Jacob Jensen Bergh til Boller.” Det var nu ikke helt korrekt, da Thomas Christensen aldrig opnåede at få noget tinglæst skøde på ejendommen.

I skødet nævnes, at bygningerne bestod af 10 fag, 1 loft højt hus. I brandtaksationerne 1761, 1771 og 1782 nævnes et forhus på 8 fag og et halvtag på 4 fag ved husets vestre ende, alt af bindingsværk. Thomas Christensen må i tidsrummet 1782-1791 have foretaget en ombygning,

„Thomasminde” set fra nordøst o. 1900. Under flagstangen står Thomas Boss Sauer. Ved enden af staldbygningen 3 karle. Længst tv. porten til Østerbro nr. 10. Ukendt fot. Tilh. Hertha Gautier, født Justesen.

da ejendommen i brandtaksationerne 1791 og 1801-1810 beskrives således: „Et Hus af Bindingsværk med Sten belagt. Et Forhus til Vejen, 10 Fag, 1 loft højt, indrettet til Beboelse, 24½ Alen langt, 9¼ Alen bredt, deraf 3¼ Alen til Tærskelo. Resten til Beboelse. Takseret til 250 rdl.”

Over porten ved stuehusets vestre ende var der indtil dets nedbrydning i 1951-52 anbragt en planke med indskriften: „Anno - Thomasminde - 1688”, som vel hentyder til årstallet for bygningens opførelse. Der er nu og da i tidens løb udtalt tvivl om rigtigheden af denne aldersangivelse. Nu stemmer det heller ikke særlig godt med, at bygningen var opført i begyndelsen af 1700-årene - vel omkring 1720. Der kendes også flere eksempler på, at varigheden af den tids bindingsværksbyggeri ofte kun var omkring 60-70 år - naturligvis i høj grad afhængig af hvilke byggematerialer, der blev anvendt. Man tager næppe meget fejl ved at

antage, at Thomasmindes smukke, gamle bindingsværks stuehus var opført omkring 1788, og ved nedbrydning i 1952 kun var ca. 160 og ikke 260 år gammelt.

Peder Boss var gift med Else Marie Christensdatter, der var født i 1766 som datter af ejendommens tidligere ejer, Christen Lauritsen. Den 2. januar 1800 solgte Peder Boss en byggegrund fra ejendommen på hjørnet af Løkkegyden til sin broder, tømremester Hans Boss, som samme år på grunden opførte et beboelseshus på 7 fag, 1 loft højt. Da huset samme efterår stod færdigt, solgte Hans Boss det igen til broderen for 595 rdl. På grunden ligger nu ejendommen Østerbro nr. 6.

Peder Boss døde 2. februar 1835. Skifteretten overdrog den 28. s. m. begge ejendomme til enken samt deres to børn: Diderikke Boss, døbt 3. juli 1798, og Thomas Christian Boss, født 20. november 1805. De tre drev derefter i fællesskab gartneriet indtil moderens død 1. juli 1852. Thomas Boss blev 2. juli 1847 gift i Aalborg Frue Kirke med Benedict Marie Hansdatter, født 21. august 1821 i Hallund sogn. Ægteskabet blev opløst ved kgl. bevilling af 2. juli 1869.

Den 10. januar 1853 fik Thomas Boss tinglæst skøde på begge ejendomme imod at yde søsteren Diderikke aftægt i hendes livstid. Denne aftægtsydelse blev tinglæst som pantebrev på 1.500 rdl. med 1. prioritets panteret i begge ejendomme.

Thomas Boss var en driftig mand, der udvidede gartneriet med tilkøbte arealer, og ejendommen blev efterhånden mere et landbrug end et egentligt gartneri. Hans virketrang kom på flere områder til udfoldelse. Således købte han 18. december 1853 sammen med tobaksfabrikant Niels B. Kjær af jernstøberiejer og „Mecanicus” Henning Smith i Aalborg matr. nr. 582 b ved Teglgården på Østerbro med påstående bygninger, en kalkovn samt materialer af kalksten m.v. Købesummen var 1.500 rdl.

Niels B. Kjær solgte 22. september 1854 sin halvpart til Thomas Boss, som derefter var eneejer. Han solgte 11. juni 1872 teglværket til skibsfører Dines Dinesen, der samtidig havde købt den gamle Teglgård. De to virksomheder bestod til omkring 1900.

Den 5. november 1867 fik Thomas Boss kongelig bevilling til skatte-

frihed i 20 år for et areal, som han havde inddæmmet af Limfjordens grund østen for teglværket.

Det største og betydeligste køb skete, da han ved skøde af 19. december 1881 erhvervede de i nærheden beliggende godt og vel 20 tdr. land, der i daglig tale gik under navnet Priordammen, og som strakte sig fra nuværende Rosenlundsgade i vest til Kjellerupsgade i øst, og mod syd til Jyllandsgade eller Flodemaalsgrøften, som den tidligere kaldtes. Arealet var stort set identisk med de senere så omdiskuterede Sauerske grunde. I handelen medfulgte den på arealet stående bygning, senere kaldet Lakerhuset.

Den 11. januar 1892 lod Thomas Boss ved Aalborg bytings ret læse et gavebrev, hvoraf her bringes følgende uddrag: „Jeg undertegnede Thomas Boss tilstaar herved at have skænket og givet og derfor herved skøder og overdrager min Ejendom til Gartner Julius Sauer, som har været hos mig i 26 år, og til dennes Søn, min Navne, Thomas Boss Sauer, begge i lige Fællesskab, følgende mig i Aalborg tilhørende Ejendomme: Matr. Nr. 905 og 906a på Østerbro, staaende for henholdsvis Hartkorn $\frac{1}{2}$ Alb. og 1 Skp. 2 Fdk. $2\frac{1}{2}$ Alb. med tilliggende Frugt- og Urtehave mig tilhørende ifølge Skødeadkomst, tinglæst 10. Januar 1853, og følgende Jordparceller af Aalborg Bygrunde.” Herefter nævnes 9 matrikelnumre fra 914a til 914u, stående for hartkorn 1 td. 7 skp. 1 fdk. $1\frac{1}{4}$ alb. „Mig tilhørende ifølge Skøde læst den 19. December 1881. Giveren forbeholder sig aarlig 200 kroner kontant samt fri Kost, Bolig og Pleje.” Thomas Boss døde 14. marts 1899, 93 år gl.

Den ene af gavemodtagerne, Julius Fransiscus Hubertus Sauer var født 21. november 1842 i Bilk ved Düsseldorf. Han kom i 1864 som tysk Feldwebel til Danmark og fik i 1865 ansættelse som gartnermedhjælper hos Thomas Boss. Han blev 21. november 1865 gift med sin husbonds husbestyrerinde Anne Marie Mortensdatter, der var født 26. juli 1840 på Læsø. Hun døde 2 august 1892 kun 52 år gl.

I ægteskabet var der to børn, nemlig datteren Elisabeth Sauer, født 25. september 1866, og sønnen Thomas Boss Sauer, født 21. april 1868. Elisabeth kom til at indtage en høj social position, idet hun 15. juni 1886

blev viet i Budolfi Kirke til Jens Peter Justesen, grundlægger af det landskendte handelsfirma Brødrene Justesen.

Julius Sauer døde 14. december 1899 under et ophold i Cudowa i Schlesien, hvorfra liget hjemførtes til Aalborg og begravedes på Almenkirkegården.

Efter faderens død blev Thomas Boss Sauer eneejer af den efterhånden betydelige bedrift, hvis tilliggende han stadig forøgede, især ved at forpagte store arealer af Aalborg kommunes jorder, ligesom han købte arealer, der ofte var fjernt beliggende for ejendommen på Østerbro. Sauers landbrug blev med tiden et af byens største, og efterhånden som byen bredte sig mod øst, kom Thomasminde på det nærmeste til at ligge inde midt i byen.

I flere år havde han en besætning på 40-50 malkekøer samt ungvæg og 4-5 heste. Det må have virket ret så idyllisk, når byens beboere om sommeren kunne se Sauers kvier græsse mellem frugttræerne tæt ved Jyllandsgades travle trafik til det store, moderne kvarter, der gradvis udviklede sig i Østbyen.

Thomas Sauer havde på flere måder sin egen mening om tingene, og den faldt ikke altid sammen med den på bjerget gængse. Han holdt således til det sidste på, at elektriciteten aldrig skulle få indpas på hans enemærker, uanset at han boede lige overfor El-værket, og lige til hans død brugtes der på Thomasminde petroleumslys både ude og inde, ligesom kornet blev tærsket med plejl.

Blandt Aalborgs øvrige avlsbrugere nød Sauer stor anseelse, og i mange år var han formand for Avlsbrugerforeningen af 1891.

Han var en kendt og respekteret handelsmand på Aalborg Kvægtorv, ligesom han i 1918 var en af pionererne ved Aalborg Mælkekompagnis start samt i mange år dets formand.

I efteråret 1928 tilbød han Aalborg kommune gratis at aflevere et areal af sine jorder på Frydendals Mark til en 20 meter bred vej, imod at denne vej skulle kaldes Th. Sauersvej, hvilket som bekendt blev imødekommet.

Thomas Boss Sauer døde 2. juledag 1942 på Thomasminde, 74 år gl. Han var ungarl, og som hovedarving til hans efterladte formue indtrådte hans søster Elisabeth Justesen i København. Hun havde for-

„Thomasminde“ set fra gårdsiden 1892. Fra venstre Elisabet Justesen, født Sauer, Hertha, Julius og Jens Peter Justesen, Thomas Boss Sauer, karl, røgter, Ane Mortensen, gift Magnussen, Julius Sauer, Anna Marie Sauer, født Mortensen, Thomas Boss (1805-99), Eskild, røgter.

Ukendt fot. Tilh. Hertha Gautier, født Justesen.

nuftigvis ingen interesse i at videreføre avlsbruget i Aalborg, ej heller i at sælge hverken af jord eller bygninger.

Det gamle stuehus blev udlejet til beboelse, og udhusene var i en årrække udlejet til Aalborg Halmvarefabrik. Bygningerne blev med tiden så forfaldne, at det var uforvarligt at anvende dem, og i 1951-52 blev de nedbrudt.

Den store grund, der strækker sig fra Østerbro i nord til Søndergade i syd, solgte Elisabeth Justesens datter Hertha Gautier i København den 30. september 1968 til Nordkraft I/S.

Endnu i vore dage kan forbigående på dette sted betragte en lille rest af frugttræerne fra Sauers store have på Østerbro.

Østerbro 10 (matr. nr. 907 & 908b)

Denne ejendom tilhørte oprindelig den bekendte assessor Thøger Lassen, der døde i november 1689. Ved auktion over hans dødsbo 11. maj 1691 blev den købt af den jordhungrende købmand Jens Hansen Bergh. Ejendommen bestod da af „en indplanket Hauge og 6 fag Hus.” Det har således været en af de første bebyggelser uden for Østerport. Efter nogle års forløb solgte Jens Hansen Bergh til borgmester Peder Reenberg, som 18. oktober 1708 solgte til Niels Jensen Hald, der nåede at bo her i 30 år. Han døde 18. juli 1738, og hans hustru, Karen Christensdatter døde 20. august samme år. De havde 16. juni 1738 solgt ejendommen til Detlef Schlüter.

Den nye ejer var fra Hamburg. 1738 fik han borgerskab som podemester (gartner) i Aalborg. Han var gift med Ane Kirstine Johansdatter Schultz, og de havde fra 1736 ejet en større ejendom på nordsiden af Østerbro.

Detlef Schlüter solgte 17. januar 1746 til „velagte karl Jens Jensen, opholdende sig i Øster Utterup” ejendommen, bestående af 6 fag hus med enden til gaden (som i 1983) samt et halvtag og en indhegnet have. Købesummen var 110 rdl.

Jens Jensen var født 6. februar 1705 i Nørre Tranders og skrev sig altid Jens Jensen Nørtranders. Han var gift med Maren Nielsdatter, som var født 6. februar 1715 i Øster Sundby.

Den 19. december 1749 fik Jens Nørtranders på Aalborg rådstue borgerskab til at ernære sig af „Husnæring med Øll- og Brændevins Sall” - med andre ord værtshushold, som det dengang hed.

Han fik et levnedsløb langt udover det almindelige. Alt tyder på, at han har været en begavet og særdeles virksom mand, der desuden må have været i besiddelse af en sjette sans, når det gjaldt om at investere, hvor profitten var oplagt, eftersom hans talrige økonomiske transaktioner lykkedes med en sikkerhed, der med tiden gjorde ham til en velstående mand.

Øst for hans nylig erhvervede ejendom lå et stykke „øde” (ubenyttet) jord, som tidligere havde tilhørt Peder Benzon til Havnø. Det kunne nok friste den foretagsomme Jens Nørtranders, som vel også har følt sig noget indeklemt i et 6 fags hus, hvor der næppe heller har været

megen plads til gæstgiveri. Han købte det omtalte areal og forsynede det straks med de fornødne bygninger. En del af dette byggeri fortjener en kort omtale, fordi det fortæller noget om, hvor beslutsom manden kunne optræde.

Midt i byggeriet af Aalborg ny rådhus, der stod på i årene 1757-1762, fandt magistraten i efteråret 1760 ud af, at når rådhuset stod færdigt, kunne man undvære byens tinghus, der lå lidt nordvest for rådhuset. Der var i sommeren 1727 foretaget syn over tinghuset, som var på 7 fag. Det trængte til reparation, og der blev samme år bl.a. lagt nyt tag over „den inderste Tingstue” samt foretaget flere andre reparationer.

Den 22. december 1760 sendte magistraten kæmner Anders Ditlefsen Hegelund samt 4 dertil udmeldte borgere ud på Østerbro- nærmere betegnet øst for Jens Jensen Nørtranders's bopæl - for at udpege en velegnet plads af byens jord, hvor det på Gl. Torv stående tinghus kunne genopføres til byens nytte „uden at være til Hinder for Fædriftens Fart.” Synsmændene fandt ud af, at der skulle bruges 16 ½ alen i øster og vester, og fra nord til syd 9 alen. „Og mens vi stod ved denne Forretning, indfandt Jens Nørtranders sig og fandt, at naar der i Fremtiden intet blev bygget eller til andre bortlejet af den Fælled, som ligger uden hans ejendom, og samme bliver, som den har været fra Arilds Tid, vil han give for det gamle Tinghus paa Gl. Torv 100 rdl. og paa sin egen bekostning lade det nedtage og henhføre inden kommende Paaske.” Tilbudet blev modtaget af magistraten med tilfredshed, dels fordi synsmænd 2 måneder før havde vurderet tinghuset til kun 70 rdl, og dels fordi, som magistraten udtalte: „Vi undgaar dertil at bruge af Byens Jord øst for Jens Nørtranders's Ejendom, siden denne Plads behøves til andet nødvendig Brug og Nytte.”

Ved brandtaksationen i 1761 blev bygningerne til Jens Nørtranders's ejendom beskrevet således:

a. Et forhus til vejen 14 fag, et loft højt 210 rdl.

b. Et hus østen i gården 5 fag, et loft højt 50 rdl.

I et skøde af 11. oktober 1762 nævnes foruden disse to huse et tredje sønden i gården, bestående af 7 fag bindingsværk, et loft højt med portrum, takseret for 80 rdl. Der kan næppe være tvivl om, at dette hus var identisk med Aalborg bys gamle tinghus.

Ejendommen blev ansat til grundtakst 11 rdl., mens den mindre ejen-

dom med 6 fag hus blev sat til grundtakst 5 rdl. Ved brandtaksationen i 1782 fik de henholdsvis nr. 583 og 584.

Jens Jensen Nørtranders solgte 28. maj 1761 begge ejendomme til Christen Jechel i Aalborg. Foruden bygningerne nævnes i skødet, at „der findes i Gaarden fersk Vand og Pompe Redskab.” Egen brønd med pumpe var noget, der dengang kun fandtes få steder, og det vidner egentlig om, at Jens Nørtranders var noget af en fremskridtsmand. Om hans senere virke vil der andet sted blive redegjort.

Christen Jechel havde kun ejendommen i halvandet år, idet han 11. oktober 1762 solgte den til Laurits Hansen Hedegaard. Han kaldes værtshusmand, da han i 1768 blev pålagt at gå med tavlen i Vor Frue Kirke.

Ifølge rådstuekopibogen havde byen opstillet en fold ved Laurits Hansen Hedegaards hus „hvorudi Fremmedes Kreaturer, som paa Byens Ejendom optages, skal indsættes til Løsning. Og paa det Hyrderne kan finde sig desto villigere og ærligere til at optage og indsætte slige fremmede Fæe, Bæster og Faar, maa de skænkes Løsningspengene deraf. Ligeledes skal det og forholdes med Giæs, som sig paa Ejenkommene kan indfinde.” Det kunne tyde på, at det har knebet med hegnspligten, og det gjaldt vist især for nabosognenes vedkommende. Laurits Hansen Hedegaard solgte 28. marts 1768 ejendommen til Gregers Sørensen Fiorbach. Han var en dygtig mand, der foruden at leje arealer af Aalborg kommune tillige ejede den større ejendom nr. 579 på nordsiden af Østerbro.

Gregers Fiorbach solgte 30. maj 1801 til værtshusmand Anders Christensen Uttrup fra N. Uttrup, der var gift med Katrine Vestergaard. Efter deres død i 1839 fik deres to børn: Informator Gregers Andersen Fiorbach Christensen og Caroline Christensen skøde på de to ejendomme „beliggende paa østre Ende af Østerbrogade.” Nævnte Gregers er identisk med den mand, der i 1847 tegnede det bekendte Fiorbachs kort over Aalborg. Han døde i Aalborg 5. december 1890, 88 år gl. Hans søster Caroline blev 8. august 1845 gift med fabrikant Henning Smith. Hun døde 6. december 1891, og det var for hendes arvemidler, frøknerne Langeland i 1895 oprettede stiftelsen Caroline Smiths minde.

De to søskende solgte 27. januar 1840 ejendommene til gartner Jens Andersen Nørgaard i Aalborg for 2.200 rdl. Han havde i 1837 arvet sit

fødehjem, den store ejendom nr. 589, der var beliggende midt i Løkkegyden. Han solgte 19. juni 1843 de to ejendomme på Østerbro til avlsbruger Anders Chr. Sørensen for 3.000 rbdl. Han boede her i henved 40 år, indtil han 26. juni 1882 solgte nr. 10 med 6 fag hus til bager Johan Ludvig Andersen fra Sebbesund for 6.000 kroner. Dermed var de to ejendomme i ejermæssig henseende adskilt.

Johan Ludvig Andersen besad ejendommen i 30 år. Han solgte den 4. december 1912 til restauratør Thomas Christensen, der i mange år her drev en restauration med det noget søgte navn „Stine Fedtebrød”. Han solgte 23. januar 1935 til M. R. Mortensen, der indrettede ejendommen til cykelforretning med værksted i baghuset. Han solgte 20. juni 1953 til isenkræmmer H. Th. Christensen, som i mange år drev isenkramforretning i ejendommen, indtil han 29. maj 1972 solgte til direktør Vagn Nørgaard, som i 1977 solgte til restauratør Knud Kalmer Sørensen. Nuværende ejer er restauratør Ove Jensen, der har udlejet lokalet til restaurant „V 6”.

Østerbro 12 (matr. nr. 908)

Avlsbruger Anders Chr. Sørensen ejede i mange år både Østerbro nr. 10 og 12. Som nævnt under nr. 10 solgte han 26. juni 1882 denne ejendom, og 19. juli 1886 solgte han nr. 12 til avlsbruger Laurits Chr. Sørensen. Efter 140 års fælleseje var der nu tale om to selvstændige ejendomme, som det er omtalt under nr. 10.

Laurits Chr. Sørensen solgte 29. juni 1897 nr. 12 til partikulier Jens M. Svanholm i Bælum, som 1890 havde solgt gården Fredenslund i Solbjerg sogn. Efter hans død i 1911 solgte hans enke Dorthe Svanholm 20. marts 1911 til vognmand P. M. Christensen. I hans ejertid havde købmand F. Kriel i mange år en betydelig købmandsforretning i ejendommen.

Den 13. januar 1919 solgte P. M. Christensen til J. P. Mølgaard, der 29. januar 1937 solgte til J. Merland.

Fra omkring 1930 og frem til 1972 havde Schous Sæbehus forretning i ejendommen, som 14. april 1972 købtes af rørlægger Preben Sørensen. Samme år blev der i ejendommen indrettet restauranten „Karla”. Nr. 12 ejes nu af J. P. Hyllested og Ernst Hyllested, der fik tinglæst

skøde 24. januar 1977. Ejendommen er nu delvis udstykket som ejerlejligheder.

Priordammen (matr. nr. 914)

Næst efter Teglgaarden, der nævnes i 1447, er Priordammen eller Priorhaven et af de ældste stednavne i området uden for Østerport. Om oprindelsen til navnet Priordammen meddeler Erik Pontoppidan i Den danske Atlas 1769: „Priordammen, som formodentlig fordem har ligget til Prioren i Vor Frue Kloster.” Han hentyder vel dermed til et kongebrev af 22. april 1447, hvorefter Christoffer 3. tillader biskop Thorlav af Viborg og prior Peder Vinter i Vor Frue Kloster: „At bygge en Tegllade og Teglovn med andre Stykker, som dertil hører, Østen Byen paa Klosters Jord, hvor dem bedst belejligt er.”

Det vides ikke om denne tilladelse er blevet benyttet. I hvert fald gav Frederik 2. 14. september 1540 et lignende privilegium til prior Peder Jensen i Hospitalet (Helligaandsklostret), at han selvferde måtte anlægge et teglværk østen for Aalborg, hvilket som bekendt fandt sted. Efter Vor Frue Klosters nedlæggelse ved reformationen er en væsentlig del af nævnte arealer formentlig kommet i Helligaandsklostrets besiddelse, hvorfra det efterhånden blev afhændet til private.

Fra en bevaret jordskyldsbog, der er dateret 1656, ved vi, at borgmester Christen von Ginckel og rådmand Thøger Christensens arvinger af Priordammen svarede 1½ mark årlig jordskyld til Klosteret.

I en anden jordskyldsbog, der er dateret 1682, anføres amtsforvalter Mogens Willumsen i Aalborg som ejer af Priordammen. Desuden ejede han uden for Østerport en stor have, som afdøde kapellan ved Frue Kirke Jacob Poulsen tidligere havde ejet.

Ved opmålingen til Christian 5.s matrikel 1683-88 målttes Priordammen til 20½ td. land geometrisk mål à 14.000 kv. alen. I matriklens markbog, dateret 2. august 1683, beskrives Priordammen således: „Et ingriffet (indgrøftet) Vænge Priordammen, bestaar af mere Muld end Sand, god Bygiord. Udi forbenævnte Venge befindes en stor Fiskedam, hvorudi Gedder, Abbor og slige smaa Fiske befindes. Nok en liden Dam med Caruser udi. Nok en liden Dam, som moxen er igiengroet, men skal til Nytte igen oprensens.”

Del af Sauer's Plads set mod vest. I forgrunden pæretæer. I baggrunden tv. ses Frederik 7's Asyl foran F.D.B.'s store hjerneejendom Jyllandsgade-Niels Ebbesensgade. Svend B. Olesen fot. 1957.

Priordammen med herligheder såsom fiskeri o.l. blev i modelbogen af 1688 takseret for 2 tdr. 1 skp. 2 fdk. 1 alb. hartkorn, hvilket nogenlunde svarede til en mindre bondegård.

Mogens Willumsen var kendt som en trættekær og rethaverisk person. Disse negative egenskaber bragte ham en gang imellem i konflikt med hans naboer uden for Østerport. Således måtte han 17. maj 1689 efter en alvorlig klage fra en række navngivne borgere i Vor Frue sogn indkassere en kraftig næse fra magistraten i Aalborg, hvormed fulgte en henstilling om herefter at udvise mere hegnspligt og ophøre med chikaner mod andre jordbrugere uden for Østerport.

Mogens Willumsen døde 18. april 1697, hvorefter hans enke Dorthe Bering solgte Priordammen til Villads Bering på Beringgaard. Hans enke, Anne Rasmusdatter beholdt den til sin død 1710. Ved auktion

over hendes dødsbo blev Priordammen tilskødet vinhandler Anders Jensen Høeg i Aalborg. Hans enke Ide Clausdatter solgte 27. februar 1721 til praktiserende læge i Aalborg dr. med. Jens Lodberg.

I skødet beskrives ejendommen bl.a. således: „Et Stykke Ejendomsjord kaldet Østerhaven og Priordammen, beliggende østen til Aalborg By, strækkende sig nør og sønder ud imellem Aalborg Bys Frihed, øster og vester fra Byens Frihed til den Aa, som løber til Gammel Mølle”. Købesummen var 500 rdl.

Foruden nogle mindre parceller uden for Østerport fik Jens Lodberg 5. februar 1734 skøde på en stor have, som tilhørte Poul Jensen Mørch, kapellan ved Vor Frue Kirke.

I nordsiden af Priorhaven lod Jens Lodberg opføre bygninger bestående af 8 fag hus, indrettet til beboelse for opsynsmændene ved haven, og 20 fag hus til fæhus og lade, alt af mur og bindingsværk. Resterne af disse bygninger var endnu i begyndelsen af dette århundrede bevaret og kendt under det særegne navn Lakerhuset.

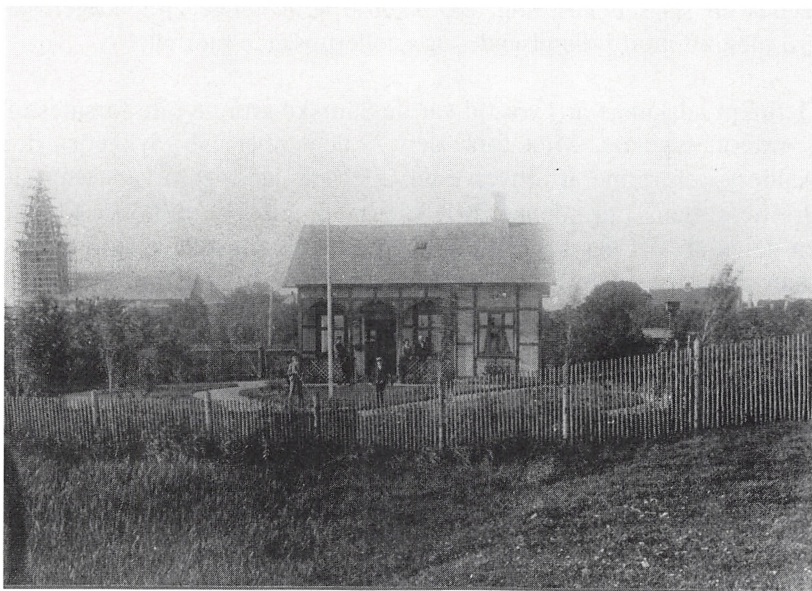
Efter Jens Lodbergs død 7. april 1741 overtog hans søn, købmand Anders Lodberg i Aalborg, Priordammen.

Næste ejer blev den velhavende købmand Jens Hansen Lund i Aalborg, som efter Anders Lodbergs død fik auktionsskøde på ejendommen 17. januar 1782 efter et bud på 3.051 rdl.

Ved brandtaksation i 1782 fik Priordammen nr. 588, der samtidig var ejendommens matr. nr. indtil 1874, hvor de nugældende matrikelnumre blev fastlagt. Derefter fik Priordammen matr. nr. 914. Det vil således være nogenlunde let i dag at fastlægge Priordammens eller Sauers grundes tidligere udstrækning ved i en vejviser eller lignende at opsoge matrikelnumrene 914.

Jens Hansen Lund solgte 30. juni 1794 ejendommen til sin svigersøn købmand Jens Hvidberg i Aalborg for 4.000 rdl. Han videresolgte 20. juni 1803 - som nævnt under Gl. Avlsgaard - Priordammen for 7.500 rdl. til hattemager Anning Fich.

Magistraten gav 8. juli 1840 rebslager Peder Knap lov til at opføre en spindebod og anlægge en dertil hørende reberbane på Priordammens grund, imod at han forpligtede sig til at nedbryde huset, når det forlangtes. Han opførte 3 fag hus, der lå lige for den sydlige ende af nuværende Løkkegade og med reberbane vestpå. Huset og reberbanen

Brygger Pedersens lystejeendom på Th. Sauers mark. Indtil for er par år siden lå huset i gården til Kayeødsvej nr. 12. Fotografi fra 1878.

fik matr. nr. 588b, som 1874 ændredes til nr. 913. Senere tilhørte reberbanen rebslager H. C. Theil på Østerbro.

I henhold til skrivelse fra Indenrigsministeriet af 26. januar 1878 skulle huset nedbrydes. Lejemålet blev derpå ophævet fra Mikkelssdag 1881, hvorefter arealet blev udlagt til gade.

Oprindelig gik havnesporet nord om Priordammen eller de Sauerske grunde, som senere blev den gængse betegnelse for området, forbi Priorgade, Sct. Mortensgade og Frederiksgade til Kjellerupsgade. Det er grunden til sidstnævnte gades ejendommelige brede form i dens nordlige del mod Østerbro. Ad den ene halvdel af gadens bredde løb før århundredskiftet jernbaneforbindelsen til havnen.

I mange år var den vestlige del af Sauers Plads udlejet til forskellige omrejsende cirkus.

Under besættelsen 1940-45 var i dens sidste år området beslaglagt af tyskerne, der opførte barakker, og mod slutningen af besættelsen an-

lagdes en slags befæstning. Barakkerne stod længe efter krigen på grunden ud mod Jyllandsgade- og Kjellerupsgade-hjørnet.

Gennem adskillige år i vor tid var de Sauriske grunde ofte forsidestof i Aalborg-bladene. Men først den 2. december 1957 lykkedes det Aalborg kommune at erhverve de ca. 9 tdr. land, som var resten af Priordammens oprindelige 20½ tdr. land, for 3½ millioner kr. På en del af arealet ligger i dag Politigården, Det danske Rengøringselskab, Betania-Kirken, Socialforvaltning samt pleje- og alderdomshjemmet Aagården. Arealet gennemskæres i dag af den vest-østgående Thomas Boss Gade.

I den store gårdsplads bag Haandværkerforeningens Stiftelse, Kaye-rødsgade 18-22 kan stadig ses en betydelig rest af Sauers haver med en del store, gamle træer.

(Fortsættes)

Litteratur om Himmerland og Kjær Herred 1982-1983.

Ved bibliotekar Jeppe Hansen, Det Nordjyske Landsbibliotek.

Fortegnelsen omfatter litteratur, som er udkommet i 1982-1983, suppleret med enkelte titler fra tidligere år.

Artikler i Fra Himmerland og Kjær Herred er ikke medtaget. Periodiske publikationer medtages kun første gang, de udkommer.

Det Nordjyske Landsbibliotek modtager gerne meddelelser om manglende titler.

Himmerland og Kjær Herred i almindelighed.

En analyse af landbrugets indtjening og investeringer gennem 1970'erne samt en prognose for landbrugets indtjening og investeringer frem til 1985. Landbrugsmaskin-Branchens Fællesraad, 1983. Hefte 6 (Regionsprognoser for Ringkøbing Amt, Viborg Amt samt Nordjyllands Amt. Region 8+10+11). 78 sider.

Andersen, Peter: Smalsporede industrimotorlok. Eget forlag, 1982. Supplement 1 (32 sider), illustreret.

En bog om arkitekt kgl. bygningsinspektør Ejnar Packness 1879-1952. Udgivet af Per Svensson og Jacob Blegvad. J. A. S. 1982. 91 sider, illustreret.

Dansk Aften- og Ungdomsskoleforening, Nordjyllands Amtskreds: 50 års jubilæumsfest 8. januar 1983. DAUF, 1983. 4 sider.

Dansk Cyklist Forbund, Aalborg Afdeling: På cykel rundt om Langerak. Aalborg Turistforening, 1982. 8 sider, illustreret. (Brochure).

Dansk Cyklist Forbund, Aalborg Afdeling: På cykel til Poulstrup og Volsted. Aalborg Turistforening, 1982. 8 sider, illustreret. (Brochure).

Dansk Cyklist Forbund, Aalborg Afdeling: På cykel til Tostrup og Godthåb. Aalborg Turistforening, 1982. 8 sider, illustreret. (Brochure).

Dansk Hydraulisk Institut: Bundvendinger i Lovns Bredning. Limfjordskomiteen, 1982. 49 sider, illustreret + 12 tavler. (Iltsvindundersøgelsen. 1979-82, 1).

Fleischer, Jens: Jylland. 44 kulturhistoriske dagsrejser. Politiken, 1983. 288 sider, illustreret + 8 tavler. (S. 9-96 om Nordjyllands Amt).

Flintegård, Henrik: Fiskeribiologiske undersøgelser i Limfjorden 1980-81. Af Henrik Flintegård m.fl. Limfjordskomiteen, 1982. 144 + 11 sider. (Danmarks Fiskeri- og Havundersøgelser. Intern Rapport, 1982:169).

Fugle i Nordjylland. Rapport. 1981-. Nordjysk Ornitologisk Kartotek, 1982- .

Gissel, Dorthe: Fortegnelse over dansk slægtslitteratur 1973-1979. Samfundet for Dansk Genealogi og Personalhistorie, 1982. 54 sider.

- Hald Thomsen, Karen*: Det åbne land i regionplanerne. DSR Forlag, 1982. 123 sider, illustreret. (Serien om Landskabsplanlægning, 5). (S. 95-105: Nordjyllands Amt).
- Hessel, Jørgen*: Skipper Klements oprør. Af Bjarne Hesselbæk og Jørgen Skaastrup. 2. oplag. Munksgaard, 1983. 63 sider, illustreret + opgaver (16 sider, illustreret). (Blåtand).
- Hvitved-Jacobsen, T.*: Primærproduktion i Louns og Thisted Bredninger. Limfjordskomiteen, 1982. 23 sider, illustreret + 2 bilag. (Iltsvindundersøgelsen, 1979-82, 2).
- Høeg-Jacobsen, Therese*: Lokale småtryk. Fortegnelse over småtryk vedrørende danske lokaliteter uden for København. Registreret i Småtrykafdelingen i Det Kongelige Biblioteks Danske Afdeling. Dansk Lokalbibliografi (Erhvervsarkivet), 1983. 1. samling (479 sider). (Side 429-479: Nordjyllands Amt).
- I morgen er for sent*. Ungdomsarbejdsløsheden. Sparekassernes Samarbejdsregion (Nordjyllands Amt), 1982. 215 sider, illustreret. (Idekongurrence).
- Ibsen, Flemming*: 1): Bygge- og anlægssektoren i Nordjylland. 207 sider.
2): Sten-, ler- og glasindustrien i Nordjylland. 101 sider.
- *af Flemming Ibsen m. fl.* Amtskommunernes og Kommunernes Forskningsinstitut, 1981. (En Analyse af Beskæftigelsen, Kvalifikationskrav, Efteruddannelse, Lærlingeuddannelse).
- Ilsø, Grethe*: Dansk arkivbibliografi 1889-1981. Rigsarkivet (Gad), 1982. 364 sider.
- Jacobsen, Regnar*: Forenings- og erhvervsarkiver i Nordjyllands Amt. 3. udg. Lokalhistoriske Arkiver i Nordjyllands Amt, 1982. 68 sider.
- Jensen, Carlo F.*: Invertebratfaunaen i en række udvalgte jyske kildeområder. Naturhistorisk Museum, 1981. 10 sider + 2 kort.
- Jensen, Frank*: Fiskeinteresser i vandløb. Miljøministeriet. Fredningsstyrelsen/Danmarks Sportsfiskerforbund, 1982. 184 sider, illustreret + 44 kort.
- Jensen, Kjeld*: Bibliografi over nordjysk kystkultur i 1800-tallet. Af Kjeld Jensen m. fl. Aalborg Universitetsforlag, 1982. 255 sider. (Kattegat-Skageraks Kulturhistorie, 1).
- Johnsen, Nanna*: Illustreret Tidende. Illustrationer af danske lokaliteter 1859-1899. Danmarks Biblioteksskole, 1983. 310 sider, illustreret. (Studier, 45). (S. 261-274: Nordjyllands Amt).
- Kirk, Hans*: Esbern Friboende. Historisk hørespil i 5 akter om bonden, der forrådte Skipper Klemmen. Af Hans Kirk og Sigurd Thomsen. Sirius (DBK), 1982. 47 sider, illustreret.
- Krabbe, Poul*: Dansk Ejendomsmæglerforening. 5. kreds 1932-1982. Festskrift. 1982. 16 sider, illustreret.
- Landboforeningen Vesthimmerland gennem 75 år*. Ved Søren Anker Ladefoged. 1982. 107 sider, illustreret.
- Landsarkivet for Nørrejylland*: Landsarkivet for Nørrejylland og hjælpemidlerne til dets benyttelse. En oversigt. 1981. Bind 2 (261 sider).
- Lidegaard, Mads*: Hærvejen i Himmerland. Schultz, 1983. 131 sider, illustreret.
- Lokalhistorie*. Udgivet af Lokalhistorisk Arkiv for Hellevad og Ørum Sogne samt Klokkeholm Samvirkes Kulturudvalg. 1982- .

- Miljøstyrelsen. Havforureningslaboratoriet: Miljøundersøgelser i Limfjorden.* 1982. 108 sider, illustreret.
- Museumsrådet for Nordjyllands Amt: Museer i Nordjylland.* 1982. 6 sider.
- Nielsen & Rauschenberger: Forlag til udbygningsplan for det midt/nordjyske område.* Statusrapport, Naturgas Midt/Nord, 1983. Bind 1-3 (51 + 61 + 60 sider), illustreret + bilag.
- Nordsjællands Trafikselskab: Passagertælling. Regionalruter, lokalruter og bybusser,* oktober 1982. 1983. 99 sider.
- Pedersen, Hjalmar: Den gamle smed fortæller.* Ved Inge Kirstine Jørgensen & Henrik Guldso Nielsen. SOC, 1982. 38 sider, illustreret. (Arbejdererindringer, 4). (Fra et unavngivet „fattigt arbejderhjem i Nordjylland”).
- Pedersen, Knud: Esben og Jakob.* Gyldendal, 1982. 127 sider. (Børneroman fra et unavngivet sted i Himmerland).
- Randkløv, Anders: Blåmuslinger og blåmuslingefiskeri i Limfjorden.* Limfjordskomiteen, 1982. 56 sider, illustreret. (Danmarks Fiskeri- og Havundersøgelser. Intern Rapport, 1982: 170).
- Resen, Peder Hansen: Atlas Danicus VI A, Aalborg Stift. Sæby Museum,* 1982. 94 sider, illustreret + 8 kort.
- Rigsrevisionen: Beretning om en undersøgelse af Statens Jordlovsudvalgs arealforvaltning i Store og Lille Vildmose m. m.* Statsrevisoratet (Schultz), 1982. 19 sider. (1980, 30).
- Rønhave, Sten Birger: Aspekter af bundvendingsproblematikken i Lovns Bredning.* Limfjordskomiteen, 1982. 144 sider, illustreret. (Iltsvindundersøgelsen. 1979-82, 3).
- Sommer Nielsen, Adolf: Degne og skoleholdere i Gudum, Lillevorde, Gudumlund og Gudumholm 1558-1956.* Lokalhistorisk Forening for Sejlfloed Kommune, 1982. 109 sider, illustreret. (5).
- Thomsen, Asbjørn: Ferie i dejlige Nordjylland. Et utal af ideer til en spændende ferie i* 1983. 1983. 35 sider, illustreret.
- Torp Pedersen, E.: Svirreflue-faunaen (Diptera, syrphidae) ved 14 udvalgte kildeområder i Jylland.* På grundlag af materiale indsamlet og bestemt. Eget forlag, 1981. 20 sider.
- Underbjerg, Niels L.: Underdrejet. Fra Limfjorden til Grønlands østkyst. Erindringer.* Nordiske Landes Bogforlag, 1982. 165 sider, illustreret.
- Viborg (amtskommune). Amtsvand- og Miljøvæsenet: Masseforekomster af furealger og ciliater i Limfjorden* 1982. 2. rev. udg. 1982. 16 sider, illustreret. (Rapport, 26).
- Wohlfahrt, Eske: Fritidsfiskeri på Limfjorden.* Limfjordsmuseet, 1983. 20 sider, illustreret. (Småskrifter, 3).

Amtskommunale publikationer.

00. Byudvikling, bolig- og miljøforanstaltninger:

- Limfjorden.* Debatoplæg om fritidssejladser. Udarbejdet af en teknikergroupe nedsat af Nordjyllands, Viborg og Ringkjøbing Amtsråd. Ringkjøbing Amtskommune. Amtsfredningsinspektoret, 1982. 18 sider, illustreret.

- Mariager Fjord. Recipientkontrol 1979-1981. Nordjyllands og Århus Amtskommuner, 1983. 99 sider, illustreret.*
- Registrering af deponeringspladser 1945-1981. Kortlægning. Amtsvandvæsenet. 1982. 234 sider + 1 kort.*
- Råstofplanlægning i Nordjyllands Amtskommune 1983. Rapport nr. 1: Forbrugsundersøgelse for 1980. Sand/grus/sten/ler. 23 sider, illustreret.*
- Service i landsbyerne i Nordjyllands Amtskommune. Amtsarkitektkontoret, 1982. 62 sider, illustreret + 6 tavler.*
- Vandløbsøkologi og vandløbsregistrering. Litteraturudredningsrapport. Udarbejdet af Michael Cueto og projektgruppe. Amtsvandvæsenet, 1981. 167 sider, illustreret.*
02. *Vejvæsen:*
- Hovedlandevejen Aalborg-Salling: 470-471-472 og 473 i Nordjyllands og Viborg Amtskommuner. Vejdirektoratet, 1982. 24 sider, illustreret + 5 tavler.*
03. *Undervisning og kultur:*
- Støttestrukturer for friluftslivet. Aktiv fritid i Jyske Ås. Rapport om projektgruppens arbejde. Amtsfredningskontoret, 1981. 1 mappe (6 hefter), illustreret.*
05. *Social- og sundhedsvæsen:*
- Beskæftigedes og lediges job- og uddannelsesønsker. En analyse af de nordjyske lønmodtageres ønsker om job samt deres holdning til kursusdeltagelse og start på en uddannelse. Arbejdsmarkedsnævnet, 1982. 95 sider, illustreret.*
- Hvem får job gennem Arbejdsformidlingen? En beskrivelse af beskæftigede og ledige og en analyse af deres job- og uddannelsesønsker. Arbejdsmarkedsnævnet, 1982. 174 sider.*

Enkelte lokaliteter

Als

Urup, Johs.: Til gavn for det lokale samfund i 100 år. Als Sparekasse 1882-1982. Af Johs. Urup m. fl. Als Sparekasse, 1982. 43 sider, illustreret.

Farsø

Befolkningsprognose for Farsø Kommune 1982/2000-. Farsø Kommune. Sekretariatet, 1982- . (1982/2000. 1982. 103 sider, illustreret. - 1983/2001. 1983. 96 sider, illustreret).

Farsø. Teknisk Forvaltning: Planlægning af varmforsyning, Farsø Kommune. 1981. Bind 1: Kortlægning (52 sider), illustreret.

Gade, Anette: Biblioteksplanlægning i Farsø Kommune. Af Anette Gade m. fl. Danmarks Biblioteksskole. Aalborg Afdeling, 1982. 101 sider + 3 kort. (Hovedopgave).

Jensen, Stig: Fredbjergfundet. En bronzebeslået pragtvogn på en vesthimmerlandsk jernalderboplads. (Kuml, 1980, s. 216).

Gudum

Gudumholm Centralskole 25 år den 15. august 1981. 1981. 7 sider.

Gunderup

Wognsen, Carlo, Tegninger fra Fjellerad. Fjellerad og Omegns Borgerforening, 1980. 5 tegninger i mappe.

Gøl

Dansk Cyklistforbund, Aalborg Afdeling: På cykel til Gøl og Ulvedybet. Aalborg Turistforening, 1983. 8 sider, illustreret. (Brochure).

Hals

Nordisk Slægtsforskning: Slægten fra Larsensminde i Hals Sogn (Kær Herred). Om Jens Larsen, født 1803, og hustru, deres forældre og efterkommere. 1982. 312 sider, illustreret.

Hobro

Morell Jørgensen, H.: 40 års indsats for bedre boliger 1942-1982. Andelsboligforeningen af 1942. Hobro, 1982. 20 sider, illustreret.

Nye veje i folkeskolen. Delrapport om praktisk betonet undervisning på 8. klassetrin ved Hobro Kommunale Skolevæsen, skoleåret 1981/82. Hobro Kommune. Undervisnings- og Kulturforvaltningen, 1983. 38 sider, illustreret.

Olsen, Olaf: Fyrkat. 5. rev. udg. Nationalmuseet, 1982. 15 sider, illustreret. (Nationalmuseets Blå Bøger).

Schmidt, Holger: Trelleborghuset og Fyrkathuset. (Nationalmuseets Arbejdsmark, 1981, s. 132-144).

Klarup

Vi viser vej i Romdrup-Klarup. 14. årg. 1982/83. FDF/FPF. Romdrup-Klarup, 1982. 50 sider, illustreret.

Lindholm

Lindholm Borger- og Håndværkerforening. Jubilæumsskrift 1930-1980. Af Hakon Pedersen m. fl. 1980. 12 sider, illustreret.

Madsen, Monna S.: Ulvetos. Skandinavisk Bogforlag, 1982. 107 sider. (Historisk børnebog om Lindholm Høje).

Trudslev, Evald: Lindholm før og nu. Sparekassen Nordjylland, 1982. 16 sider, illustreret.

Løgstør

Jeppesen, Hans: En skipperfamilie 1870-1931. Limfjordsmuseet, 1982. 12 sider, illustreret. (Småskrifter, 2). (Om familien Søggaard).

Miljøministeriet: Miljøadministrationen i Løgstør. En undersøgelse af myndighedernes behandling af miljøsager i Løgstør Kommune. 1982. 58 sider, illustreret. (Planlægningsrapport, 7).

Nordjylland (amtskommune). *Amtsarkitektkontoret*: Råstofkortlægning i Løgstør Kommune, Tolstrup Vestermark. 1982. 17 sider, illustreret + 3 tavler. (Råstofkortlægningens Fase 2, Kalk/Kridt, Rapport, 1).

Mou

Fra det gamle mejeri. Erindringer fra mejeriernes barndom og ungdom. Ved Claus Bjørn og Jørgen D. Rasmussen. AiOTryk, 1982. 227 sider, illustreret. (Heri S. 145-162: Jens Martin Stensvei: Mejerist i Jylland omkring 1930).

Nibe

Energiministeriets og Elværkernes Vindkraftprogram. Styringsgruppen: Trævinger til Nibemølle B. DEFU, 1982. 66 sider, illustreret + 14 tavler.

Nørholm

Dansk Cyklist Forbund, Aalborg Afdeling: På cykel til Klitgårds Fiskerleje. Aalborg Turistforening, 1982. 8 sider, illustreret. (Brochure).

Nørresundby

Mølgaard, Edna: 15-9. 1922 - 15-9. 1982. Plejehjemmet Elmely. Fødselsdags Ekstra. 1982. 10 sider, illustreret.

Nørre Uttrup

Nr. Uttrup Borger- og Håndværkerforening: Jubilæumsskrift 1932-1982. 1982. 10 sider, illustreret.

Overlade

Smidt, C. M.: Vitskøl Kloster. Ved Aage Roussel. Forkortet udg., 3. opl. Nationalmuseet, 1982. 8 sider, illustreret. (Nationalmuseets Blå Bøger).

Rold

Ragn-Jensen, Leif: Rold. 2. udgave. Pinus, 1982. 122 sider, illustreret + 1 tavle.

Romdrup

Ebbesen, Klaus: Romdrup. En stenaldergrav genanvendt i jernaldereren. (Kuml, 1980, s. 159-167).

Se også: Klarup.

Sejlfjord

Sejlfjord Kommune: Hvad skal der ske i Sejlfjord Kommune? Et oplæg til debat om kommunens fremtidige udvikling. 1982. 31 sider, illustreret.

Skørping

Lokal Historie i Skørping Kommune. 1981- . Nr. 1- . (10 nr. årligt).

Snæbum

Dansk Slægtsforskning: Slægtsbog for efterkommere efter Christen Christensen, gårdejer i Snæbum By og Sogn, født 1812. 113 sider + 15 tavler.

Stenild

Dansk Slægtsforskning: Slægtsbog for efterkommere efter Søren Sørensen True (Bundgaard), gårdejer i Bundgaard, Stenild Sogn, født 1771. Ajourført. 1980. 147 sider + 13 tavler.

Storvorde

Christiansen, Tage E.: Marie og Johannes i Storvorde Kirke. (Aalborg Stiftsbog, 1982, s. 43-51).

Kapellanen i Storvorde 1676 og Besættelsestiden 1940-45. Red.: Ove Poulsen og Verner Svinth. Lokalhistorisk Forening for Sejlfjord Kommune (Juno), 1983. 52 sider (6).

Strandby

Hyberst Kjeldsen, Nils: Stenalderbondens langhus. Historisk-Arkæologisk Forsøgscenter, 1982. 23 sider, illustreret. (Forsøg med Fortiden, 2). (Om Myrhøj).

Svenstrup

SGF 75: Svenstrup Gymnastikforening 75 års jubilæum 1907-1982. Udvikling til, perspektiver fra idag. Red.: O. Chr. Kjærulff. Svenstrup Gymnastikforening, 1982. 46 sider, illustreret.

Solhøj, Magda: Den gamle kogekone fortæller. Poul Erik Kristensen, 1982. 37 sider, illustreret.

Sønderholm

Larsen, L. P.: Kirken den er... (Aalborg Stiftsbog, 1982, s. 89-92).

Larsen, L. P.: Sønderholm Kirke. Sønderholm Menighedsråd, 1979. 17 sider, illustreret.

Sønder Kongerslev

Sdr. Kongerslev's Studiegruppe: Rapport om kommuneplanlægning. 1983. 8 sider, illustreret.

Viborg

Brøgger, Poul: Visborg Kirke - historie og istandsættelse. (Aalborg Stiftsbog, 1982, s. 77-82).

Vognsild

Nordisk Slægtsforskning: Slægten fra Bredhus i Vognsild Sogn (Gislum Herred). Om Søren Mikkelsen, født 1814, og hustru, deres forfædre og efterkommere. 1982. 237 sider, illustreret.

Ø. Hornum

Sørensen, Christen: Under marchen. Christen Sørensens dagbog fra Napoleonskrigene 1810-1814. C. J. Quist, 1980. 39 sider. (Sænummer af: Hanen, 1980).

Aalborg

Albert, Jørn E.: Med piger på arbejde. Forum, 1983. 63 sider, illustreret. (Med på Arbejde). (Om 5 piger fra Aalborg).

Aviator Aktuelt Jubilæumsudgave 1932 50 år 1982. Svæveflyveklubben Aviator, 1982. 23 sider, illustreret.

B 52: Årbog. 1982- .

Bibliotekskælderen - et forsøg med biblioteksaktiviteter for arbejdsløse. Af Jessica Albertsen m. fl. Danmarks Biblioteksskole. Aalborgafdelingen, 1982. 10 sider + bilag + 4 arbejdsplaner.

Bjerre Jacobsen, Tove: Mål og midler i distriktspsykiatrien. Af Tove Bjerre Jacobsen og Eva Just. Dansk Sygeplejeråd, 1982. 83 sider. (S. 22-26: Om distriktspsykiatريفorsøg i Aalborg).

Buchard, Anette: En analyse og vurdering af forskellige typer udgangskasser. HK Aalborg, 1981. 36 sider, illustreret. (Omslagstitel: Nutidens kassedisk og ...fremtidens).

Chr. Jensen, Søborg & Benthins Eft.: Limfjordsterminalen. 1979. 8 sider, illustreret.

Christensen, Allan: Byfornyelse som beskæftigelsesprojekt. Aalborgs Vesterbro i 30'erne. Af Allan Christensen og Henrik Nielsen. (Blød By, 1982: 19, s. 15-17).

Christiansen, Mogens: Energiforbrug og energibesparende foranstaltninger. En analyse af energiforbrugene i 53 offentlige bygninger i Aalborg. Af Mogens

- Christiansen og Preben Mørk. Statens Byggeforskningsinstitut, 1982. 104 sider, illustreret. (SBI-Meddelelse, 10).
- Dahl, Robert*: Med brede strøg. Brogede erindringsbilleder fra Aalborg. Lokalhistorisk Arkiv for Aalborg Kommune, 1982. 216 sider, illustreret.
- Dansk Cyklist Forbund, Aalborg Afdeling*: På cykel rundt i Aalborg. Aalborg Turistforening, 1982. 8 sider, illustreret. (Brochure).
- Eigenbroth, N. A.*: Christian IV's arvtagere. Christian den Fjerdes Laug, 1982. 31 sider, illustreret.
- Fødselsdagsavis til Paul H. Rasmussen*. 1982. 4 sider, illustreret. (Hyldestdigt m. m.).
- Geil, Georg S.*: Adgang tilladt for uvedkommende. Aros (DBK), 1982. 166 sider. (Budolfi-Prædikener, 2).
- Hassing Povlsen, Holger*: Fra Vesterport til Aalborg Kloster. Byens vestlige del. Selskabet for Aalborgs Historie, 1982. 103 sider, illustreret + Dias.
- Jensen, Harald*: Brændevinsbrænderens lægeråd. Ved Johs. E. Tang Kristensen. Kjeld Jakobsens Grafiske Tegnesteue/Schmidts Bogtryk, 1982. 29 sider.
- Jensen, Lene*: Teoretiske overvejelser bag og et konkret forslag til etablering af „Borger Information” inden for Aalborg Kommunes Biblioteksvæsen. Af Lene Jensen m. fl. Danmarks Biblioteksskole. Aalborg Afdeling, 1980. 172 sider, illustreret.
- Knud den Stores Trop*: 40 års jubilæum den 12. september 1982. Ved Knud Erik Back. 1982. 16 sider.
- Konsekvensvurdering af kollektiv trafik*. Metode til brug i åben planlægning. Sammenfattende notat. Af Bent Flyvbjerg m. fl. Aalborg Universitetscenter. Institutet for Samfundsudvikling og Planlægning, 1982. Bind 1-3, illustreret.
- Kvinder i byen*. Aalborg omkring år 1900. Af Ruth Emerik m. fl. Strandberg, 1982. 70 sider, illustreret.
- Kære børn og børnebørn*. En antologi. Red. af K. E. Hermann. Lindhardt og Ringhof. 1983. 167 sider. (S. 66-67 om Ninna Fruensgaard, Hasseris).
- Landshavneplanbidrag/Aalborg Havn. 1982-*. Aalborg Havnevæsen, 1982- .
- Munk Sørensen, Esben*: Aalborg Kommunes plansystem. Et skridt foran Budgetdepartementet og KL. (Blød By, 1982: 19, s. 28-29). (Om kommunens sektorplan).
- Nesgaard, Inger*: Amatørkor i Aalborg Kommune. En amatørkor-vejleder. 1983. 9 sider, illustreret.
- Olesen, Svend B.*: Fra tiendelade til boglade. Huse og mennesker i et Aalborg kvarter. Pilegaard, 1983. 24 sider, illustreret. (Om Pilegaards Antikvariat).
- Skt. Markus Kirke*. Skt. Markus Menighedsråd, 1983. 12 sider, illustreret.
- Sigfred Fodvarmeres jubilæums festivitavis*. Ugebladet Hobro, 1981. 12 sider, illustreret.
- Skyum Nielsen, Hanne*: Samfundsinformation til unge i Aalborg Øst. En undersøgelse af de unges forhold generelt som baggrund for en beskrivelse af de unge i Aalborg Øst, deres problemer, muligheder og behov for information med henblik på et forslag til en forbedret informationsformidling til de unge i Aalborg Øst. Af Hanne Skyum Nielsen m. fl. Danmarks Biblioteksskole. 1980. 96 sider.

- Slægtshistorisk Forening for Aalborgegnen*: Oversigt over medlemmernes arbejdsområde. 1982. 14 sider.
- 10 klasse*. Eksempler på projekt- og udviklingsarbejde. Danmarks Skolelederforening (Kroghs Skolehåndbog), 1982. 54 sider. (Temahæfte, 1982: 2). (Bl. a. om Filstedvejens Skole).
- Velkommen til Aalborg*. Nordjyllands hovedstad 1983- . Aalborg Turistforening, 1983- .
- Vestbyens fremtid? 1983*. 11 sider, illustreret. (Debatavis).
- Wendelboe, Poul*: Papegøjegildet af 20 maj 1431. Uddrag af 550 års gieldeliv. Ny udgave. Papegøjelaugget af 20. maj 1431, 1982. 70 sider, illustreret.
- Wind, Aage*: Unge - der er blevet ældre. S.Y.F.A. Pensionister. Eget forlag, 1982. 50 sider, illustreret.
- Ø-Foreningen Egholm*: Egholm. Den lille bolle over Aalborg. 1983. 4 sider, illustreret.
- Aalborg, O. O.*: Hvilken energiforsyning. Et bidrag til kommuneplans-debatten. Opfordring til byrådet. Alternativer til ELSAMs kul-plan. Organisationen til Oplysning om Atomkraft, 1983. 15 sider, illustreret.
- Aalborg Brandvæsen 1980*. 1980. 17 sider, illustreret.
- Aalborg Symfoniorkester 40 år 1943-1983*. Redaktion: Gertie Sjøen. 1983. 12 sider, illustreret.

Aalborg. Kommunale publikationer.

2. *magistrat: Teknisk Forvaltning*:
Skoleveje i Aalborg Kommune. Stadsingeniørens Kontor, 1982. 153 sider, illustreret. (Notat, 1982: 2).
Stikort. Stadsingeniørens Kontor, 1982. 1 kort.
3. *magistrat: Social- og sundhedsforvaltning*:
Lægefertegnelse 1982. 1982. 14 sider.
4. *magistrat: Undervisning og Kultur*.
Afhjælpning af fin- og grovmotoriske vanskeligheder: Gistrup Skole 1981-82. 1982. 22 sider.
Forsøg/undersøgelse vedrørende en 2-sporet skole. Rosendalskolen. Forsøgsudvalget, 1982. Bind 2. (Christian Christensen m. fl.: 1980/81). 181 sider, illustreret.
Håndbog 1981/82. Generelle bestemmelser. Skoleforvaltningen, 1981. 157 sider.
Indfødt støttelærer for vietnamesisk sprogede elever. Rapport over pædagogisk udviklingsarbejde ved Aalborg Kommunale Skolevæsen. Red.: Doris S. Villumsen. 1982. Bind 1 (40 sider), illustreret.
Indskoling via fag- og aldersintegreret undervisning i musiske fag. Børnehaveklasse, 1. klasse, 2. klasse. Thistedvejens Skole. 1981/82 rapport. 1982. 50 sider, illustreret.
Johansen, Tage: Hvordan står det til i din forening. Et debatoplæg om foreningens interne arbejde. Fritidsafdelingen, 1982. 24 sider, illustreret.

Kock, Peter: Erhvervsklassen i folkeskolen 1981/82. Af Peter Kock m. fl. Filstedvejens Skole, Aalborg Kommune. Skoleforvaltningen, 1982. 58 sider.

Rudy, Linda Schøneberg: Alternativ undervisning 3.-4. klasse. Af Linda Schøneberg Rudy m. fl. Gistrup Skole, 1982. 81 sider, illustreret.

Tornhøjsskolen. Samarbejde i indskoling. Pædagogisk udviklingsarbejde 1979-80. Red.: Jytte Broberg m. fl. 1982. 22 sider.

Udviklingsmuligheder i Aalborg Kommune - jan. 1983. Skoleforvaltningen, 1983. 95 sider.

5. magistrat: *Forsyningsvirksomheder:*

Varmeforsyningsplanlægning. Aalborg Kommune. Kortlægning. 1982. Bind 1-2 (73 sider) + 9 kort.

Aalborg Universitetscenter

Balslev, Lise: „Til dem vil jeg sige: Hold kæft!“ (Blød By, 1982: 19, s. 18-21). (Om debatten om AUCs udformning og placering).

Fangel, Mortensen: Projektledelse. Introduktion og seks anvendelser. Foreningen Projektplan (Teknisk Forlag), 1982. 173 sider, illustreret. (S. 117-136: Projektarbejde på AUC).

Kvinderus. Om at være kvinde på AUC. 1981- . (Årbog).

Nielsen, Janni: Forskningsprojekter om den teknologiske udviklings muligheder og konsekvenser. Teknisk-Samfund Initiativet, 1983. 164 sider. (Publikation, 1). (S. 17-30: Om AUC).

På AUC-'82- . Studenterorganisationen Moderate Studenter ved Aalborg Universitetscenter, 1982- . (Årbog, fortsættelse af: Rusbog).

Studerende ved AUC? Aalborg Universitetscenter. Studenterrådet, 1982- . (Fortsættelse af: SR-Håndbog).

Årbog for Kvindestudier ved AUC. 1982- . Institut for Samfundsudvikling og Planlægning (Aalborg Universitetsforlag), 1982- . (Serie om Kvindeforskning, 10-).

Årlige publikationer.

LANA Nyt. Lokalhistoriske Arkiver i Nordjyllands Amt, 1982- . (4 nr. årligt).

Solside Avisen. Nørresundby, Vadum, Aabybro, Vestbjerg, Vodskov, Hjallerup. 1982- . (52 nr. årligt; distriktsblad).

Witt, Torben: Aalborg og forandringerne. Fotos fra byen. Selskabet for Aalborgs Historie/Aalborg Historiske Museum, 1982. 95 sider, illustreret. (Aalborg-Bogen, 1981/82).

Aalborg Zoo Venner. 1982- . (6 nr. årligt).

Meddelelser fra styrelse og redaktion.

1983 afholdtes som tidligere 2 udflugter. På den store sommertur - søndag den 12. juni - kørte vi til Øls Kirke ved Hobro, videre til Øls Skæppe (dødishul), over Brøndum til jættestuerne i Snæbum, videre til Stenild Kirke, hvor overlærer Svend B. Olesen gennemgik Danmarks største granitdøbefont. Efter frokosten i restaurationen i Bramslev Bakker ved Mariager Fjord besøgte vi herregården Tjele, der blev beset under ledelse af Tjeles mangeårige, nu afdøde, foreviser Gunnar Hansen. Turen var tilrettelagt af konsulent F. Bek-Pedersen, Hobro.

Den lille sommertur fandt sted lørdag 24. september. Den gik først til Birkelse, hvor vi blev meget venligt modtaget af kammerherreinde fru Ingeborg Skeel, der fortalte om gården og viste os rundt indendørs. Derefter blev eftermiddagskaffen drukket på Aabybro Kro, hvor der blev holdt generalforsamling. Turen afsluttedes i Gjøl Kirke, hvor sognepræsten Kristen Vestergaard gennemgik kirkens historie.

På generalforsamlingen, der afholdtes med postmester A. Kolle, Hals, som dirigent, aflagde formanden rektor Kaj Løber beretning om det forløbne år, og det reviderede regnskab forelagdes. Begge dele godkendtes enstemmigt. Ved valgene genvalgtes seminarielektor Karl Nielsen, overlærer Svend B. Olesen og rektor Kaj Løber. Lektor Karl Madsen og revisor Arne Pedersen genvalgtes som revisorer. Til sidst foretoges lodtrækning af bøger, skænket af Viggo Madsens Boghandel, Aalborg.

Styrelsen har senere konstitueret sig med rektor Løber som formand, viceskoleinspektør Gunnar Rebstrup som næstformand og sekretær og sparekassedirektør S. Bugge Vegger som kasserer. Udgivelsen af årbogen varetages af redaktionsudvalget, der består af arkitekt Poul Brøgger, seminarielektor Karl Nielsen, overlærer Svend B. Olesen, formanden og næstformanden.

Medlemmerne gøres opmærksom på, at kassereren har et lager af gamle årbøger liggende. De sælges for kr. 50,00 pr. stk. Hvis man skulle være interesseret i at afhænde gamle årgange, hører kassereren gerne herom.

Historisk Samfunds ledelse.

Rektor Kaj Løber, formand.

Viceskoleinspektør Gunnar Rebstrup, Aalborg, næstformand.

Sparekassedirektør S. Bugge Vegger, Farsø, kasserer.

Konsulent F. Bek-Pedersen, Hobro.

Arkitekt M.A.A. Poul Brøgger, Fjellerad.

Amtskontorchef Carl Aage Larsen, Nørresundby.

Fru Valborg Larsen, Sulsted, Vestbjerg.

Oberstløjtnant J. E. Nielsen, Nørresundby.

Seminarielektor Karl Nielsen, Ranum.

Overlærer Svend B. Olesen, Aalborg.

Museumsdirektør Torben Witt, Aalborg.

Forretnings- og redaktionsudvalg.

Poul Brøgger, Vårstvej 331, 9260 Gistrup, tlf. 33 30 99.

Kaj Løber, Birke Allé 3 D, 9200 Aalborg SV, tlf. 18 02 06.

Karl Nielsen, Næsbyvej 7, 9681 Ranum, tlf. 67 61 47.

Svend B. Olesen, Nr. Trandersvej 69, 9000 Aalborg, tlf. 12 59 72.

Gunnar Rebstrup, Birke Allé 8, 9200 Aalborg SV, tlf. 18 14 76.

S. Bugge Vegger, Sparekassen Farsø, 9640 Farsø, tlf. 63 14 00.

Artikler og andet materiale vedrørende årbogen bedes sendt til formanden, Birke Allé 3 D, 9200 Aalborg SV.

Historisk Samfund har i det forløbne år - ligesom tidligere - modtaget tilskud til foreningens virksomhed fra staten, kommuner, institutioner, banker og sparekasser. For den interesse, der herved vises vort arbejde, bringer vi en hjertelig tak.

Kaj Løber.

Sammendrag af regnskabet

1/1 1982 - 31/12 1982

INDTÆGTER:

Tilskud fra Amt og Kommuner	10.700,00	
Tilskud fra Ministeriet for kulturelle anliggender	4.700,00	
Tilskud fra pengeinstitutter m.v.	4.100,00	
Tilskud fra Obels familielegat	<u>10.000,00</u>	29.500,00
Dansk Historisk Fællesforening, afregning		965,00
Medlemskontingent (årbog 1981)		69.810,00
Entré-indtægter ved udflugterne		3.911,00
Salg af årbøger, ældre årgange		3.864,00
Rente af indestående i sparekasse og postgiro		<u>145,00</u>
		108.195,00
Kassebeholdning ved årets begyndelse		<u>2.162,00</u>
		<u>110.357,00</u>

UDGIFTER:

Årbogen (1981): trykkeriudgifter	87.512,00	
Andre tryksager	537,00	
Kuverter og porto ved forsendelse af årbog 1981	7.200,00	
Kontorartikler m.v.	<u>783,00</u>	96.032,00
Leje af turistbusser ved udflugterne		3.275,00
Rente af kassekredit (Sparekassen Nordjylland)		620,00
Kontingent, Samv. af Lokalhistoriske Foreninger		<u>1.800,00</u>
		101.727,00
Kassebeholdning (sparekasse og giro) ved årets slutning		<u>8.630,00</u>
		<u>110.357,00</u>

Noter:

Årbog 1981 er først udsendt i januar 1982.

(Årbog 1982 er først udsendt april 1983).

Samfundets andel i foredragsrækken for 1982 er først opkrævet i 1983.

S. Bugge Vegger, kasserer

Undertegnede revisorer har d.d. revideret regnskabet for tiden 1/1-31/12 1982 og gennemgået bilagene samt kontoudtog for indtægter og udgifter, samt konstateret at saldo for postgiro og sparekasekonto stemmer overens med regnskabet.

Aalborg, den 7. juni 1983

K. Madsen

Arne Pedersen

Status pr. 31/12 1982

AKTIVER

Lager af årbøger, ældre årgange	29.000,00
Kontingentrestance	74.200,00
Kassebeholdning, ultimo december	8.630,00
	<u>111.830,00</u>

PASSIVER

Gæld til bogtrykker	80.000,00
Kassekredit, Sparekassen Nordjylland	2.500,00
	82.500,00
Balance (formue)	29.330,00
	<u>111.830,00</u>

INDHOLD

<i>Dannelsen af Grundtvigske Institutioner i Vesthimmerland 1873-1905.</i> Af Eva Auken	5
<i>Omkring Aalborg Østerport.</i> Af J. Jeppesen Jensen	99
<i>Litteratur om Himmerland og Kjær Herred 1982-1983.</i> Af bibliotekar Jeppe Hansen, Det Nordjyske Landsbibliotek	139
<i>Meddelelser fra styrelse og redaktion</i>	149
<i>Sammendraget driftsregnskab 1/1 1982 - 31/12 1982</i>	151

